CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ⟶ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ⟶ signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

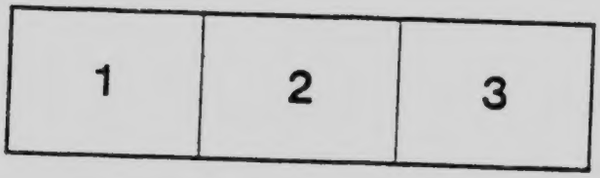

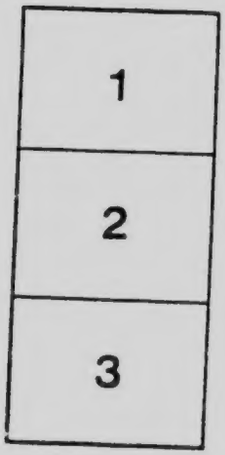

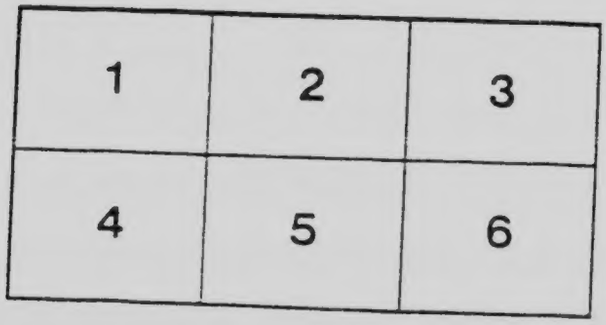

NATIONAL LIBRARY
CANADA
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

ЕЛИСАВЕТА

МУЧЕНИЦЯ НА АВСТРІЙСЬКІМ ПРЕСТОЛІ У СЬВІТЛІ ПРАВДИ.

З німецького переклав

М. П. Б. Ясенівський

HUKRDUP

ПЕРЕДРУК ЗАСТЕРЕЖЕНИЙ

1914

Накладом „Руської Книгарні" 850 Мейн ст., Вінніпег, Ман.

З „Народної Друкарні" 901 Мейн ст., Вінніпег.

DB88
L318

Австрійська цісарева Елисавета.

Елисавета

Мучениця на цїсарськім престолї.

Передмова.

В році 1900 — появилась в Цюріху книжка, „Мучениця на цісарськім престолі,“ котру радо купував всякий, хто бажав читати про житє нещасної австрійської цісаревої Елисавети.

Автор книжки був затаєний, але загально говорено, що книжка була написана графинею Ляриш-Велерзе. Однакож є докази, що графиня Ляриш - Валерзе не була авторкою згаданої книжки, в котрій містились цікаві описи, що представляли хвилї житя цісаревої, та не могли вдоволити критичного розуму. Поодинокі описи є часто без найменьшої звязи попри себе уміщені, а недостача потрібних дат часу змушують нас сумніватись в неодин опис оповіданя. Авторка згаданої книжки розводить ся широко над дрібничками, а важнійші події замовчує. Так отже недостачі, що до точности фактів і змісту згаданої книжки, і дальші студії над житєм цісаревої склонили автора сеї книжки, представити докладно житє - судьбу австрійської цісаревої.

Заголовок „Мучениця на цісарськім престолі“ під жадним взглядом не зазначує, наче би то окру-

жене австрійської цісаревої Елисавети було головною причиною незавидної її долї. Є незаперечеою правдою, що Елисавета много терпіла, але головна вина її терпінь лежить в її способі думаня і поступованя.

Дороги житя пануючих не є нїколи рівними; хто тягом має лише претенсії, що сьвіт має стосувати ся після його волї і числитись з його желанями, і відтак чує ся нещасливим если так не стало ся, той являєть ся мучеником, а поверховні дослїдники такий погляд поширають. Таке стало ся і з австрійською цісаревою Елисаветою. Вона не розуміла як застосуватись до обставин свого житя, вона не була вдоволена нї цісарським двором, нї своїм мужем, і через те чула себе всюди упослїдженою і скривдженою а в кінци думала, що оборонить свої претенсії і права лише через утечу із австрійського двора. Близші обставини, що спричинили сей пожалованя гідний і необдуманий поступок, представили його у лагіднїйшім сьвітлї; вона повернула на цісарський двір знова, тепер доперва в очах многих як мучениця на престолї ославлювана. Вона могла-б була бути на цісарськім віденськім дворі цїлком щасливою, коли-б була знала справедливо оцінити людий і обставини і відповідно до них застосуватись.

Її поведене спершу дало почин до думаня, що дїдичний тягар виливає на її духову відвічальність.

Поступки, що спершу здавались бути вислїдом високого душевного полету, показались небавом як вислїд звичайного дивацтва, як пр: пересадне замилуване до штучних робіт, їзди верхом, і т.

инше. Булова замку на острові Корфу коштувала поверх 70 міліонів марок, а вже по кількох місяцях Елисавета була знуджена тим правдивим раєм. Те саме повторилось і в чудовім замку в Ляйпц, а її нерозумне марнотравство особливо в заграничних подорожах зраджувало часто її хоробливий стан душі. Як добродійка не знала вона ні міри ні цїли, і власне через те була вона несправедливою супроти людий, бо помагала лише там, де случайно прибула, забуваючи, що многі люди так в австрійській державі, як і за границею терпіли недостаток, котрий вона бодай в части могла-б була усунути. Але велика її заслуга для мешканців Відня в тім, що вона оснувала віденські народні кухні для бідних людий.

Цісарева Елисавета є гідна пожалованя і тому, що жиючи серед великого достатку, не зазнала щасливого житя.

По смерти цісаревої Елисавети почали кружити між горожанами Австро - Угорщини, як також за границею, ріжнородні казочні оповіданя про її житє і смерть, відмінюючи до непізнаня дійсні історичні події. Біографії (житеписи) виготовлені під впливом цісарського двора не могли видержати безпартийної критики. Нещасна женьщина була представлена в цїлком фальшивім освітлї. Через те і повстали ріжнородні казки про житє і смерть Елисавети; але такою дорогою не можна принести науки грядучим поколїням.

Через те написано і отсю книжку, щоби історичні події — дотичні житя і смерти Елисавети пред-

ставити в правдивім сьвітлї. В сїй книжцї цїсарева Елисавета представлена такою, якою вона була в дїйсности. Тут представлені її добрі і уємні цїхи житя.

І аж тепер довідаеть ся сьвіт по правдї про австрійську цїсареву Елисавету.

Перший Розділ.

О Віденськім Дворі.

Франц Йосиф I. цісар австрійський і король угорський уродив ся 18. серпня 1830. року. Він є найстаршим сином принцизни Софії з Баварії і архикнязя Франц Кароля з Австрії. Вже за молоду в його вихованю звертано головну увагу на те, щоби розвинути в нім спосібности на володітеля одної з найбільших держав.

Провід вихованя спершу спочивав в руках двірських урядників — ґрафа Генриха Бомбелес і графа I. Б. Коронінї; першим його учителем був I. Гофер, пізнійший начальник цісарсько-королївського фізично-астрономічного кабінету; опісля його виховане і образоване поручено найспосібнійшим професорам у Відни (як пр. Равшер, Ліхтенфельс, Френцель, Колюмбус, маляр-артист I. Н. Ґайзер) котрі в першій мірі учили молодого Франц-Йосифа ріжних мов. У військовій штуці виховував його — від року 1843. полковник Гавсляб, Князь Метернїх і совітник цісарського Двора Пільхрам познакомили його з головними засадами штуки управи краєм. Шестого, Цьвітня 1848 р. заіменовано Франц

Відеський Бурґ.

Йосифа намісником Чехії. Відтак удав ся він до Верони до военного табору Радецького і брав участь в битві під Санта Лучія, шестого мая 1848. року.

Кроваве повстане в Празї з дня 12-ого червня, здержало його місію до Чехії, і він з дня 12 серпня разом з цїсарською родиною повернув до Шенбрун, а в неспокійних днях жовтня переніс ся він з родиною до Оломунця. Цїсар Фердинанд вже на самім початку розрухів в своїй державі бажав передати цїсарську корону свому братанцеви, Франц Йосифови, а коли повстали розрухи на Угорщинї і цїсар Фердинанд не хотїв бути звязаний полїтично давними обіцянками — даними через него Мадярам, оголошено дня першого грудня 1848 на цїсарській резиденції в Оломунци — повнолїтність Франц Йосифа, а 2-го грудня цїсар Фердинанд зложив цїсарську корону. А що його брат, батько Франц Йосифа, архикнязь Франц Кароль зрезигнував з наслїдства цїсарського престола, то тим способом молодий Франц Йосиф став цїсарем Австрії і королем Угорщини і Чехії.

Перше мінїстерство (в урядї від 22-го, надолисти) за панованя Франц Йосифа — складало ся з князя Шварценберга (президента), графа Стадіона (справ внутрішних), барона Кравса (фінансів), генерала Кордона (війни), Баха (судівництва), барона Брука (торговлї) барона Тінфельда (рільництва) і барона Гельферта (просьвіти).

Перший парлямент зістав розвязаний 4-го марта, 1849 — і цїсар Франц Йосиф почав рядити дер-

Цїсар і король Франц Йосиф I.
Фотографія з року 1848, при вступленю на пристол.

жавою централїстично. Повстане на Угорщинї придушено, а в сардинській війнї віднїс вожд Радецький сьвітлу побіду. В роцї 1850 — в місяци жовтни — відбув Франц Йосиф в містї Брегенц полїтичну нараду з королями Баварії і Віртенберґії, яка була звернена проти Пруської держави. По смерти князя Фелїкса Шварценберґа (цьвітень 1852) і по номінації дуже мало здібного графа Буоля на його місце, дійшов Бах до найбільшого впливу в правлїню державою, що вже від серпня 1851 сталась абсолютною.

В слїдуючих роках відбував цїсар подорожи по своїй державі, щоби пізнати дійсні обставини житя своїх підданих. Вісімнайцятого лютого 1853 року, зістав цїсар Франц Йосиф — в часї проходу — нападений Мадяром Лїбенієм і скалїчений ножем в задну часть голови; але по кількох тижнях він подужав і продовжав свої подорожи по краю дальше.

Історики того часу говорять, що Франц Йосиф поконав всякі трудности в перших роках свого панованя — завдяки помочи зі сторони своєї матери Архикнягинї Софії, котра з'уміла осягнути на цїсарськім Дворі силу та полїтичний вплив і в многих справах помагала своєю радою свому молодому і недосьвідченому синови.

Але колиб Франц Йосиф був рядив державою сам без помочи своєї матери — то був би уникнув в дальших роках свого житя многі клопоти, в які його пхнула його мати своїм впливом на цїсарськім Дворі.

Перші роки панованя Франц Йосифа мусимо згадати лише побіжно, щоби скорше осягнути той період, що є властивим предметом нашого представленя. Настав час, що Франц Йосиф мусів женити ся, а його мати побоювала ся о страчене виливу, від хвилї — коли на цїсарськім дворі заменкає будуча цїсарева, жена її сина. Вже заздалегіть предвижуваню, що будучу цїсареву стрінуть многі прикрости зі сторони архикнягинї Софії.

А коли вже Софія мусїла згодити ся з думкою бачити на цїсарськім Дворі молоду цїсареву, то мала она принаймі походити з її роду. І так Франц Йосиф після волї своєї Матери мусів удати ся на Баварський Двір, щоби там знайти собі супругу. Архикнягиня Софія бажала собі, щоби цїсар оженив ся з донькою її сестри Єленою; такий плян уложила Софія в переписцї з своєю сестрою, княгинею Людвикою.

Другий Розділ.

Дитячий вік, заручини і вінчанє Елисавети.

На замку Посенгофен, дня 24 го грудня 1837 р., уродила ся Елисавета Амалія Евгенія, як друга з ряду донька князя Максиміліяна Йосифа і княгині Людвики, принцизни Вільгельмини Баварської. Князь Максиміліян Йосиф жив серед не дуже блискучих обставин, а що був великим любителем природи, то і дуже радував ся разом з своєю супругою, коли бачив, як підростаюча Елисавета залюбки віддавала ся студіованю природи. Родичі Елисавети — відповідно до свого стану — поносили щорічно великі видатки на удержанє княжого дому і вихованє своїх старших дітий, а що приходи були не великі, то про вихованє Елисавети вже не так старанно могли подбати, як про старших дітий. Тому то і Родичі радували ся, видячи, що Елисавета була вдоволена скромним житєм. Для самоїж Елисавети було се великим щастєм, що она могла заживати свободи на сьвіжім воздусї, чого з певностию була не зазнала, колиб її батько був жив серед красших обставин фінансових. Тоді розумість ся — і Елисавета булаб одержала иньше

духове образоване, котре опісля було-би її помічним в сповнюваню обовязку як австрійської цісаревої.

Так отже перебувала вона цілими днями в горах і долинах чудової природи вокруг замку Посенгофен, удаючись туди піхотою, або їдучи на своїм сердечно улюбленім маленькім конику, т.зв. „поні.“

Часто вона протискаючи ся крізь тернину порозпирала на собі одежу, але завсїгди весела вертала домів, особливо в сезоні лїсних ягід, як афинів (черниць) і ожин, котрими тодї були сплямлені її білі суконки а часто і червоні личка. Розплетене вітром і галузками корчів її довге і густе волосе огортало тодї мов плащем її малу гарну стать, а в руках спочивали дві величезні китиці пільних і лїсних цьвітів. Часто її товаришили сестри, або милий братчик Кароль Теодор, котрий опісля став славним лїкарем - спеціялїстом до очних хоріб і помагав відтак доброю лїкарською штукою і досьвідом многим хорим селянам в околицях княжого двора Посенгофен. Той сам Кароль Теодор запроваджував її дуже часто до поменкань бідаків і тим способом розбудив в нїй милосердие для бідних і охоту до доброчинности, яка в її пізнїйшім віцї розвинулась до високої степени. Зимовою порою Елисавета шила одежі для бідних дїтий і приготовляла для них забавки, а радісний захват обдарованих забавками дїтий, справляв для неї найчистїйшу і найбільшу радість. Коли - ж тільки під подувом весняного теплого вітру стопив ся снїг, вибігала вона знова в улюблені гори і долини, і любувалась весняною кра-

сою природи. Пізнійше будучи вже цісаревою, Елисавета часто відвідувала Посенгофен, щоби там серед улюблених місцевостий пригадувати собі щасливі свої молоді літа.

Як до сего прийшло, що Франц Йосиф вибрав собі за супругу Елисавету, а не її старшу сестру Єлену, пояснюють се многі. першими стрічами цісаря з Елисаветою. Кляра Тшуді подає історію заручин ось як: Шіснайцятого серпня 1853 р. прибув цісар Франц Йосиф до Ішлю, щоби відвідати своїх родичів і стрінути ся з родиною князя Максиміліяна Йосифа.

Підчас коли поїзд котив ся по битій дорозі, цісарський адютант видав нечайно оклик подиву.

„Гляньте, там, Величество,“ сказав він голосно. Франц Йосиф виймив свій далекогляд (телескоп) приложив до очий і побачив на поблизькій луці дуже гарну дівчину, котра бавила ся з чередою кіз.

Незабаром скрутив поїзд в бік і — побачено в недалекім віддаленю місто.

В годину пізнійше, коли цісар сидів при своїй матери, вбігла до сальону молода дівчина, держучи в руці китицю диких рож. Убрана в коротку білу суконку, а смугле волосе в густих кучерях спадало на її гарну еще не розвинену стать. Се була та сама молода краса, котру перед годиною Франц Йосиф бачив на луці.

Вона бачила його в перший раз, а пізнала його сейчас після фотографії яку давнійше бачила. Сьміливо приступила до него і сказала простодушно: „Слава Богу, кузине!“

„Хто ви є?“ запитав цісар змішано, причарований красою дівчини.

„Називаю ся Елисавета.“

Теплий погляд з її повних голубих очий здобув його серце в одній хвилї.

В кілька годин пізнійше представлено йому принцизну Єлену. Гарною вона не була; але виглядала інтелїгентною і поважною. Колиб Франц Йосиф був не бачив Елисавети, то правдоподібно її сестра стала би була австрійською цісаревою.

Слїдуючого дня мав цісар обідати у своєї тїтки і стрия. Коли він вступив до помешканя князя в однім готели в Ішлю, почув він в одній комнатї при півотворених дверях розговір двох женьщин.

„Прошу Вас, Принцизно,“ сказала одна, „не виходїть з комнати! Ви знаєте, що Вам се заборонено.“

„Власне длятого я маю охоту се учинити,“ відповів другий голос, єму звісний; голос той був дївочий і дуже мягкий.

В слїдуючій хвилї стояла Елисавета перед ним, з румянцем на лици і усьмішкою на устах.

„Чому не вільно Вам вийти?“ запитав цісар.—

„Бо я є дитиною в родинї і маю позістати нею доти, поки моя старша сестра не вийде замуж,“ відповіла вона. „І вам я маю завдячити, що нинї маю бути позбавлена свободи, і сама маю їсти обід.“

„Принцизно, що ви властиво думаєте?“ відозвала ся гувернантка (виховательна), що зарумянивши ся зі злости, вийшла з комнати за Елисаветою. „Простїть, Ваше Величество,“ продовжала вона далї

ше, звернувши ся з прошенем до цісаря,—але я одержала строгі накази!"

Не відповідаючи нічого гувернантці, подав Франц Йосиф Елисаветі своє рамя.

„Зійдім обоє в долину" сказав він.

„О, ні, сего я не можу учинити," відповіла принцизна налякана, тато дуже гнівалиб ся!"

„Вернїть ся!" закликала гувернантка, і використовуючи хвилеве ваганє своєї вихованки наклонила її повернути до комнати, а вклонивши ся цісареви, замкнула за собою двері.

При обіді заговорив цісар до князя Максиміліяна тими словами: „Я бажав би, щоби мій милий господар вволив моїй одній просьбі. Чи є звичаєм і в Баварії щоби діти при обіді сиділи за столом разом з гістьми?—Я дуже бажаю, познакомити ся з вашою донькою Елисаветою, котрої блеск краси, я спостеріг нині перед полуднем в комнаті моєї матери.

Всї присутні споглянули на цісаря і наступила хвилева мовчанка.

„Бажанє Вашого Величества буде сповнене," відповів князь.

Княгиня Людвика відчула душею в тій хвилї, що її амбітні надії для сдени розвіяли ся.

Незабаром увійшла до їдальнї зарумянена та збентежена Елисавета.

Франц Йосиф —взагалї—не мав високої гадки про жінки. Хотяй був тоді еще молодий, але вже мав свій досьвід. Однакож, коли побачив се чисте, невинне дївча, настала в нїм несподївано велика зміна. По розвіяню бурливих полїтичних хмар, що

затемнили були перші роки його панованя, вселила ся в його серце горяча любов.

Того самого вечера урядила архикнягиня баль, на якім були присутні обі її кузинки.

Мати Цісаря пристроїла принцизну Єлену над звичайно принадно:— син інтересував ся обома кузичками.

Колиж він в часї котиліона (фігуровий танець) подав Елисаветі величаву китицю рож, повстало серед гостий напружене. Зауважано, що матїр бажала мати за невістку Єлену, а син полюбив Елисавету. По скінченю балю заявив Франц Йосиф своїй матери що нїхто иньший а лише Елисавета буде його женою.

Така заява Франца Йосифа була немилою несподіванкою для архикнягині Софії, але тепер вона еще більше була певною сповненя своїх бажань в тім, що буде могла своїми виливами верховодити молоденькою, бо заледви шіснайцятилїтною Елисаветою.

Слїдуючого дня, о девятій годинї рано, задержав ся цісарский повіз перед помешканем князя Максиміліяна Йосифа. Франц Йосиф побіг по сходах на гору, де стрінувши покоївку, запитав її: „Чи принцизна Елисавета вже встала?"

„Так, Величество! Вона одягає ся тепер. „То добре;—я хочу говорити з її родичами."

Він просив о розмову з князем і княгинею. Тепер він явно осьвідчив ся о руку Елисавети. Такі осьвідчини були образою супроти Єлени і заклопотали князя і княгиню, але жених заявив, що коли не дістане за супругу тої, котру він любить,—то тодї він взагалї нїколи не оженить ся.

Родичі Елисавети були змушені приймити осьвідчини цісаря і приобіцяли єму повідомити про те Елисавету. Незабаром увійшла до комнати Елисавета, що своїм серцем і душею була еще цілком дитиною. В найбільшім здивованю сказала вона: „Се є неможливим! Я є еще дитиною!"—Її серце еще не пробудило ся до любови супружої, але присутність і отвертість Франц Йосифа справляли її приємність. Не надумуючи ся довго она приобіцяла стати его женою.

Заручини відбули ся в 23-ім році житя Франц Йосифа—в день його імянин, дня 18-ого серпня 1853 р.

Дня 24-ого серпня, часопись „Вінер Цайтунґ" подала слідуючу новинку:

„Єго Цісарське і Королівське Апостольське Величество, наш наймилостивійший Пан і Цісар Франц Йосиф Перший, підчас побуту в Ішлю заручив ся з княжною Елисаветою за згодою єго Величества Максиміліяна Другого, короля Баварії, і за згодою високо-достойних родичів принцизни Елисавети Амалії Евгенії, княжної в Баварії, доньки Їх Достойностий князя Максиміліяна Йосифа і княгині Людвики, уродженої королівської принцизни в Баварії.

„Нехай Всемогучий Господь благословить ту щасливу і радісну подію цісарського дому і австрійського цісарства."

З дальшого житя Елисавети знаємо, що від часу її заручин з Франц Йосифом, почали ся її терпіня, а не радість і щастє. Характером і леоднаковим

образованєм вони обоє були для себе невідповідними і через те в дальшім житю вони часто переживали душевні терпіня. В звязи того подружа найбільше провинила ся архикнягиня Софія, бо вона то головно наставала на те, щоби цісар взяв собі жену з Дому Вітельсбахів.

Відповідно до високого достоїньства Заручених, вінчанє мало відбути ся в незвичайній величавости і блеску. Села і міста робили величаві приготованя до принятя красної княжої доньки,—„рожі з Баварії." Двайцятого цьвітня опустила принцизна Елисавета, в товаристві своїх родичів, сестер і братів, баварську столицю.

Дуже гарно і влучно —відповідно до загального настрою,—висказав свою думку народний баварський поет І. Н. Фоґль, в слідуючім стишку:

Королїв дитя в чужину йде,
В внутрішній силї в даль,
Сльоза з очий його паде,
В серцю туга—печаль!

Вздиха', нїхто не чує; ай!...
Серце щемить—болить:
Рідний краю, в віки пращай!
Мушу тя полишить.—

О не тужи, любе дитя!
І в чужинї—се знай,
Де тя любов, як тут вгорта',
Там є твій рідний край!

Так як колись Крімгільда їхала в далеку Угорщину, щоби стати супругою короля Етцеля, так тепер наречена цісаря в товаристві своїх родичів прибувши на границю своєї вітчини—всїла на корабель „Франц Йосиф", а филї широкого Дунаю, що перепливає ті краї, котрих вона мала бути володїтелькою, несли її в глубину австрійської держави. Замки на високих горах, попри котрі пливе Дунай, віддавали її перший привіт нової вітчини, а радість селян сприяючих будучій цісаревій не вгавала нї на хвилину.

У Лінц вступила вона в первий раз на австрійську землю як будуча цісарева краю, вижидана Франц Йосифом, котрого непокоїла туга за своєю нареченою. Радість австрійського народа збільшала ся і через сю обставину, що цісар особисто вижидав своєї нареченої і перший поздоровив її на австрійських землях.

Часто се бувало, що нїмецькі женьщини, доньки нїмецьких княжих домів ущасливлені і ущасливлюючі прибували до Остмарк, до старинного цісарського замку, на брамах котрого еще тепер виднїли княжі відзнаки в давних красках. І тепер зближала ся до того замку нїмецька женьщина, що мала стати матїрю краю, всїм народам і родам, котрих хоронить австрійська хоругов; женьщина походяча з пануючого роду, котрий так часто для щастя і благословеньства лучив ся з цісарським австрійським домом. — Які дивні чутя могли огортати серце Елисавети, коли вона здалека бачила високі вежі Відня і т. зв. гору Леопольда, з котрої то в році

1683., польський король Іван Собеский з польським військом і 40 тисячами козаків напав був на Турків, побив їх, змусив їх до утечі і так освободив Відень з рук варварів.

22-го цьвітня прибула Елисавета до Відня, що був тоді величаво прикрашений і тут вона разом з цісарем мала засісти на австрійськім престолї.

Мешканці Відня тішили ся вже на самий спомин про величаве торжество вінчаня їх цісаря. День і годину вінчаня цісаря з Елисаветою оголошено в часї Великодня по всїх церквах, а з уст вірного народа піднесла ся до Бога пісня подяки:

„Боже Великий, славимо Тебе!“ ..

23-го цьвітня, о четвертій годинї по полудни відбув ся у Відни, на т. зв. мостї Елисавети, величавий похід в честь цісарської вареченої.

Краса, величавість і блеск міста лучили ся з невисказаною радостию горожан і надавали сему торжеству незвичайної ваги.

24-го цьвітня настав великий і поважний день для народів Австрії. Вечером заяснїло сьвітло у величавій і просторій церкві Августинів у Відни; представителї усїх провінцій великої держави уставили ся у величавий круг щоби бути сьвідками вінчаня цісаря з Елисаветою і їх взаїмної присяги вірного супружества.

Шлюбну церемонію відправив архієпископ з Відня — Равнер в присутности цїлого цісарського Двора.

Князь церкви промовив до молодої пари, ось як:

Де мир, єдність і звязь любови злучує мущину і женьщину, там сприяє щастє у всїх добрих замірах Ви, достойна принцизно, що тепер маєте займити місце на австрійськім престолї, знайдете в свойому мужови приятеля, котрий злучив свою душу з вашою на завсїгди. Він буде відчувати ваші радости і ваші терпіня як свої власні; і ви можете в повнім довірю на його непохитну, кріпку і вірну любов, отворити йому любов свого серця.

У всїх пригодах так часто змінного туземного житя буде він вам неструдженим і невідступним товаришем; він буде вашим оборонцем, вашою силою вашою радостию і надією, вашою гордостию і честию!—

Його Величество Цїсар одержав велике післанництво від Бога. Від озера Боденського аж до Семигороду, від ріки По аж до берегів Висли, звернуло ся до него 38 мілїонів людий і вимагають від него оборони і помочи від його сили і мудрости. Але тягар, зложений на його плечі, є не лише почесний, але він є і тяжкий! Той тягар вимагає від Його Величества великої посьвяти; Його Величество принесли свою безжурну молодість в жертву свому народови. Ви, княжно, є покликані дати йому надгороду за щастє молодости, котре він пожертвував вам і свому народови!—Сьв. Августин говорить: „Коли жінка любить свого мужа задля його маєтку, то її думки є нечисті, бо тодї вона любить не свого супруга, але його маєток. Коли-ж вона любить його дійсно, то любить його навіть тодї, коли він є убогий і позбавлений всїх дібр.“ І таку чисту любов Ви віддасьте

свому супругови. У його клопотах як володаря буде те для него наче островом, що лежить по середині бурливих филь, на якім цвитуть рожі і фіялки. Нехай всьо, що чисте, гарне і чесне знайде охорону і поперте у Вашого Величества, нехай знайде прообраз у цісаревій Елисаветі! При боці Франц Иосифа, рицаря і хоронителя Австрії має бути його цісарська супруга першою в ряді женьщин, не лише задля корони, що спочиває на її голові, але еще більше задля чеснот, котрі з висоти престола будуть розпростирати лагідне сьвітло також понад народи австрійської держави.“

На самім вінчаню торжество не покінчило ся. Через цілий тиждень пишав ся Відень зі своїми передмістями серед ріжнобарвних сьвітил. Своєю сьвяточною прикрасою відмолодніло місто, а з очий і лиця горожан можна було вичитати радість і одушевлене. На памятку торжества цісарського вінчаня вибито великий медаль, на котрім з одної сторони були вибиті портрети цісарської пари — а в округ слідуюча напись: „Franciskus Josephus I. D. G. Austriae Imperator et Elisabeth Maks mil'ani in Bavaria doc. Filia,“ — а з другої сторони медалю — зазначена дата їх вінчаня.

Між многими благодійностями цісаря заслугує на згадку його дар із 400.000 Корон, переданий в день перед шлюбом на руки міністра Баха, щоби той підноміг бідних мешканців Відня. Рівночасно цісар подарував і свободу всім політичним вязням. Радість випущених на волю вязнів була незвичайна. Великими гуртками мущини, матери з дітьми,

Цїсарева Елисавета.
як австрійська цїсарева, жінка Франца Йосифа I.

щасливі батьки зі своїми родинами тиснули ся до церков, щоби тая подякувати Богу за свободу і просити о здоровлє для цїсаря і його жени на довгі лїта.

Мійська Рада Відня обдарувала в день вінчаня цїсарського 40 подруж по 1000 Корон. Цїсарева Елисавета подарувала для бідних горожан Відня 100 тисяч Корон. Новий віденьский міст названо мостом Елисавети. При кінци сьвяточного тижня устроєно в парку Пратері величавий народний фестин, а на цїсарськім Дворі—величавий баль. Всюда згадувано з радостию, імя Елисавети. Ніхто тодї не предчував тяжкої судьби, яка була призначена для Елисавети. Всякий тодї думав, що лише щастє в цїлій повні судилось цїсарській супрузї.

Третий Розділ

Розчарованя.

Загально звісно, що мешканці гірських околиць коли змушені перебувати якийсь час на долах, рівнинах, то відчувають неповстриману тугу за рідними горами. Таку тугу відчувала і Елисавета кілька тижнів по гучних вінчальних торжествах. Не будучи вихованою до становища цісаревої, чула себе замкненою в мурах цісарського замку. Привикнувши в своїй молодости до золотої свободи серед баварських гірських околиць, пізнала, тепер, що не могла вже жити так, як бажало ся.

Всїх тих форм в поведеню, що є властиво лише давними традиціями—звичаями, а після котрих всї ті, що жиють на цісарських дворах, мусять поводитись у житю, її бракувало, а через те відчувала подвійно тягар етікети. Вимушені церемонії для женьщини вихованої серед простоти і свободи, були тяжкою мукою, а сни про щасте і вдоволене на віденськім Дворі — вскорі зівяли і поломали ся як лилії під ударами жару. І не лише туга за свободою пригнїтала душу Елисавети, але знайшли ся й иньші причини, що замінювали її сподівано щасте в горе.

Матір цісаря, архикнягиня Софія, пізнала скоро, що Франц Йосиф полюбив щиро свою супругу і вона обавляла ся, що задля Елисавети вона може стратити свої виливи на цісарськім дворі.

Внаслідок того вона рішила пригноблювати цісареву і привести її до того переконаня, що вона— хоч цісарева, не має жадного значіня між аристократією на цісарськім дворі. І так при всяких нагодах непрошено ставала Софія опікункою Елисавети. Вона називала її лише „милою восковою лялькою“ а при всяких нагодах двірського товариства робила собі з Елисавети невмістні жарти.

Своїм свобідним поведенєм і ощадностию Елисавета стягнула на себе ненависть і двірської служби. Після двірської етікети (товариських приписів) цісарева мала щодня брати иньшу нову пару черевиків, а один раз ужиті черевики давати в дарунку для двірської жіночої служби.

Через ощадність Елисавети згадана двірська служба була з части позбавлена і матеріяльного зиску. Одного разу при обіді стягнула Елисавета з своїх рук рукавички. Її двірська дама зробила її сеї час увагу, що після двірської реґули треба сидіти в рукавичках. На се Елисавета відповіла: „від тепер власне має бути приписом, сидіти при обіді без рукавичок“. І застосувалась після своєї волї. І природна річ, що нехтуючи приписану двірську етікету, Елисавета побільшала число своїх противників.

За приміром Софії, пішли всї двірські дами і панове і стали маловажити Елисавету. Серед таких обставин Елисавета терпіла невисказано. Але прови

на її була власне в скритости супроти свого мужа Франца Йосифа. Коли-б вона була виявила перед ним причину своїх терпінь, він з певностию був би усунув всякі причини її терпіня, виступив би був в її обороні, бо він любив її в дійсности щиро і бажав бачити її щасливою і вдоволеною. Елисавета же не інформувала цісаря про зневагу, яку зносила від двірського окруженя, а в гордій погорді переходила над тим всім до денного порядку, заховуючи свої терпіня в тайні. Сї конфлікти заострились еще більше через те, що Елисавета не розуміла пристрасної влачі Франц Йосифа і часто його щирі любовні чувства стрічала холоднокровно. Таке поступоване толкував собі цісар браком щирої любови зі сторони Елисавети, хоч в дійсности се був лиш такий її темперамент. Будучи невдоволений холодним поведенєм своєї жени, шукав цісар змислової пристрасти у иньших дам. Архикнягиня Софія попирала мильний погляд свого сина про Елисавету а про всї його залицяня до иньших дам повідомляла Елисавету, щоби завдавати щораз більше ран її серцю. За старанєм архикнягинї Софії сходив ся цісар досить часто з ґрафинею Л., котра посїдала в обильности всї ті прекмети, яких бракувало Елисаветї, як пр: жарку змисловість, вправу у всїх штучках кокетерії (залицянки), чесноти, котрі тодїшного часу були великого значіня на віденськім дворі. Кождого дня діставались потайки до цісаревої новинки про невірність її мужа.

Але Елисавета все таки заховувала горду рівновагу духа. Вона бажала в тайнї терпіти удари

лихої судьби а всїх на цїсарськім дворі легковажи
ла своєю завзятою витревалостию. Очевидно чере
те збільшала ся ненависть її противників, а Фран
Иосиф відхиляв ся від неї щораз більше, хоч в дій
сности любив її щиро, але не так, як хотіла і розу
міла любов Елисавета.

Остаточно Елисавета переконала ся, що вий
шовши замуж за цїсаря не зробила нїякого щастя
Вона пізнала що її муж не є тим ідеалістом, яки
він її спершу видавав ся, а в його характері поча
ла відкривати щораз то більше плям — а се головн
в його способі легкого двірського житя, яке сере
низших кругів горожан уходило би за крайно немо
ральне.

Про великі моральні терпіня Елисавети сьвід
чить одна сцена, відбута в її ораторіюм (комнат
призначена на молитву).

Стара мамка, котру вона привезла з собою з По
сенгофен собі на услуги,— описує ту сцену ось як
„Одного ранку—коли я прийшла до одївальнї, я в
застала там Елисавети. Занепокоєна її неприсутно
стію, переступила я поріг молитвенної комнати
застала тут мою цїсареву на горячій молитві. При
ступивши до неї незамітно, доторкнулась я своєю
рукою легенько її рамени а запримітивши її тихи
плач, я промовила до неї: Моя мала, бідна, улюбл
на душа! що вони тобі злого заподїяли? О, лихі лю
ди! безмилосердні. Скажи менї, хто тебе засмутив?

Цїсарева в тій хвилї відзискала рівновагу на
зад, а встаючи на рівні ноги прошептала: „О коб
я була умерла!“ В слїдуючій хвилї вона вже жалу

вала і робила собі докори, що дала чувствам волю, а звернувши ся до мене промовила в поважнім тоні: „Ти маєш добре серце, але ти не повинна ставити мені такого питаня! Моє терпіне є того рода, що не можу виявити ні одній живій душі!“ Тоді вона поцілувала мене легенько в лице, і певним гордим кроком повернула до своїх покоїв. —

Відчужене між цісарем а Елисаветою зростало з кождим днем. І якже могло инакше бути? Вона ніколи не виявляла своїх чувств пригнобленя свойому мужови, не робила йому ніколи докорів за те, про що її потайки повідомлювано взглядом його гуляцого житя. Архикнягиня Софія дбала тягом про те, щоби перед Франц Йосифом понижити його супругу. Цісар забавляв ся з дамами, красавицями цісарського двора, а не знав які терпіня зносить його друга. Коли-ж де появляв ся в її товаристві, то оказував для неї всяку ввічливість і чемність, так що поверховно виглядало всьо добре. Головно сама Елисавета мала таке переконане про чемність і ввічливість для неї зі сторони свого мужа. Він же відчував лише її холод і впевняв себе, що вона його не кохає і чув себе цілком оправданим, коли шукав товариства иньших дам. Елисавета місто погодити ся з обставинами і прийти до якогось порозуміня в спільнім пожитю з цісарем — уважала себе мученицею. Її власна матір робила її докори за те, що вона не розуміла обставин свого житя і не уміла жити в згоді зі своїми ближними, а все йшла своїми власними дорогами, на котрих її терпіне не зменьшало ся, а тягом побільшало ся.

Елисавета журила ся і тим, що у неї еще не б
ло дітий, а з історії знала, що цісар Наполеон р
звів ся з своєю першою женою лише тому, що в
на не обдарувала його наслідником престола. Ел
савета обавляла ся подібної судьби. Мати перек
нувала її що щось подібного цісар Франц Йосиф м
зробив би, бо він є щиро любячого серця взгл
дом своєї супруги і взагалі лагідного характеру і в
го не можна порівнувати до Наполеона, котрий бу
зимним самолюбом і шукав своєї слави і вдоволен
лише на поли битви. Але і матірна розрада не ус
вала душевного терпіня Елисавети.

Сама архикнягиня Софія не здавала собі ясн
справи зі свого нещирого поступованя супроти Е
лисавети, а часто була навіть тої гадки, п
тим способом виховує Елисавету на таку „хара
терну" даму, за яку уважала себе саму. Таким н
щирим поступованем хотіла вона здержати Елис
вету від впливу на політику. Елисавета же не ма
зовсім замилуваня до того! Але в однім одинок
случаю можна приписати її вплив політичний, в
конаний нею зовсім несьвідомо. Коли вона чула с
бе пониженою на віденськім цісарськім Дворі — н
мецькім — почала вона тратити свою симпатію в
Німеччини взагалі, а до Мадярів відносила ся д
сить прихильно. За се Мадяри надгородили її і її м
жа — погодившись з австрійською пануючою дин
стією — і з неописаним одушевленем витали цісар
і цісареву у границях своєї вітчини. Двірське тов
риство робило цісаревій закид в тім, що вона в сп
кійній самоті проходжувала ся по парку цісарськ

го замку, а не показує ся народови. Говорено її, що вона не може забувати про те, що вона є цісаревою, та що нарід бажає її бачити, а коли буде відтягати ся від сповненя того обовязку, то не здобуде для себе любови народу. Ті, що таке її тепер говорили, забули відай перші роки побуту Елисавети у Відни — коли то вона в товаристві лише одної двірської дами відвідувала многі дами в місті. Через те мешканці Відня оказували для неї велику пошану і всюда витали її з великою радостию. Тоді двірське товариство також не було вдоволене щиростию Елисавети взглядом народу.

Отже все виходило так, що двірське окружене в своїй злобі не було ніколи вдоволене хочби найкрасшими замірами Елисавети. Цісар же не знав нічого про ті конфлікти, а часто пригноблене душевне Елисавети толкував собі тим, що вона певно не любить його.

Четвертий Розділ.

Подорож по краю.

В осени 1856 р. вибрала ся цісарська пара подорож, щоби звидіти і відвідати ріжні части широкої держави.

Найперше поїхали в австрійські Альпи і відвідали там т.зв. Кертнерлянд і Кляґенфурт. „Тіпи мене се, що знова гарний край, котрого мешкан все оказували свою хоробрість і вірність д австрійського престола.“ Такими словами відповів цісар на радісне поздоровлене товпи народ В тих словах пригадав цісар дні битви під Сан Лючія, де і він брав участь будучи ще принцем.

На особливу згадку заслугує прогулька цісарської пари, зроблена із Гайліґенблют на гору Патерценґлечер. В товаристві узброєних провідників по три годинній вандрівці, прибули Величества означене місце. Єще в дорозї один з провідників з мітив цісареви що на тій горі ростуть запашні цьвіти. Діставшись на спадисту скалу, зірвав цісар цьвітку і подаючи цісаревій сказав: „перша в моїм житю, що я сам зірвав.“ Перед відходом з гори один малий гірський хлопчина подав цісаревій к

пара в
сти пи-

і відві-
Тішить
шкання
ь для
ни від-
народу.
Санта
цем.

цісар-
у Пас-
ників,
ества в
ків ма-
пашні
в цісар
в моїм
ори о-
ій ки-

Старий палац

тицю альпейських цьвітів і сказав простодуш
„Ваше величество, ось тут запашні цьвіти для
наколи їх любите".

Місця звиджені цісарською родиною, назв
на спомин: „Спочинок Елисавети" і „Височ
Франц Йосифа."

При кінци падолиста поїхав цісар з цісарев
до Пешту, а з початком грудня до Італії.

В Італії принимано Франца Йосифа І. і ціса
ву Елисавету з незвичайною радостию і велича
стию. Ся подорож і побут цісарської пари в ль
бардійсько - венецькім королівстві були актом
лїтичного значіня; тому ціла Европа звернула бу
свою увагу на Австрію.

В послїдок загальної амнестії випущено на
лю вязнів на превелику радість їх самих і їх род

Не пожалував цісар і добровільних щирих
тків на народчу штуку — а на віднову церкви С
Марка жертвував 40.000 корон.

В часї теперішного побуту цісаря в Італії, п
сив девятьдесять-лїтний гетьман ґраф Радецк
послуживши 72 роки з незвичайною вірностию
сарському Домови, о звільнене його з дотеперіш
го становища як правителя льомбардійсько - ве
цького королївства. Цісар вволив його бажаню.

Від 3. мая до 3. вересня 1857 тревала поїздка
сарської пари по Угорщинї. Коли цісарський ко
бель дунайський віхав між Пешт а Буду, і цісар
цісаревою появили ся на покладї корабля, то ра
сним окликам, „ельен", зі сторони сьвяточно одїт
мешканців не було кінця. Всї міста і села вита

цісаря і цісареву з великим одушевленем. По селах селяни прибрані у ріжнобарвні народні строї, творили собою мовби живу посуваючу ся триюмфальну браму, а гарні молодці на струнких конях творили прибічну сторожу цісарській парі і проводжали їх по селах. На жаль ту подорож перервав вельми смутний случай. Перша дитина Елисавети, молоденька принцизна Софія, щасте і радість родичий, умерла по короткій слабости на кір у замку в Офен. Та сумна вість рознеслась скоро по всій австрійській державі.

Всі народи австрійської держави, оказували своє глубоке співчутє пануючому домови, що у великім смутку оплакував смерть своєї горячо улюбленої доньки.

По тій смутній пригоді повернув Франц Йосиф з Елисаветою до Люксенбурґу а в липни удали ся до Маріяцель, а з відси вже цісар самий продовжав свою подорож по Угорщині.

У тих ріжних подорожах цісарева Елисавета не виявила свому мужови свого жалю до двірського окруженя, від котрого то зносила стільки прикростий але — як все — заховувала своє зимне поведенє супроти цісаря. Його пристрастний темперамент при всій любви, яку він до неї відчував, не міг бути задоволений з її сторони.

Елисавета навіть не розуміла, що він може любити її инакше ніж вона його. Вона вимагала від него ідеалізму а його пристасть уважала як зневагу своєї особи. Вони йшли по при себе як чужі, він як скінчений кавалер, що змагав ся о те, щоби сповни-

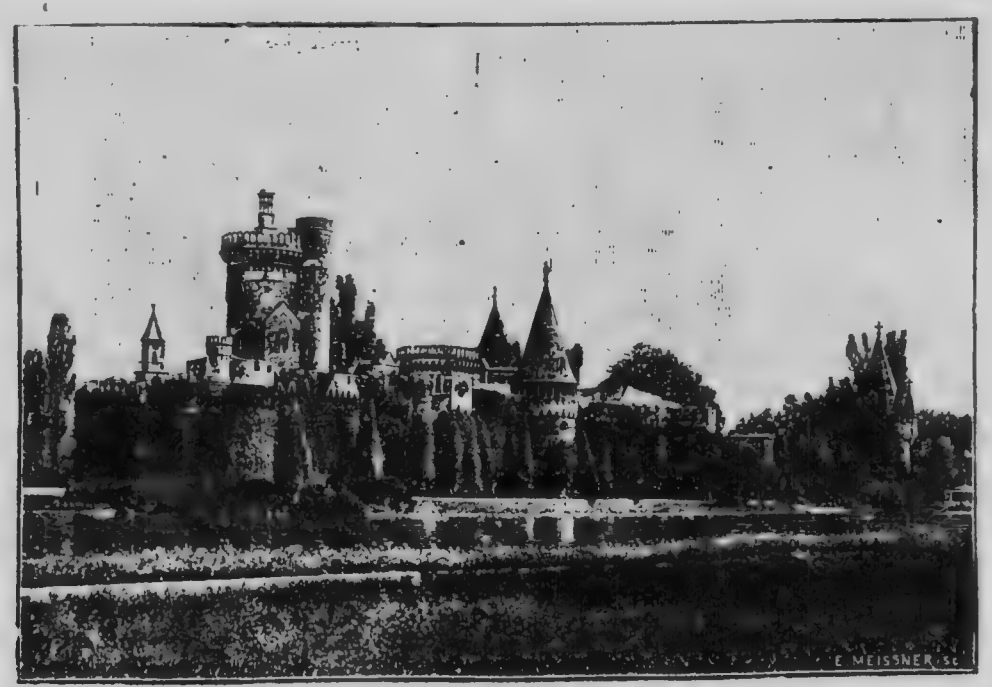

Лицарський замок Ляксенбурґ коло Відня.

ти всі обовязки лицаря, котрі має сповнити кождий пан зглядом своєї дами; вона мовчалива, замкнена в собі. І таке її поступоване годі називати ідеальним—а радше треба назвати незнанем дійсних вимог людського житя. Провал між ними ставав ся отже що раз більший, аж наступила катастрофа, про що буде бесїда опісля.

Пятий Розділ.

Елисавета як мати.

Кожда женьщина є материнського успособлен. Так і Елисавета була сердечною матерію для свої дітий поки непорозуміня двірського окруженя в розлучили її з її дітьми.

Як кожда молода жечьщина так і Елисавета перших роках свого подружа відчувала тугу за дв тиною. 5 марта 1855 р. сповнили ся її бажаня. Вон породила доньку, котру охрещено іменем Зофія.

Материнське щасте Елисавети тревало лиш два роки, як в попереднім розділї вже згадано, у мерла маленька принцизна, підчас коли Елисавета подорожувала з нею по Угорщині. Біль молодо матери був безграничний. Але треба було перебо- літи той тяжкий удар судьби. Ніхто на віденськім дворі не співчував з нею в її душевнім пригнобле- кю. Дванайцятого, липня 1856 р. породила она ди- тя, знова дівчину, котрій дано імя Ґизеля. Розу- міеть ся, що цісарський двір не був з того вдово- лений, а навіть сам цісар Франц Йосиф позаочно висказував своє невдоволенє, що глубоко ображало Елисавету. Безсумнівно, що до такого невдоволеня Франц Йосифа наклонювали вороги Елисавети, що-

би її тим пригноблювати. Елисавета же провинювала ся сим, що сама не старала ся говорити із своїм мужем про такі тайні доноси про его невдоволене.

Наконець 21-го, серпня 1858 р. сповнило ся бажане цісаря, віденського двора, і всього народу, коли Елисавета породила сина, котрого охрещено іменем Рудольф після вітця роду дому Габсбурского.

По всій австрійській монархії запанувала велика радість. Франц Йосиф був тепер вдоволений а з ним і цілий віденський двір. Елисавета бажала тепер сама виховувати свого сина. Она сказала: „Ніхто — здаєть ся мені — не потребував мене до тепер, навіть моя маленька донька, котру держать о скілько можливо здалека від мене. Але тепер я не згоджу ся на те, щоби відобрано від мене мого маленького Рудольфа і виховувано його між чужими людьми. Він буде потребувати мене і ми обоє будемо щасливими".

Але і то було лише пустою надією, що на жаль — не мала сповнити ся. Рудольфа розлучено з Елисаветою так само як і попередні діти, і она мусіла вдоволяти ся тим, що мала сповняти обовязки представительства, плекати свою красу і чинити все те, що забирає час володітельки, не приносячи нікому користи. На її усильні змаганя — особисто виховувати свого сина, говорила архикнягиня Софія сьміючи ся: „Хочете знайти вдоволене в присутности дитини? Вдоволене? В чім же то вдоволене? Виєсьте найпристойнійшою женьщиною на сьвіті; Ви маєте найдоросші клейноди і найвисше до-

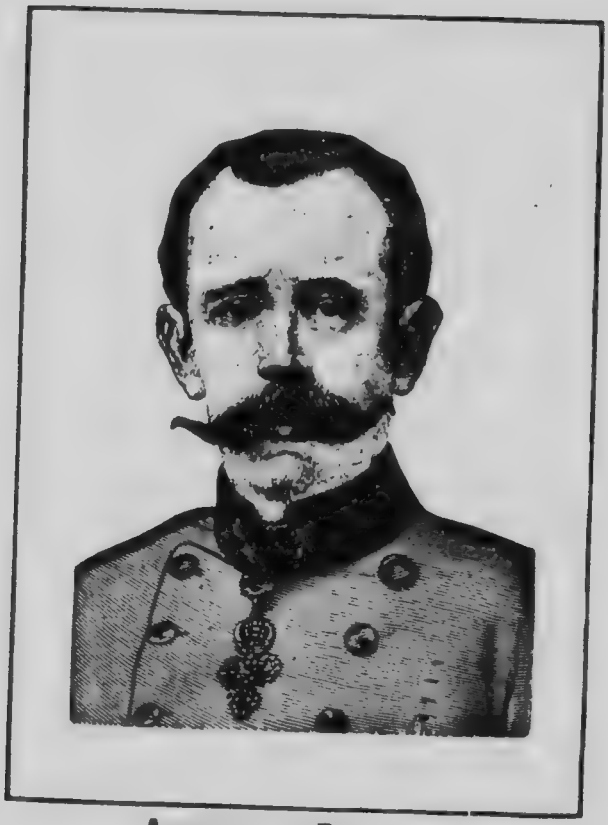

Архикнязь Рудольф.

стоїчьство — яке істнує між людьми — отже сим вдоволяйте ся! По що ся надзвичайна чутливість? Она не відповідна для Вас! Будьте вдоволеною і веселою, бо вже довго граєте смішну ролю якоїсь жертви! Не один завидує, коли бачить, як хтось відграє таку ролю, хто має повне право уважати себе найщасливійшим між всіма людьми!"

Така рада Архикнягині Софії була в части оправдана, але Елисавета не звертала найменьшої уваги на таку — бесіду. Она чула ся тепер еще більше самітною. Она думала тепер про свого сина, котрого так дуже бажала сама виховувати. Серед туги за сином стала ся она ще більше холодною супроти свого мужа. Однакож її поведенє взагалї було бездоганне.

Її поведенє супроти кавалерів (лицарів) було наскрізь тактовне і моральне, але і помимо того приключив ся її немилий випадок.

Між цісарською прибічною сторожию находив ся молодий офіцир, ґраф Г., потомок одного з найстарших родів цісарства, рівночасно один з найкращих мущин двора. В його присутности один двірський кавалер в бесїдї про цісареву — виразив ся у невластивім тонї — за що молодий ґраф зіґнорував його при найблизшій сиосібности баченя ся з ним — через що прийшло до строгого поєдинку, з котрого молодий ґраф вийшов побідоносно. Але не так много з'умів запанувати молодий ґраф над самим собою, при иньшій нагоді. Було се на однім двірськім балю у Шенбрунї. Умучивши ся душним воздухом вийшла Елисавета, в товаристві ґрафа Г.,

що повнив тоді її прибічну сторожу, на терасу, щоби там покріпити ся сьвіжим воздухом. Повний ясний місяць своїм блїдим сьвітлом прикрашував дерева парку і творив чаруючі картини серед тихої ночи. Елисавета убрана в коронкову білу сукню — прикрашену великими смарагдами — проходжувала ся по терасі — і подивляла запашні красн рожі і чаруючий під сьвітлом місяця краевид. До свого асистента звертала ся лише часом кількома словами, своїм тихим мельодійним голосом, наче би обавляла ся непокоїти чарівну красу місячної ночи.

Несподівано — коли Елисавета задержала ся на хвильку в углі тераси — кинув ся перед нею на коліна граф Г., і дрожачими устами виявив її свою любов. Він забув ся в тій хвили, що Елисавета була його цїсаревою, котрої охорона була йому повірена. Він забув на всьо, на всьо. Він бачив перед собою лише чаруючу женьщину, котру він любив.

А Елисавета?

Вона стояла спершу неповорушно, бо всьо, що вона тут бачила і чула, видало ся її так страшним що уважала все те не дійсностію, а привидом. Опісля запанувавши над собою она споглянула гордо на него — і будучи сьвідомою обиди, якої зазнала в тій хвили від молодого графа, промовила до него в острім тонї: „Яким способом можете на щось подібного відважити ся?“ По сих словах вернула ся до палати, а молодий граф полишив ся на терасї серед прикрого досьвіду свого нерозважного поступку.

у, що-
овний
пував
л ти-
ужню
оджу-
красні
. До
ькома
наче
ячної

ся
ю на
свою

Хотяй та сцена відбула ся несподівано і та скоро, то мимо того була кимсь бачена. Хто бу тим сьвідком, ніхто не міг напевно вгадати. Ал фактом є, що нім цісарева Елисавета мала нагод оповісти ту немилу пригоду цісареви, він вже бу як найточнійше про все те поінформований і вдо волений тактовним поступком Елисавети. Спершу він відчував велику ненависть до графа Г. але оста точно вдоволив ся тим, що позбавивши його уряду — велів йому повернути в свої посілости в полу дневій Угорщині і там перебувати на вигнаню аж до відкликаня.

Архикнягиня Софія по народженю Рудольфа еще більше обавляла ся, щоби Елисавета не прийшла до впливу на державну політику — тому то тягом старала ся робити непорозуміне між Франц Йосифом і Елисаветою. І в сути річи правлїне австрійської держави через довший час спочивало в руках архикнягинї Софії. Елисавета же була повстримувана від участи в справах державних, про котрі менше довідувала ся ніж австрійські горожани, читаючі державні часописи. Архикнягиня Софія була також головною покровителькою Езуїтів, і вона то своїми впливами скріпила їх власть в державі.

Коли 1859 р. по нещасливих битвах під Маджента і Сольферіно ранені жовнїри повертали домів із кровю насяклих піль італїйських, то Елисавета була для них ангелом милосердя. Вона то відвідувала шпиталї, потїшала ранених, роздавала дарунки. Така робота — так сказати би — була для

Елисавети одиноким занятєм, порученим її цісарським двором. Вона мала лише пусті репрезентаційні обовязки, вона мусіла дбати лише про красу і так сказати би — виставу своєї особи.

Від виховання своїх дітий була звільнена звичаєм двірської етикети, а в політичнім житю не брала ніякої участи, бо до того не допускала її — архикнягиня Софія, котра лише сама бажала панувати і навіть сам цісар не сьмів її супротивляти ся. Серед таких обставин повздержанє Елисавети від політичного житя являєть ся більше примусом ніж свобідною охотою.

Шестий Розділ.

Недуга Елисавети. Її утеча і поворот. Угорські т
жества коронаційні.

Небаром по народженю наслідника корони Р
дольфа, занедужала Елисавета. Що властиво її бр
кувало, не можна було точно вгадати. Вона кашл
ла, худнула і попадала в мелянхолію. Пораджен
її — удати ся на остров Малейру, позаяк думан
що сей остров задля свого лагідного підсоня буд
дуже помічним для виздоровленя Елисавети. П
довшім опорі — Елисавета згодила ся на той пля
і з початком Нового року — 1861, від'їхала на о
стров Малейру, де застала погідне — тепле підсоне
На острові приготовлено все, щоби її побут там
можливо як найлучше уприємнити. Она замешка
ла в одній віллї, положеній близько пасма гір ви
соких поверх пять тисяч стіп. Самітне житє на
острові дало її певного рода спокій душі знова,
котрого вона так дуже потребувала. Вона перепису-
вала ся із своєю родиною і свояками в Баварії, як
також із своїм мужем і займала ся читанем і писа-
нем поезій і студійованем мов. Особливо з великим
завзятем учила ся мадярської мови і літератури, бо

маляреький нарід від часу її подорожі по Угорщині припав її дуже до вподоби, бо там она знайшла одушевлене і любов. По чотиромісячнім побуті — на острові — чула ся Елисавета покріплена на здоровлю і постановила повернути до Відня. В половині мая прибула вона до Триесту, вижидана тут цісарем Франц Йосифом. В Баден коло Відня стрінула ся вона із своєю свекрухою і своїми дітьми, а в пять днів пізнійше замешкала вона в своїй резиденції знова.

Побут же на Мадейрі не усунув її слабости, а лише на короткий час її злегшив. По кількох тижнях вона почала кашляти знова і упадати на силах. Тепер лікарі назначили її на побут остров Корфу, на котрий вона сейчас удала ся і незвичайно скоро стала подужувати. На той остров прибула до Елисавети її сестра Єлена із Турн і Таксіс і перебувала з нею аж до кінця її побуту на тім острові.

Перебувши і лічене в Ішль і Кісіньґен Елисавета виздоровіла цілком і 14, серпня 1862 р. повернула вона до Відня знова — витана сердечно всїма міщанами.

Але і тим разом побут її на цісарськім дворі не потревав довго. Супружа межиусобиця найтящого рода поихнула її до кроку, котрий спричинив многі неправдиві поговірки.

Елисавету повідомлено про близші зносини Франц Йосифа із жінкою одного учасника польованя в горах. Точних вістий про ту пригоду не було, але то можна сказати на певно, що ті зносини Франц Йосифа не були плятонічної натури. Сего

не могла Елисавета довше терпіти і постанови
розлучити ся із своїм мужем. Вона не могла бу
довше предметом погірдливих насьмішок двірськ
го окруженя і постановила опустити Відень. Нік
го про сей плян не повідомляючи — в товарист
найблизшої і конечної двірської служби опусти
вона потайки цісарський двір, улала ся до Триєст
а звідси поплила на корабли до йоньских острові
рішучо собі постановляючи більше не стрічати с
із своїм мужем. Сей факт не дав ся затаїти — і не
базом вість про утечу цісаревої — і про причин
тої утечі — рознесла ся по всій державі.

Цісар поступком Елисавети вельми засмути
ся. Коли її не було при нім — він пізнав як дуж
він її любив і як дуже бажав він її тепер бачити
просити її о прощене своїх провин. Він удав ся
сейчас в подорож за Елисаветою, котра про се до
відавши ся, укривала ся перед ним в дальшій уте
чі. Франц Йосиф по довших трудах відшуканя
Елисавети повернув засмучений і пригноблений
на дусї — до Відня. Цілий же цісарський двір
був обурений утечою Елисавети, бо двірська ари-
стократія не могла поняти того, як то могла Ели-
савета задля якоїсь родинної межиусобиці — забу-
ти на щасте родинне і окрити неславою цісарський
двір. Найбільше лютила ся архикнягиня Софія, але
вже немала так великого впливу на свого сина як
передше. Франц Йосиф тепер виступав в обороні
своєї жени. Розстроєне же між чим а Елисаветою
тревало цілі роки. Елисавета обіздила краї і моря.
У своїх подорожах не щадила вона гроший, а вида-

вала великі суми навіть на дрібнички і на такі річи, котрі опісля полвинала даром. Вона звиділа Італію, Грецію, Египет а довший час перебувала в Альжирі, в північній Африці. Хотяй она подорожувала під прибраним назвиском — то всеж таки жителі — даних місцевостий довідували ся про імя незвичайного гостя і всюди витали Елисавету із незвичайною радостию.

В Альжирі Елисавета замешкувала дуже гарну віллю, оброслу цьвітами а затінену величезними пальмами. Внутр була вона прикрашена арабською штукою. Коштовні дивани, ткані золотом на шовкови покривали стіни або звисали перед дверями, старинна зброя з часів каліфату, маврийські сосуди і вибрані твори красної штуки давних часів, котрих то ісповідники пророків розширяли своє пановане аж по гори Піринейські, — прикрашували внутрішну часть віллї, а всюди стояли великі вази із ріжного рода дорогими цьвітами, що видавали з себе преріжні доси цісаревій не знані — запахи.

В огороді — окружаючім віллю — росли тінисті сикомори і всїлякого рода пальми і фігові дерева, поміж котрі вили ся стежки з великим трудом удержувані — серед буйної велича ї ростинности, а в тінистих углах парку водограї (жерела з витрискаючою водою) окружені червоними мармуровими плитами, оздобленими приповістями із Корану, монотонним шелестом спадаючої води переривали тишину. Се було справді місце, за яким тужила Елисавета і где вона далеко відлучена від аристо-

кратичного сьвіта могла забути свої терпіня душе
ні. Коли Елисавета помимо чаруючої краси прир
ди була опанована часом якою журбою, тоді во
верхом на кони пускала ся в широкі африканськ
степи а своєю умілостию в кермованю конем впр
ваджувала в подив навіть темноскірих Бедуінів.

Попри всілякі розривки занимала ся Елисаве
і студийованем мов а також почала описувати св
подорожи, відбуті перед прибутем до Альжиру.

Тут чула ся вона цілком свобідною так як
своїй молодости в баварських горах. Остаточно
днакож запанувало над нею чуте, згадка про її діт
що пригадала її родинний дім, і обовязок матери
ський. Особливо лист її матери, вплинув богато в
те що вона рішилась повернути до Відня. Між ин
ним її матір писала до неї ось що:

„Ти так поступила неначеб ти сама провинил
ся, а не твій муж. Ти повинна знати про се, що чи
висше становище ми занимаємо, то тим меньш
маємо право послугувати ся у нашім приватнім жи
тю відплатою за евентуальні ображеня наших осо
бистостий, або звільняти себе від утяжливих зобо
вязань. Памятай стару добру пословицю: „Noblesse
oblige". Ти є дійсною частию чести великого наро
да; ти грішиш супроти твоєї присяги і супроти тр
диций твоїх предків, коли ти піддаєш ся чутю тво
їх особистих журб. . . . ."

Але і цісар в тім часі много перетерпів своєю
душею. Він став ся мелянхолійним в спомині на
несправедливість, яку заподіяв супроти Елисавети
Йому обридли двірські забави, а на похвали і під

хлїблюваня своеї матери Софії, не звертав уваги. Вкінци сама його матїр радила йому шоби поєднав ся з своєю женою. Так Франц Йосиф рішив ся написати до Елисавети чутливий лист, просячи її о прощене йому його провини. До Елисавети донесла ся і вість, що її син Рудольф занепав на здоровлю, і так всї ті обставини наклонили її до повороту до Відня. Але що найбільше склонило Елисавету до повороту до Відня — годї вгадати. Можливим є, що коронація короля і королевої що мала відбутись в Угорщинї, спонукала Елисавету до повороту на цїсарський двір.

Потайки повернула Елисавета на Віденський Двір, а цїсар освободивши ся з під впливу своеї матери, став для Елисавети більше щирим і отвертим навіть в своїх полїтичних плянах. Елисавета не мішала ся в справи полїтичні цїлковито. Вона більше заховувала під тим взглядом характер независимий від полїтичних сторонництв, а займалась головно студійованем мадярської мови і остаточно вивчилась тої мови так добре, що писала в нїй навіть свої поезії.

Через те і полюбив її мадярський нарід і становив дійсну підпору для габсбурґського престола.

В роцї 1867 мала відбути ся коронація королївської пари в Угорщинї. Цїсар дуже радо годив ся на таке торжество, знаючи, що тим способом затруть ся на довший час всякі давні межиусобицї між австрійським цїсарством а Малярами. Коронація мала відбути ся не в Пресбургу як то бувало давнїйше, але вперве в Будапештї, що від року 1848, став

ся столицею Угорщини і місцем Соймової палат
Положенє того міста є одним з найкращих в Европ
На похилій скалї стоїть старинний, величавий кор
лївський замок. В трех напрямах, понизше скал
розстелилось місто Офен (тепер зване Буда). По л
вій стороні замку роспростераєть ся на рівнинї н
скрізь модерне місто Пешт, а по за ним розтягаю
ся безкраї степи і чудові гаї.

З прибутєм королївської пари, прикрашено о
міста як найвеличавійше. На домах повівали хор
гви а на кораблях бандери ріжної величини.

Улиці прикрашено найкращими образами шту
ки малярства і різьбарства. На вежі ратуша прим
щено величезну корону свь. Стефана. Улиці осьв
тлено, а військова сторожа удержувала як найбіл
ший порядок.

Торжество короняції мало відбути ся в кат
дральній церкві пресьв Діви Марії.

Перед коронацією Цїсар Франц Йосиф із Ел
саветою оглянув катедральну церкву. Виходячи
з церкви стрінула Елисавета одного старця, що пр
був з далекіх сторін краю до столиці, щоби хоч р
в своїм житю побачити свого короля і королеву
Змучений довгою дорогою старик підходячи схо
ми до церкви, серед товпи людий стратив рівнов
гу в ногах і колиб не поміч Елисавети, бувби пов
лив ся на камінні сходи. Нарід, що бачив смілість
ввічливість Елисавети, кликав радісно і дов
„ел'єн Ерзевет". (Нехай жиє Елисавета)

Дня 6-го, червня, 1867 року, відбула ся кор
нація. Королївський похід визначав ся небувало

величавостию. Чужосторонні дипльомати і журналісти (газетярі), що прибули з Англії і Америки, оповістили в часописях, що еще ніколи в своїм житю нігде не бачили такої величавости і краси.

Найвеличавійше представляв ся похід коронаційний.

Франц Йосиф їхав на білому кони одягнений в коронаційний плащ а на голові держав корону. Елисавета їхала в коронаційним повозї, тягненім чотирма парами еспанських коний. На заокругленім верху спочивала величавава корона, а краса Елисавети, що тодї еще немала 30 літ, чарувала усїх учасників того торжества. Її уважано за найкрасшу володїтельку у цивілїзованім сьвіті. В часї походу королївської пари до катедри, не вгавали радісні оклики: „ел'ен". Молоденькі дївчата, в білім строю, стелили перед королївською парою цьвіти вздовж дороги; канони греміли.

Елисавета відповідала тим радісним окликам ввічливим поглядом своїх голубих очий і чарівним усьміхом, що був подивлюваний тодї цїлою Европою.

За цїсаревою їхали наймолодші і найзнатнійші угорські магнати в числї 200. Одягнені в одежу золотом ткану і дорогими камінями оздоблену, їхали вони на пишних конях,

Король із своєю дружиною вже заняв був місце в церкві, коли увійшла Елисавета. Одягнена в сукні із білого шовку і чорного аксаміту, оздоблені дорогими діямантами, а на шиї мала угорський діямант за окрасу. Коронаційний плащ був зроблений

із чорного аксаміту, а підшитий білим атласом. В голові держала вона австрійську корону, що в давнину була призначена для Марії Тереси. Ту корону оцінюють на шість мілїонів корон; є вона вилежена діямантами і перлами.

Підчас коли короновано короля, сиділа Елисавета в глубокій покорі на тронї. Коли скінчилася коронація короля, надвірний управитель здійняв з її голови австрійську корону, а княжий примас подав її скиптр (жезл) в праву руку, а яблоко, як символ королївської гідности, в ліву руку, а відтак наложив на її голову австрійську корону знова. Король же держав на своїй голові корону сьв. Стефана. Залунала в катедрі пісня — Тебе Боже хвалимо, на дворі загреміли вистріли з армат і рушьниць, дзвони дзвонили по цілій Угорщині.

На спомин коронації вибито монети з портретом Франц Йосифа і Елисавети.

Після давного угорського звичаю отримали король і королева в дни коронаційнім в дарунку по 50.000 дукатів. Ті гроші король і королева подарували на вдови і сироти по тих мущинах, що згинули в повстаню против Франц Йосифа в р. 1848 — 1849. Між угорським народом а пануючим домом Габсбурґів прийшло до цілковитого примиря, а провідника повстаня, Юліяна Андрассі не лиш що звільнено від кари смерти, але надано йому титул ґрафа і іменовано його президентом міністрів.

Коли Елисавета по коронації опускала місто Буданешт, сказала до одного угорського магната, що знаходив ся у її дружині слідуючі слова:

ом. На
в да-
у коро-
, вило-

Елиса-
чилась
діймив
примає
ко, як
відтак
ва. Ко-
Стефа-
алимо,
ець, а

ортре-

ли ко-
ку по
подає
о зги-
1848
м до-
миря,
лише
ку ти-
стрів.
місто
ватата,

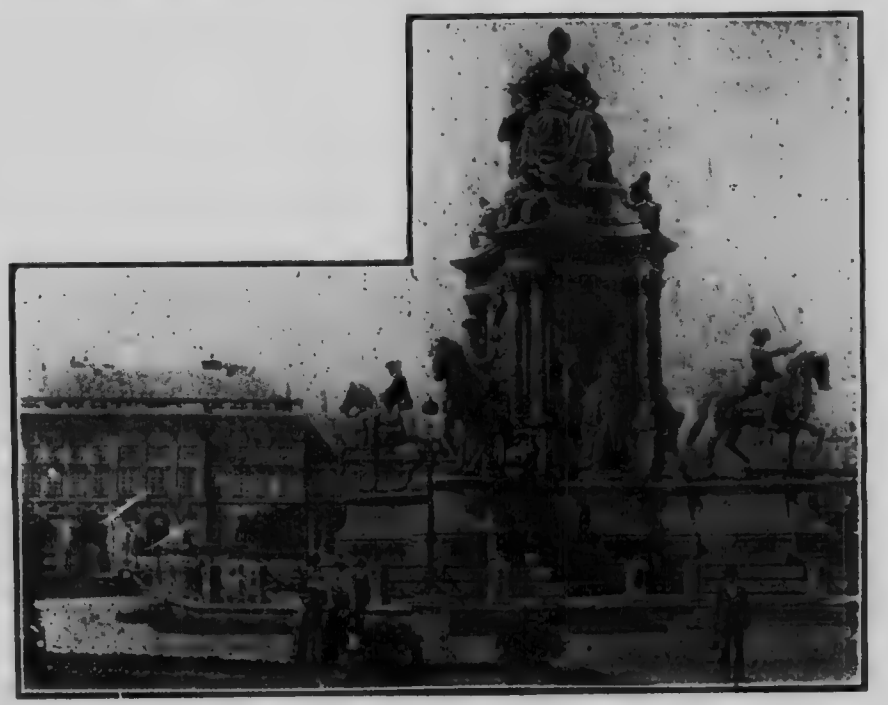

Памятник цїсаревої Марії Тереси.

„Тішу ся знова на самий спомин, що коли прибуду сюди другим разом“.

Її прихильність до угорського народу з'єдна її велику любов у того народа. Торжество корон ційне — і иньші народні — торжества з незвича ним одушевленем і любовю до короля і королев припали дуже до вподоби Елисаветі — і пізнійш коли вона згадувала свій побут в Угорщині, то з числяла ті хвилї часу до найкрасших у своїм ж тю.

Опустивши Угорщину, цїсар Франц Йосиф ве нув до Відня, а Елисавета удалась на замок Ґед ле, що знаходить ся близько угорської столиці, с ред чудового лїса на підгірю. Сей замок був опісл дуже часто її любим місцем перебуваня — і з ні вяжуть ся ріжні оповіданя, в части навіть казочн го змісту.

колись

єднали
корона-
звичай-
королевої
знійше,
то за-
оїм жи-

ніф вер-
Ґеде-
ці, се-
опісля
з ним
азочно-

Семий Розділ.

Елисавета в замку Ґеделє. Її спорт.

Угорський нарід взагалї — визначав ся великою щиростию для тих осіб, котрі стояли на сторожи його свободи і автономії державної. Спершу коли австрійський Дім за часу панованя Франц Йосифа відносив ся до Угорщини деспотично, то угорський нарід не терпів нї Франц Йосифа нї Елисавети. В нутрі Угорщини панував тягом неспокій, росли заворушеня против австрійського цїсаря, прийшло до повстаня, котре хоч придушено силою — то всеж таки Австрія побоювала ся нових заворушень і остаточно Франц Йосиф був змушений надати Угорщинї повну автономію а сам дав ся коронувати на угорського короля. Від тодї доперва запанував спокій в Угорщинї — а утїшена угорська шляхта рішила обдарувати Елисавету в дни коронації якимсь достойним дарунком.

І так угорські магнати подарували Елисаветї — замок Геделе, що був побудований коштом 6 мілїонів Корон. Тепер його цїлковито відновлено і подаровано королевій, котра майже безперервно

Замок Гедале.

через цілий рік перебувала в сальонах і парку того замку Геделе.

В суті річи, той замок не визначав ся великою красою, але для Елисавети був він великої вартости, бо був її подарований в день коронації від хороброї угорської шляхти.

Замок Геделе побудований серед рівнини т. зв. Ракош. На полудне від рівнини Ракош тягнуть ся горбки — а дальше гори. Рівнина Ракош — є монотонним, безпринадним краєвидом. На ній відбули ся воєнні битви, где клали своє житє сини горячокровного народу і лицарі революции. Тут зводили битву Гергей, Кошут, Віндішгрец і Гайнав. Замок Геделе був наочним сьвідком того, як сини Угорщини віддавали своє житє в борбі з німецькими і славянськими борцями.

Елисавета знаючи про ті битви — нераз може — їдучи через ту рівнину — згадувала кроваві картини минувшини і хоробрість відважних гузарів.

Королева Елисавета любила незвичайно їздити верхом на кони і її спортовий сьвіт вчисляв до перших між женьщинами, що віддавали ся спортови їзди верхом.

Перебуваючи в замку Геделе — Елисавета дуже часто відбувала прогульки по рівнині Ракош верхом, держучи свою гнучку, високу стать в повній рівновазі. Мадяри славні із вправи в їзді верхом — були дуже горді тим, що їх королева з так великим замилуванем віддавала ся спортови їзди верхом.

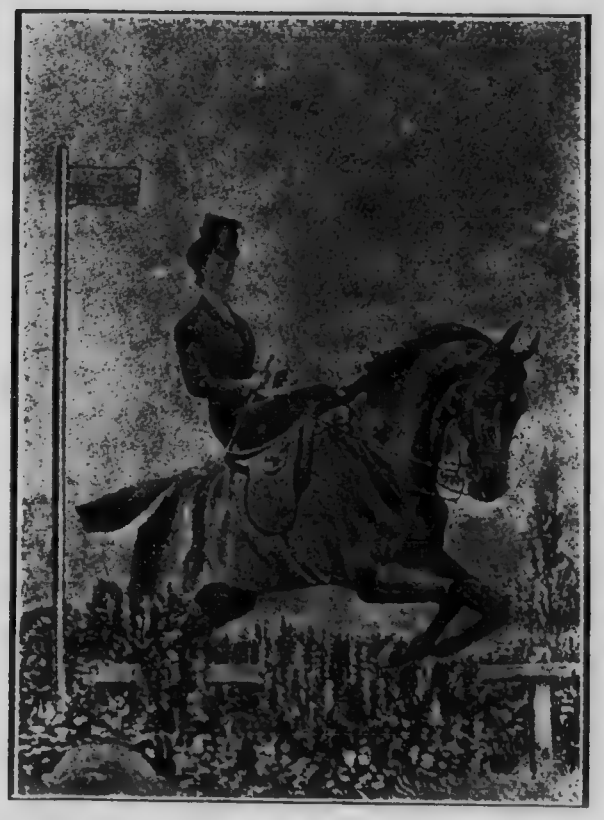

Цїсарева Елисавета в Ґеделє.

Найславнійший того часу їздець на Угорщині граф Сандор (батько княгині Меланії Метерніх) сам дуже похвально виражав ся про спорт їзди королевої. Аматори спорту їзди уряджували що року на рівнині близько села Б. спортові перегони верхом, щоби тим вдоволити свою королеву, що сама з великою пристрастию віддавала ся спортови їзди верхом і залюбки приглядала ся спортовим перегонам.

Сам же замок Геделе не визначав ся ні красою стилю, ані величавостию прикрас. І внутрішна часть замку визначала ся простотою. Цісар Франц Йосиф не був тоді приятелем богатих прикрас у внутрішнім уряджеию комнат; він любив умірковавість і вигоду.

Кругом замку находив ся гарний, просторий парк з прекрасними травниками, в чистоті удержуваними алеями і многими водограями Живючи в замку Геделе Елисавета залюбки грала на цитрі, або їздила верхом по широких рівнинах, що тягнули ся округ замку, або прислухувала ся як її двірська дама, панна Ференці, перечитувала поетичні твори угорських поетів, що визначали ся гарними описами степової краси. Тут Елисавета заняла ся і виховуванем своєї улюбленої донечки принцизни Валерії.

Взагалі про житє Елисавети в замку Геделе оповідають ріжно, а кружить много оповідань казочного змісту. Многі оповіданя про її незвичайну вмілість їзди верхом є рівнож пересадними.

Фактом однакож є, що Елисавета з повним за милуванем віддала ся спортови їзди на кони і вон інтересувала ся цісарськими стайнями у Шенбрун більше чим двірським товариством на цісарські замку.

Ті — як оповідає Тшуді — що бачили цісаре ву їдучу на кони, згідно заявляють, що се був не забутний, гарний вид. Вона була одягнена у темно синій їздецький убор, на голові мала низенький ци ліндер а на руках їздецькі рукавички. Ідучи на ко ни вона держала чорний вахляр в руці, або привя заний на паску до сїдла. Тим вахляром вона дуж часто заслонювала собі лице, а се тоді, коли запри мітила, що хтось бажав її відфотоґрафувати.

„Не люблю фотоґрафувати ся", говорила вона за кождим разом, коли я була фотоґрафована, спіт кало мене опісля якесь нещасте".

Віденці не любили її пристрастної їзди верхом а многі називали її „акторкою цирку".

Мадяри називали її „королевою амазонок" (відважних жінок). Елисавета знала про се, як то многі зле задивляли ся на її спорт їзди. Однакож вона полюбила той спорт ще в дитячих літах, а ко ли віддалась замуж і перебула опісля тяжкі слабо сти, то лікарі веліли її не залишати спорту їзди вер хом, але противно віддаватись тому спортови дальше. Так отже не зважала вона на людську кри тику а залюбки віддалась разполюбленому спорто ви.

Про свої коні дбала вона особисто: а все мала для них у кишени тісточка і цукор. Кождого ранку

заходила вона до стайні, щоби їх погласкати і переконати ся, чи їх добре доглядають і чистять Часом вона і сама власними своїми руками чистила свої улюблені зьвірята,

На замку у Шенбрун Елисавета мала одну комнату, котрої стіни були покриті образами коний.

„Погляньте", промовила вона до свого учителя грецької мови, вказуючи йому ту комнату, „Всі ті приятелі стратила Многі з них віддали своє житє за мене, що не зробив би для мене жаден чоловік Люди радше убили би мене!"

Вона чула ся вповні здоровою і веселою, коли їхала верхом через австрійські ліси, або через угорські рівнини. Але вона часто виїздила з дому на прогульку верхом і тому, щоби поконати пригноблюючі її душу думки невдоволеня.

Вчасним ранком і пізним вечером виїздила вона з дому кільканайцять миль від свого помешканя, віддаляючи ся із вдоволенем від людий і обставин, котрі її пригноблювали, мучили штучним двірським житем. Такі прогульки злегшували її невдоволене, успокоювали її зворушені нерви. Буря, дощ, спека, зимно не були перешкодою її прогулькам Повертала вона домів звичайно аж тоді, коли кінь зі змученя колибав ся під нею.

Осьмий Розділ.

Рудольф і Валерія

По торжестві коронаційнім королівськім — здавало ся, що на віденськім дворі запанував инший дух.

Вплив архикнягині Зофії був в части зломаний, а Елисавета, що з бігом часу перейшла прикру школу житя і много дечого научила ся, старала ся тепер бути цісаревою і матірю в повнім того слова значіню. Вона пізнала, що виховане її дітий в дитячім віці під чужим доглядом мало усмний вплив на їх характер.

В перших роках свого дитячого віку Рудольф виховував ся під наглядом одної вдови по ґенералови, пані фон Вальден.

Вже в перших літах свого дитиньства Рудольф проявляв свою живу здачу і цікавість до всяких пригод свого окруженя. Еще днесь жиють в устах народа ріжнородні анекдоти про молодечий вік Рудольфа. Одною з тих анекдот є слідуюча: Одного разу проходжував ся Рудольф зі своєю Аєю (виховательною) в народнім парку і случайно зайшли обоє на місце, де робітники наладовували землею вози. Рудольф вельми зацікавив ся працею робітни-

ків і не вступив ся звідтам, доки Ая не прирікла йому, що слідуючого дня він дістане вдома такий самий візок і лопату до ладованя землї.

На другий день люди з зачудованем приглядали ся, як малий престолонаслїдник завзято наклалав землю на візок.

Иньшим разом він втїк від Аї і заблудив ся в Парку. Прохожі випитували його хто він є, а він добродушно р ловідав: Мама називає мене Рудль, папа каже — Руді — до мене, а люди називають мене „Цісарське Величество". І так люди вже знали хто се був той хлопець.

Архикнязь Рудольф був відданий на систематичну науку вже на четвертому роцї свого житя першого мая 1862 р. Тодї став його вихователем ґенерал - майор ґраф Ґондрекорт, а від року 1865 ґенерал Лятор фон Тумбуррґ. Першим його учителем, що навчив його читати і писати, був двірський капелян Маєр. До девятого року свого житя побирав Рудольф науку народної публичної школи а рівночасно учив ся докладно нїмецької, мадярської і чеської мови. До мов мав архикнязь незвичайно великий талан.

Предметів ґімназії (середної школи) вчив ся Рудольф на бажанє свого вітця, а кожний предмет науки подавано йому як найґрунтовнїйше і вимагано від него сих відомостий дуже докладно. На його учителів покликувано найздібнїйші сили учительські.

Рівночасно побирав Рудольф ґрунтовну науку нїмецької і мадярської лїтератури, а Мадяри дуже

раділи з того, бо вірили, що при такій науці -- виродить ся в Рудольфови правдива симпатія до мадярського народу. — Дня 23 ого грудня 1872 року відбув ся на замку Ґеделе перший публичний іспит — Рудольфа. Іспитови прислухував ся сам цісар.

В часї іспиту чотирнацять - лїтний архикнязь дав доказ посїданя вже широких і тривких понять про сьвіт, та про історію.

Кождий з присутних при іспиті мав переконане, що перед собою бачить знаменито виховуваного і здібного молодця, який вже завчасу думає про свої обовязки — як будучий володар великої держави. Урядовий звіт про той іспит звучав: „Дводневний іспит, зложений з великою живучостию свого духа Його Величеством архикнязем Рудольфом, подав ясний і потїшаючий образ научних поступів Його Величества, як також найпевнїйший доказ про великий талант і духовий розвій архикнязя".

Але помимо того всього на віденськім дворі думано, що молодому умови преподає ся за мало сьої науки і звідси вийшла причина що молодого архикнязя обтяжували надмірною наукою і нищили його нерви.

Сама цісарева Елисавета думала, що її син Рудольф за мало посьвячував ся науці і налягала на те, що Рудольф мусїв еще учити ся всїх мов, якими говорять ріжні народи Австрії, а окрім того греки і латини.

По при ту умову ґімнастику архикнязь гартував також і своє тіло. До того служили їзда на кони, пливане, танці і руханка (вправи ґімнастичні.)

В найстуденійшу зиму мусів архикнязь вставати рано о 5 - ій годині і вправляти - сь в військовій штуці на подвірю, часто в снігу по коліна, коли тимчасом його учитель тепло одітий через вікно своєї комнати видавав прикази муштри. Одного разу ся вчасна команда збудила самого цісаря і чимале було його здивоване, коли побачив свого сина на подвірю. Цісар тоді видав приказ занехати подібну екзецирку.

Щоби навчити архикнязя навиканя до военного гаміру і виплекати в нім певного рода холоднокровність, стріляно перед дверми його спальні — саме тоді — коли він твердо засипляв, а тоді переляканий хлопець зривав ся з ліжка. А що того рода спосіб вихованя военного і гартованя не причинив ся до зміцненя, але радше до ослабленя нервного системи се більше ніж певно!

Варто спімнути еще про кілька сцен із дитиньства Рудольфа, що цікаві ізза того, що відносять ся до житя молодого архикнязя.

Цісарева перебувала в замку в Ішлю, в своїм улюбленім покою, прикрашенім ріжнородними цьвітами. Там вона залюбки віддавала ся штуці — малярства і пробувала відмалювати один ідилічний грецький образ — пастуха із його псом.

Одного дня змучивши ся мальованем — опустила Елисавета свою руку на великого пса, який

служив її за модель, а сама положила - сь на софі, яка знаходила ся близько вікна, котрим провівав до комнати сьвіжий, запашний воздух.

Нараз відчинили ся двері і архикнязь Рудольф разом із сестричкою Ґізелею увійшли до середини, несучи великий кошик, повний галузок мірту і незабудок.

,,Ми назбирали їх для тебе мамо"! — сказали вони. ,,Вони зірвані у нашім власнім огороді."

Із вдячною усьміхкою притягнула вона дітий до себе і сердечно поцілувала. Ґізеля — склонивши свою головку на грудь матери, усіла собі спокійно, а Рудольф перебігав по комнаті приглядаючи - сь всім інтересним предметам.

,,Мамо", заговорив він нечайно, ,,чому люди люблять мене більше, чим Ґізелю?"

,,Як ти про те знаєш, любчику? Може якраз ти помиляєш ся в такім осуді?" відповіла Елизавета.

,,А прецінь воно так є! Мабуть їм краще зі мною приставати, ніж з Ґізелею".

,,Ти — здаєть ся мені — хочеш бути зарозумілим, малим мужчиною, Руді", сказала Елизавета, укриваючи в собі з трудом велику втіху. ,,Ти занадто певний своєї второпности і доскональности! Всемогучий же Бог не любить зарозумілих дітий."

Руді споглянув на матір і усьміхнув ся. ,,Ох" — сказав він опісля спокійно — ,,Любий Бог любить мене напевно. Я бо люблю Бога також, хоч ніколи Його не бачу, а чому ж би Він не мав любити мене, коли Він всегда бачить мене?"

„Коли - ж однак Бог бачить, який ти часом нечемний, тоді Він тебе не любить.“

“Але - ж Любий Бог мене сотворив, чи не правда, мамо? Тепер Він мусить бути вдоволеним мною таким, яким я єсьм“, сказав маленький хлопець, не даючи збити себе з пантелику і продовжав свою розмову дальше. „Скажи мені вже раз, мамо, чому Бог творить такі погані лиця, як в графині Н., а не такі самі гарні як в тебе?“

„Ти ще за молодий“, відповіла Елизавета — і задержуючи - сь від раз своєго сміху. „Своєї ти ще не розумієш. Скажи мені радше, що будемо робити тепер, нім папа прийде на снїданок?“

„О, засьпівай нам що, мамо!“ просив Рудольф. Цісарева підняла ся і поступила до фортепяну. Після короткої пригравки вона засьпівала своїм чистим звінким, чутливим голосом „серанаду“ Шуберта.

Коли цісарева, скінчивши пісню, поглянула на себе на Рудольфа, то спостерегла в його очах рясні сльози.

„Се справляє мені біль“ — сказав він.

„Що - ж тобі є моя дитино?“

Вона пригорнула його до себе і поцілувала.

„Коли ти сьпіваєш, мамо, то я завсїгди буду сбрий.“

„Чи єще що тобі засьпівати?“ запитала Елисавета.

„Прошу, засьпівай єще що!“

Цісарева тоді засьпівала одну з тих народних пісень, яку чула в полонинах альпейських.

Спокійно і любо бреніли мелянхолійні звуки по комнаті, збуджуючі і в ній болісно - солодкі спомини, і з тяжким здихом закінчила ту пісню.

Коли обернула ся до дітий, побачила перед собою цісаря. Він ввійшов був до комнати тихенько і втопив був свій зір в очах своєї супруги, коли нечайно Рудольф перервав мовчанку словами:

„Папа, знаєш, так як мама, так мусять сьпівати любі ангели".

Цісар — до глубини душі зворушений, притакнув склоненем голови.

Эще в молодших своїх літах Рудольф одного разу розвів був поважну бесіду про любого Бога.

Одного вечера лежачи вже в ліжку він розвів бесіду для розривки.

„Ти не повинен сього робити, бо Бог буде гнівати ся на тебе, коли побачить тебе пустуючого."

„Любий Бог? Його - ж тут нема."

„Таки Він є тут, тільки ти Його не бачиш. Бог є всюди присутний."

„Всюди? І не можна Його бачити?"

„Ні!"

Рудольф мовчав якусь хвильку, опісля запитав поважно свою бону:

„Чи має Бог також кости?"

„Кости? Чому ставиш таке питанє, Руді?" спитала вона здивована.

„От бачиш, я маю тут на своїм коліні синяк і не знаю звідки він взяв ся. Коли - ж любий Бог є всюди, а Його неможна видіти, то може я коли вдарив ся до Його костий."

Вже як хлопець, був Рудольф часто предметом розмову своїх ровесниць. „Я дуже хотіла би мати архикнязя за мужа!“ тяжко зітхнувши, сказала раз шестилітна ґрафянка А. „але він мене не візьме.“

„Чому би ні, Міці?“ замітила її бона.

„Він візьме тільки богату, таку, що має сто ґульденів“. Така сума після дитинячих понять, була вже дуже велика.

Сї ріжні епізоди з дитячого віку Рудольфа стали скоро загально звісними і зеднали для него чимало любови і популярности у Австрійців. Коли бувало Рудольф появить ся в шенбрунськім парку або в пратері — то Віденці всегда витали його радісним поздоровленем.

Дня 22 оге, цьвітня, 1868 р. — в рік по коронації в Угорщині — народила - сь наймолодша донька архикнягиня Марія Валерія. Тепер пробудила ся в Елисавети матірна любов і вона посьвятила ся тепер цілковито вихованю сего дитяти.

Немало труду мусїла вона посьвятити еще і на виховане Рудольфа, що тоді вже мав десять літ, а не знав оказати своєї дитячої любови своїй ненці слухняностию.

Тепер Елисавета чула ся щасливою не лише як матір, що сповняє свою задачу доглядом своїх дітий, але також і щастем родинним, любові свого мужа і ввічливостию цісарської родини.

Коли в р. 1867 найстарший брат Франц Йосифа що був якийсь час королем Мексика, зістав убитий через своїх підданих — і так його жена як і матір, архикнягиня Зофія і Франц Йосиф знайшли ся несподівано у великім жалю і смутку, то Елисавета

була тепер на цісарськім дворі одинокою лікаркою що загоїла душевні рани замученьм і з'єднала собі їх любов своєю печаливостию, оказаною їм в змаганю привернення їм спокою душевного.

Також і маляреький народ став для Елисавети еще більше прихильним від хвилї, коли в місті Офен народила - ся донька Валерія, котра опісля виховувалась під пильним доглядом своєї матери.

Кожде сьвято Різдва Христового було на австрійськім цісарськім дворі найбільшим сьвятом, бо в той день сьвятковано і день уродин цісаревої, Елисавети. Тоді то і молоденька архикнягиня Марія Валерія причиняла ся до звеличеня того великого торжества цим, що в день 23 ого грудня обдаровувала его бідних дітий ріжнородними дарунками і уряджувала для них особливу гостину.

Виростаючи під виливом своєї матери, що любила спорт, музику і поезию, Марія Валерія написала кілька поезій в доказ любови своїй неньці. Ось наприклад кілька стишків:

„І як голову цісарю
корона гнете,
За труди — Вона найкрасша
надгорода є!"

Двадцять осьмого мая, 1872 р. умерла архикнягиня Зофія, матір цісаря. Власть, якою вона в перших роках цісарського ряду в перших роках супружого пожитя Франц Йосифа з Елисаветою — руководила - ся, була від якогось часу цілком зломана і стара архикнягиня не була більше тягаром для Елисавети. Тому то давне забуло - сь, а смерть її обходжено із правдивим смутком — жалем.

Девятий Розділ.

— Поступоване Елисавети зглядом Публики. —

Вже переднє спімнув я був про доброчинність — якою Елисавета послугувала ся при всякій нагоді.

Численні її добродійства з'єднували для неї велику почесть у народа, бо завсїгди доходило до відомости людий те, що гденебудь Елисавета подарувала інкоґніто (не офіціяльно). Вісти про її добродійства були ширені або обдарованими або її службою, хотяй вона собі сего не бажала. На жаль однак треба спімнути і про те, що часто Елисавета давала поміч і тим, що помочи не потребували. Хто лише попросив її о поміч, був певний, що ту поміч дістане.

Случало - сь часто і так, що Елисавета ставала в обороні покривджених, дбала о справедливість. Між иншим вона причинила ся до висвободженя монахині Варвари Убрик, над котрою знущали ся настоятелька монастиря і її сповідник.

Варвара Убрик походила з одної з богатої польської родини, котра дала її старанне і чесне виховане. Варвара відзначала ся великою красою тіла

і чеснотою. На шіснайцятім її році житя залюбив ся в ній гарний і чесний, молодий офіцир від улянів, але той не мав жадного маєтку, а лише свою шаблю.

Родичі Варвари не хотіли згодити - сь на її супружу звязь із тим бідним офіциром, а бажали видати її замуж за иншого богатого молодця —

Коли - ж Варвара не згодила ся на предложе не своїх родичий — заявлено її, що в такім случаю вона буде мусіла вступити до жіночого монастиря.

Варвара була цим тяжко пригноблена, але її любий наречений, потішав її надією, що з часом — вона буде могла утічи з монастиря і вони обоє таки поді ужать ся — коли - ж би лишила - сь при своїх родичах — то такої нагоди до заключеня супружого житя ніколи не мали - б, бо отець Варвари до того не допустив би.

Вона вступила до монастиря Кармелітанок в Кракові і від тоді пропав всякий слід за нею Родичі її не відвідували її цілковито, бо їм здавало ся, що вона є супроти них завзято упертою, позаяк не хотіла віддати ся за богатого молодця.

Невдовзі родичі її померли, а брат її, що перебував далеко поза границями Галичини і згодив ся був на рішене своїх родичий про судьбу Варвари — доперва по упливі двайцяти літ повернув ся до Кракова, где бажав бачити ся із своєю сестрою.

Через тих двайцять літ — по смерти своїх родичий Варвара переживала тяжку судьбу. Зіставши монахинею, 1846 року стала вона предметом диявольських замірів сповідника монастирського і

через него дістала ся до м[illegible]стирської вязниці на довгі літа.

Коли вона не хотіла с[illegible] любовницею попа Каленського він велів вкинути її до підземної вязниці, где вона, жиючи в холоді, голоді і серед душевних терпінь через довгі роки, стратила розум і стала майже диким зьвіром.

Вязниця, в котрій Варвара мучила ся поверх 20 літ — була се комнатка, а радше підземний гріб довгий на вісім стіп, шість стіп широкий і шість стіп високий, цілком темний, з маленькою шпарою в одній стіні в горі. Там держано її в голоді і побивано тяжко в тій цїли, щоби цим замучити її до смерти.

Із тої вязниці Варвара видістала - сь на свободу ось в який спосіб: Брат її, що перебував поза границею Галичини — повернув до Кракова і бажав бачити ся із Варварою. Він удав ся до монастиря Кармелїтанок і просив настоятельку, щоби позволила Варварі бачити ся з ним — її братом. Настоятелька же заявила йому двозначно, що Варвара не знаходить ся між „живими" але. . . Тоді то п. Убрик удав ся до епископа і просив о його поміч в тій справі. Епископ написав письмо до настоятельки із просьбою, щоби вона сказала якусь певну вість про Варвару її братови. Але настоятелька, опираючи - сь на спеціяльні монастирські монаші привілеї — з'іґнорувала і епископську просьбу а п. Убрика не бажала більше бачити в мурах монастиря.

П. Убрик предчуваючи нещасну судьбу своєї сестри, рішив за всяку ціну довідати - сь, що з нею

стало ся, а коли вона є еще при житю, її остаточно освободити із шпонів монастиреької злоби. Він тепер удав ся з просьбою до цісаревої Елисавети о поміч у тій справі. Цісарева Елисавета велїла епископови краківскому передати ту справу сьвітській власти, щоби довідати ся, що властиво стало ся із Варварою Убрик. Начальний Судия Поправи в Австрії — повідомлений про ту справу — поручив її до переведеня комісареви поліції позволивши йому взяти собі до помочи один відділ жандармів.

Коли настоятелька монастиря і тепер не хотїла сказати нїчого певного про монахиню Варвару Убрик, і не хотїла позволити комісареви переш[illegible] [illegible] монастиреьке, [illegible] [illegible] [illegible]

тут в брудній темниці, — як жертва нікчемної злоби попа сповідника.

Колись була вона така гарна, солодка дівчина, а тепер дикий, переляканий, на пів людський зьвір: єї тіло цілком заге, покрите довгим грубим волосєм, брудом і хробами; члени тіла зісохлі і зігнуті як сухі патики; єї голова і волосє заплекє і зекрите струпами; єї тонкі лиця майже потікають одні других, а єї великі чикі очи кидають непеті блеки з глубоких ям. Вона прирачкувала і уклякла перед комісарем, котрому з очий скотили ся по лиці великі сльози співчутя. Він хотів її потішити ласкавими словами, але вона не зрозуміла його [illegible] [illegible] з переляком — [illegible] [illegible] [illegible]

Цїсарева Елисавета слїдила за вислїдом справи про Варвару Убрик — а довідавши - сь, що вона еще при житю післала одну із двірських дам до Кракова, що зібрала всї відомости про долю Варвари подрібно. Опісля — коли Варвара перебувала в шпиталю — Елисавета пересилала її дуже часто китицї запашних цьвітів і дорогі співні птицї.

Послїдні роки свого житя перебула Варвара на воли серед пильної опіки приятелів і її брата і була і є днесь осторогою для тих дївчат, котрі бажають „служити" Богу на „замоті" в мурах монастиря. Монастирі жіночі є не лише у римокатоликів (й греко - католиків) і православних, але і в поган — і були і є нічим иншим, як лише домами для розпусти для вигоди попів - жрецїв целїбатників (безжених).

Елисавета була типом жінки - аристократки, що дуже мало числила ся із публичною опінїєю що до заховуваня всяких приписаних аристократичних формулок житя. Вона дуже часто відтягала - сь від публичних виступів в часї державних торжеств, і через то роблено її докори, що вона зменьшує виставність і блеск цїсарського двора. Вона — перебуваючи за границею своєї держави — славила - сь часто й непотрібною щедростию — видаванем мілїонів корон, а чого не робила богато у столицї Австрії?

Коли 2 ого, грудня 1873 р. сьвятковано в Австрії 25 - лїтнї роковини панованя Франц Йосифа I - ого і цїсар того дня мав появити ся в торжественнім походї із своєю родиною на улицях Відня — то Елисавета тепер відтягнула ся від участи в тім

державнім торжестві, через що стягнула на себе негодоване Віденців.

В Австрії ввійшло в звичай, що цісар в кожде велике церковне сьвято, як Великодну Пятницю, і инших — брав участь в процесіях церковних.

Але перед кождим таким церковним сьвятом — появляла - сь новинка в часописях — що Елисавета занедужала і не буде могла взяти участи в процесії. А що се повторяло - сь правильно перед кождим сьвятом, в котре відбувала ся процесія — то було се безсумнівним доказом, що Елисавета не любила і не хотіла бути участницею процесий церковних.

Віденці були цим дуже невдоволені і почали виражати - сь про Елисавету з огірченем і насьмішками; говорено, що Елисавета завдячує свою красу штуці пудрованя і через се обавляє ся вона показати сь на вулицях міста Відня, щоби Віденці не пізнали її штучної краси. Таку зневагу на себе стягала Елисавета своїм легковажанем публичної опінії Віденців. Вона поза границями столиці своєї держави відвідувала бідних і хорих по шпиталях заходила навіть до циганських таборів в Угорщині — і любила стрічати ся із ріжними верствами народу в часі своїх подорожий по Африці і иньших частях сьвіта, а у Відни не любила вона стрічати свого народу — в часі величавих державних і церковних процесий. Вона любила самітність і простоту особливо в часі своїх душевних терпінь, котрі старала ся усмиряти поезією і штукою малярства. —

Одним — із найлюбійших товаришів забави — Марії Валерії був Магмуд, хлопець ніґер, подаро-

ваний Елисаветі Ізмаїлом Паншою із Египту на Віденській Виставі 1873 року. Одного разу Елизавета веліла навіть відфотографувати Марію Валерію в товаристві нігра Магмуда. Коли Магмуд в часї острої зими перестудив ся і занедужав, то сама Елизавета часто доглядала його.

Вихованєм Марії Валерії занимала - сь сама Елизавета, а опісля віддано її під дальшу опіку і вихованє спеціяльним дамам і учителям — під доглядом архиепископа Раная.

Марія Валерія була — якї матір -- струнка і ніжно збудована, а рівночасно і дуже витревалою і енерґічною. Залюбки відбувала прогульки в гірські околиці, визначала ся великим спритом в плиганю і стріляню до мети а спортом їзди верхом — рівнала ся своїй матери.

Елисаветі роблено найчастїйше докори за тепо вона за мало цінила виставне житє на цїсарскім дворі і відтягала - сь від него.

Одного разу Елисавета тими доказами розярена сказала: „Люди вже не знають, що мають зі мною зробити. Вони забувають про те, що я належу сама до себе цїлковито і ніколи не буду поступати собі так, як би вони собі бажали — що їм видасть ся одиноко відповідним і правдивим.

Моя самітність научила мене, що моє житє на земли є найтяжшим тоді, коли знаходжу ся серед товариства людий". — Після таких поглядів — само собою розуміє ся. Елисавета не повинна була бути цїсаревою. Цїсарева бо не може належати са-

ма до себе — але належить душевно до народу даної держави. —

Вона відтягала ся від участи в двірських торжествах і забавах, о скільки се лише було можливим.

В конечних же случаях — вона в таких торжествах публичних сповняла як найточнійше обовязки цісаревої. Особливо в часї Віденської Вистави р. 1873 — цісарі і князї Европи подивляли її ввічливість для народу і чесноти її душі. Тодї гостили на цісарськім дворі слїдуючі гостї: Цісар Вільгельм I із своєю женою Августою, Цар Александер II із Росії із своєю родиною, король Віктор Емануель із Італії, Шах перський і многі инші володарі Европи. Всї вони перебували довший час у Відни — і Елизавета мусїла на виставних гостинах приймати із всякими почестями достойних гостий.

Р. 1879 — проминуло було 25 лїт від часу подруженя Франц Йосифа з Елисаветою. В тім роцї рішено обходити т. зв. срібне весїле цісарської пари. Перед речинцем того торжества цісар заявив урядови своєї держави, що він бажає собі, щоби не видавано богато гроший на непотрібні прикраси публичні в часї того торжества, але радше, щоби ті гроші дати на підмогу бідним.

Лише Відень був винятчий з під того застереженя і був в часї того торжества так величаво прикрашений, як нїколи перед тим. Дня 21 ого. цьвітня, стали напливати до цісарського замку депутації (посольства) із всїх повітів Австрії і Угорщини, щоби зложити цісарській парі в дни їх Срібного весїля — свої щирі желаня і запевненя підданьства.

Цїсар і король Франц Йосиф I.

в часї срібного весїля в 1879 р.

Цїсарева Елисавета

в часї срібного весїля в 1879 р.

Поети Австрії і Угорщини присьвятили цісарській парі — того памятного дня — много пісень, в котрих зазначено вірну підданьчість цісарській Габсбурській династиї.

Особливий вплив на цісареву зробили стихи одного поета її вітчини.

Лагідний змисл душі — добро —
Твоєй, Цісарево,
Як ласка — чар твого чола,
Ясніння всїх прикрає щодня:
Так най сил — благодати
Цвітуть Ти для заплати,
Вірности дар отсеи приймли,
Серця привіт із вітчини!

[illegible] Його, пьвітня — представляв [illegible] — блеску — нескладного торжества. [illegible] зелічезни здвиги народа — від найвисших [illegible] станів. Серед люданого народа проявляв ся сьвяточний настрій душі вірности, [illegible] Австрийськи [illegible] по містах і настала ціла вереница всїх народів, що входили у склад австрийської держави.

На привіт майора міста Відня — відповів цісар [illegible] словами: Мої [illegible] було, щоби в день мого срібного весїля — занехано всяку коштовну виставність. Лише Відневи зробив я виїмок і приобіцяв взяти участь у величавім публичнім торжестві того рода, котре мені уряджує днесь

мій любий народ — а котре розпочав своєю бесїдою Вповажаний майор міста Відня.

Хочу отсею дорогою заявити свою охоту попирати своїми стараниями всяку галузь промислу і торговлї в своїй державі, знаючи, що від добробути держави залежить її розцьвіт і сили.

Я незвичайно тішу ся нинїшним величавим торжеством, і висказую в імени своїм і моєї жени — цїсаревої Елизавети — щиру подяку всім товариствам і поодиноким членам, що заняли ся уряджeнем сего величавого торжества — і всім тим, що беруть в нїм участь.

Опісля заграла віденська військова музика — австрійський гимн — і почав ся двигати попри цїсарське патро величавий похід складаючий ся із ріжнородних товариств, і предприємств торговлї і ріжнородного промислу.

Послїдний відділ походу творили — здорові і веселі сини Альпейців — в униформі стрілців — із ріжного рода добичею на стрілецьких возах.

Торжество закінчив цїсар сердечною подякою для всїх присутних.

— Елисавета в кілька тижнів пізнїйше виїхала до Ірляндії — где перебувала довгий час під назвиском ґрафинї фон Гогенембс — і збувала час на польованю, або віддавала ся штуцї їзди верхом, в чім не могла дорівняти її жадна женщина її старовища.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No 2

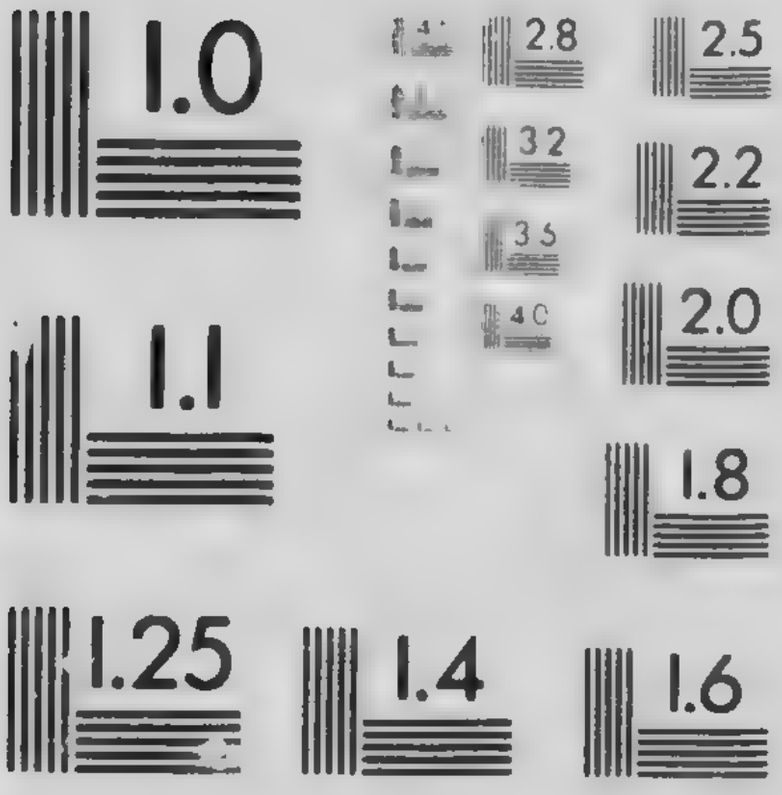

APPLIED IMAGE Inc

Десятий Розділ.

Виховане Рудольфа. Його Женитьба.

Само собою розуміє ся, що на виховане Рудольфа цісарська пара звертала найбільшу увагу.

Покликувано найздібнійших учителів, щоби його учили всяких наук і штук. Подавано йому науку права, історії, математики, наук природописних, фільозофії, літератури, історії штук красних, майже всїх австрійських і кілька чужих мов, словом — учено його всього. Не забуто також про плекане сил тїлесних. Подавано йому науку руханки (ґімнастики) танців, вправ оружієм, пливаня, їзди верхом — і если бачимо ідеал — молодого чоловіка в тім, що він посїдає много знаня, то Рудольф напевно був ідеальним мущиною під тим зглядом. До свого - ж будучого становища як володїтель великої держави не був він відповідно вихований. Він посїдав знане пересїчного професора, був пересякнений лїберальними поглядами, але не мав точного понятя про те, що наслїдник престола має еще инші обовязки, що він мусить заховувати всяку приличність відповідно до свого високого становища. —

Дня 24, червня 1877 р. покінчено образоване архикнязя і сего самого дня признано йому повнолітність.

Тоді він одержав свій власний двір, і заки ще перебрав на себе обовязки військовости, забажав на власні очи побачити цілий сьвіт.

Він занадто був чутливий для жіночого пола, або отверто сказавши, він був фізично звірячої змисловости. Під иншим зглядом — він був гарного характеру чоловік.

Під зглядом змисловости він був неповздержливий і дійшло було до того, що він набавив ся заразливої хороби, входячи в близші любовні зносини з продажними „Венусами", між иншими навіть з одною циганкою. Говорять, що як довго архикнязь стояв під опікою свого морального сторожа ґрафа Кондеркурта, так довго архикнязь не знав нічого про таку пристрасть. Скоро лишень признано йому повнолітність, тоді всьо окружене престолонаслідника подбало о се, що він прямо кинув ся з божевільною пристрастию у вир змислових роскоший. Прислужники Рудольфа хотіли в сей спосіб здобути собі в нього ласку, і перегонювали ся в здобуваню для него що - раз то „кращих" жінок, і треба сказати, що архикнязеви не збувало ніколи на них. —

Оповідає один анонімний автор архикнязевої житеписи, що архикнязь підчас свого побуту в Празі — зовсім не крив ся із своїм розпустним житєм. Пражська публика вже привикла була байдужно дивити ся на се, що двірська карета архикнязя

в білий день годинами стояла перед помешканем звісної театральної акторки. Та се було ображаючим для неодного, і приміром кардинал Шварценберґ мав звертати - сь в тій справі до самого цісаря котрий сейчас відкликав Рудольфа до Відня — іменуючи його ґенерал - майором.

Деякі автори житеписи Рудольфа твердять, що причиною його морального збоченя були впливи ліберально усносіблених осіб, що мали на него вплив в часї його шкільної науки. Розважнїйші люди — приписують тому всїлякі инші причини, між иншими, що архикнязь одїдичив дещо з того по батькови.

Головною - ж причиною змисловости архикнязя — був мабуть за широкий плян його вихованя і науки, які підорвали його духову силу і нерви. Втомлений тяжкою наукою архикнязь використовував всяку нагоду, щоби знайти якусь розрику. В нїм запанувала полова пристрасть, над якою не могла мати перемоги нїяка моральна засада. Тут міг помочи йому лише добрий приятель, але на жаль і сї його приятелї ще і сами прикладали своїх старань до неморального житя Рудольфа.

Подібно як матїр, також і Рудольф любив приставати з людьми, які не належали до двірських кругів. Він був великим приятелем науки і штуки, а його писаня підносять з похвалами, хоч би він був і не був престолонаслїдником.

Рудольф був артистом в описах природи. Його приятелем був славний дослїдник природи Брем,

завідатель берлїнського збірника води для плеканя водних звірят. .

Коли Рудольф вибрав ся був в наукову екскурзію в долини надлунайські, то Брем товаришив йому і давав йому научні поясненя про ріжних водних птахів Архикнязь, вернувши домів, написав цікаву книжку „Пятнайцять днів на Дунаю", в якій описав дуже гарно образи природи — вздовж берегів Дунаю. Цісарева Елисавета так тїшила ся сим твором свого сина, що книжку ту возила при собі -- в своїх подорожах і так часто читала, що вивчила майже всьо напамять.

Любовні авантури архикнязя спонукали цісарську родину вже завчасу думати про його женячку.

Сама Елисавета не радо про се слухала, бо не хотїла дїлити - сь виливами на престолонаслїдника з якоюсь другою дамою. Але в інтересї цїлого краю треба було конче поцукати за суженою, хоч вибір був невеликий, бо сужена мусїла бути католичкою з котрого сь пачуючого дому.

Найперше удав ся Рудольф до Саксонії, де запізнано його з королївською донькою Матильдою. Тут Рудольф не задержав ся на довгий час, але попрацювши саксонський двір, виїхав до баварської столицї, Монахіюм, де з баварським королем, любителем штуки, пережив дуже веселі часи. До заручин же не міг Рудольф і тут рішити ся, бо оба двори, австрійський і баварський, були за близько посвоячені — і він не хотїв брати собі жінки з роду, до якого належала його матїр. Із Баварії поїхав

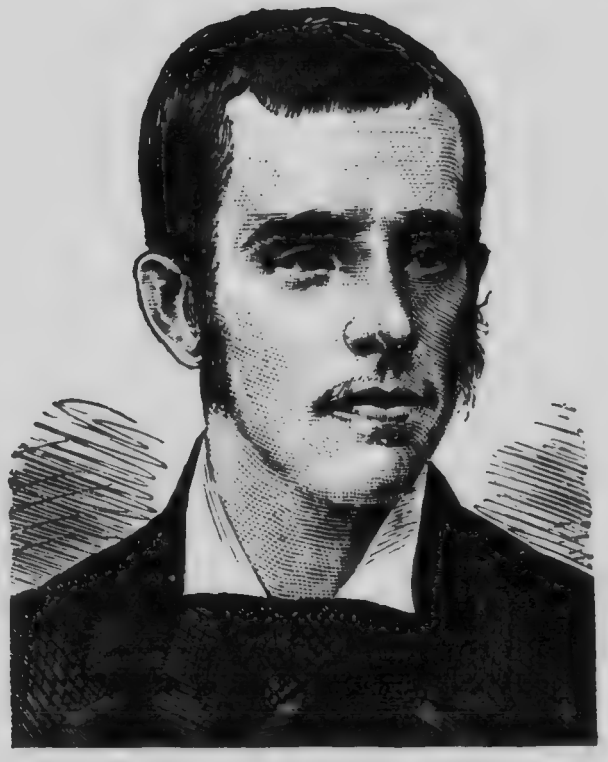

Архикнязь Рудольф

жених 1881 р.

Бельгійська королївна Стефанія

як жінка Рудольфа 1881 р.

Рудольф до Еспанії, але і тут не подобали ся йому ні королівни задля браку з верхних прикмет тіла.

Вкінци прибув Рудольф до Брукселї — („Brussel") бельгійської столиці, де пізнав Стефанію, доньку бельгійського короля Леопольда. І хотяй і тут Рудольф не залюбив ся в Стефанії, то мав сказати собі, що коли мусить оженити ся, то повинен тепер зі всього злого вибрати найменьше. Стефанія мала тоді доперва шіснайцять лат.

Коли вибір Рудольфа став ся вже загально звісним настала в цілій австрійській пресі велика втіха і вся вона не знаходила слів похвали для будучої цісаревої Австрії. Видумувано і приписувано Стефанії всякі можливі прикмети жіночі і зазначувано з нахилком, що лишень найчистійша любов звела до купи молодят.

Ось як писала одна мадярська часопись „Пестер Льойд" — про стрічу Рудольфа із Стефанією:

Престолонаслїдник вибрав ся до Брукселї, де пізнав свою будучу подругу і при першім погляді на чарівно - гарну дівчину — відчув глубоку симпатію до неї.

Дня 6 ого Марта, проходжувала ся молода пара у зимовім огороді королївськім і там — в часї розмови — престолонаслїдник подаючи свою руку молоденькій королївській доньці, запитав її слідуючими словами: „Чи хочете бути моєю товаришкою житя?" Принцезна зачервонїла ся, але відповіла рішучим голосом: „Сердечно і дуже радо, і Ваше Величество можуть бути переконані, що я завсїгди совістно сповняти му свої обовязки." В сей спосіб

довершила ся злука на ціле житє. Другого дня Рудольф телеґрафував до свого батька: „Мене запрошено на обід до королївського двора. Принцезна мені дуже подобаєть ся. Цілую Ваші руки.“

В дійсности же річ мала ся цілком противно. Ми вже бачили передше, що престолонаслїдник вибрав собі Стефанїю в почутю, що виражене в ось такім реченю: „Послушний конечности, а не свому власному наклонови.“

Цісар згодив ся на той вибір Рудольфа, але цісарева була ним невдоволена. Вона певними шляхами довідала ся, що принцезна не посїдала нїяких особливих духових прикмет і була при тім дуже уперта. І се було власне, задля чого Елисавета побоювала ся, що Рудольф якраз з таким характером не згодить ся і знївечить своє і її щастє. — За уємну сторону характеру Стефанії — уважано і її бігатерію (пересадну побожність), а про всї инші браки її вихованя — загально признавано, що згодом часу вона ті браки виповнить, та що на свій вік вона посїдає досить відомостий, потрібних для її стану. Промовляла прихильно за Стефанїєю еще і ся обставина, що король Леопольд помимо свого богатства удержував свій двір дуже ощадно, до чого і сама принцезна мусїла вже навикнути.

Стефанїя була високого росту, ясна бльондинка, повільна в своїх рухах, та не мала здібности чарувати Рудольфа жіночою красою і в тім зглядї була контрастом до цісаревої.

Рудольф не зовсїм був слїпий на ті браки своєї у дучої подруги, однак він не зважав на се. Про те б

він не думав поважно, а взагалі висказував ся в тім часї про жінок із глумливостию. Свою будучу супругу він еще найменьше недоцінював і що головно неспокоїло Елисавету, котра в дусї була противна тій злуцї — хоч отверто не робила Рудольфови ніяких закидів. Рудольф в розмові із своєю матірю навіть боронив Стефанію, запевняючи Елисавету, що його будуча супруга еще розвине в собі спосібности — і буде відповідною на австрійську цісареву. Елисавета що раз більше вірила, що Стефанія унещасливить її сина, хотяй опісля сталось фактом що Рудольф унещасливив Стефанію. В однім лише непомилила ся Елисавета, а то, що Рудольф і Стефанія були собі невідповідними.

Однак заходить питанє, чи взагалї можна було знайти жінку для Рудольфа на якім небудь иншім цісарськім чи королївськім дворі. Він був цїлковито знищений для супружого житя. Не добре поступила тут і Елисавета зглядом свого сина, бо змальовуючи йому ріжними красками будуче супруже нещасте, розвивала в свому синови і так вже велику рівнодушність до Стефанії. —

Небаром опісля понесла - сь вістка, що відносини обох дворів, віденського і белґійського, стали не дуже приязні. Причиною того — були пристрасні забаганки Рудольфа, котрий тепер був залюбив ся в одній незвичайно гарній дамі. В її великих чорних очах горів огонь змислової пристрасти. Вона була жидівкою з уродженя і вийшла замуж за одного богатого фабриканта, котрого вже по двох роках покинула, щоби жити серед повної пристрасти ґілесної.

Архикнязь побачив її раз на вулици, а зачарований її красою сейчас познакомив ся з нею. Се стало ся як раз перед наміреною женячкою в часї заручиновім. Рудольф не спішив женити ся, анї довший час не навідував ся до Брукселї. Коли - ж після вимаганої етикети мусїв вже відвідати бельґійський двір, то вибрав ся в подорож — до Бельґії, але забрав з собою до свого двірського, сальонового ваґона свою красавицю і приїхав з нею до Бельґії. Спершу всьо вело - сь йому добре, нїхто не прочував в Брукселї, в якім товаристві Рудольф приїхав до Бельґії і вже зближала ся година відїзду. Нещасте хотїло, що Стефанїя забажала разом із матїрю попращати Рудольфа на самім двірци. Але як великим мусїло бути здивоване обох дам, коли вони побачили через великі вікна ваґона архикнязя в розмові з дамою!. . . Королева сейчас віддалила ся з плачучою Стефанїєю. Король же — як лиш про то довідав ся, хотїв сейчас уневажнити заручини. Він бажав бачити свою доньку щасливою, а сама лише ранга цїсаревої — при невірности любленого мужа не могла дати щастя жінцї. Про се знав Леопольд II найлїпше. . .

Загально стало відомим, що гарна жидівка завсїгди товаришила Рудольфови до Белгії. Звичайно вона висїдала на граници і вертала назад до Відня. Одного - ж разу переслїпили — Рудольф і гарна жидівка — граничну стацію і потяг мусїв задержати ся на слїдуючій стації на бельгійській земли, де висїла Рудольфова товаришка в товаристві архикнязевого адютанта. Звідси замість вертати до

Відня, задержала - сь пара через кілька днів у двох більших містах Німеччини і поводили ся обоє так шкандально, що скоро довідалась про то ціла Европа. Довідав ся про те і бельгійський король.

Ся афера із гарною дамою допровадила в кінци до зірваня добрих відносин між австрійським і бельгійським двором, однак австрійська дипльоматія ужила всїх заходів, щоби раз заключені умови подружа допровадити до укінченя. Її стараням удало ся усунути всї непорозуміня і дня шіснайцятого, мая 1881 року відбув ся шлюб.

Дня 9 - ого мая відбув ся величавий вїзд принцезни до Відня. Міст Елизавети, понад котрим взносив ся на стовпах город цьвітів, представляв величавий вид. Всї Віденьці прибрали ся у сьвяточні одежі і спішили на повитанє своєї будучої цісаревої. Цїлий похід робив вражіня величавого коронаційного торжества.

Похід зупинив ся в цісарськім замку, де цісар і його сини приняли принцезну щирим привітом і впровадили її до церемоційного сальону. Стефанія була вельми зворушена і сердечно дякувала за так величаве приняте.

Того самого вечера цїлий Відень купав ся в блеску сьвітла, бо не лише головні будинки і вулиці, але і найдальші і найменьші хатки були осьвітлені. Найгарнїйше були оздоблені ріжнобарвними сьвітлами палати цісарського двора — а над палатою архикнязя Людвика Віктора — виднів ся величезний цісарський орел, а під ним величезними бу-

квами зложена напись: Viribus Unitis" (Злученими силами.)

Всї Віленьці були ралі молодій цісарській парі, а один бідний крамар виписав на вікнї свого склепу слїдуючу поезійку:

Есьм бідаком й маю більш довгів,
Ніж в своїй кишени ґульденів,
Радісно - ж кличу: „Бог благослови,
Жите Стефанії й Рудольфові!"

А один гандляр сьвічок — виписав на своїй великій ліхтарни такі вірші:

„Эсьм собі простий чоловік,
Прийми й від мене желань сніп:
Нехай вам сьвітить щастєм женитьба,
Як в сьвітлї сьвічки лиса годова!"

Дня десятого мая, відбула ся шлюбна церемонія в двірській церкві — в саме полудне. На шлюбній церемонії були присутні майже всї володари і великі князї Европи. Шлюбну церемонію відчитав пражський кардинал Шварценберґ — в асистї многих епископів і пралатів. В хвили, коли слїдувало церковне благословеньство, вистрілено на втїху з ярмат і дано цим знак, що шлюбний акт вже довершений.

Цїсарева сповняла обовязки, які належали до неї як матери молодого, але її холод і повздержливість супроти невістки і бельґійської королївської пари впадали надто в очи всїм присутним. — Здасть ся, що Ельсавета наче - б хотїла зреванжувати - сь (відплатити ся) за холодне приняте, якого зазнала була від умершої свекри.

Елисавета відгравала тепер супроти Стефанії ту саму ролю, як колись архикнягиня Зофія, матір Франц Йосифа, супроти своєї невістки. Условини же були тут цілком инші. У архикнягині Зофії була причиною її холодного поведеня супроти Елисавети — жажда пановання, підчас коли у Елисавети — лише переконане, що Рудольф і Стефанія є собі невідповідні. —

Можна сказати, що тут є доказ правдивости біблійної приповідки: „Гріх родичий мстить ся на їх дітях,“ коли видить ся, як супруже житє Рудольфа із Стефанією — відгравало ся в подібний спосіб — як колись між Франц Йосифом і Елисаветою.

Говорено опісля, що Стефанія не знає штуки кокетерії — котрою могла би привязати до себе Рудольфа. Але по правді сказати, Рудольф не любив одної жінки, але много жінок! Лише число многе могло його вдоволити, і хотяй Стефанія була одною із найгарнійших женщин на сьвіті, то таки не була би в змозі завести щасливе супруже житє, про яке мріють вірні піддані австрійської цісарської династії, та вірять, що житє супруже між пануючими є завсїгду щасливе — вірне.

Стефанія мала заледви шіснайцять літ житя — і як же вона могла знати про те, як би то привезти до себе чоловіка вже майже пережитого під зглядом змисловости?

Третого вересня 1883. р. породила Стефанія принцезну, котрій дано імя Елисавета. Рудольф з народженя доньки не був дуже вдоволений, а тим самим і супруже житє між ним а Стефанією не поліпшило ся, але противно — ставало ся щораз холоднійшим.

Одинайцятий Розділ.

Дальші удари Судьби. Подорожі Елисавети.

В часї Рудольфової женитьби Елисавета була послїдний раз в офіцияльнім виступі у Відни.

Від тепер вона не показувала ся офіцияльно публично, а подорожувала по краях інкоґніто. Часами вона перебувала у байочнім замку в Лїнцу, або Ішлю, або у тирольських горах, часто відвідувала свою вітчину. У баварських горах чула ся Елисавета еще найщасливійшою. Вона все відчувала велике привязане до свого батька і пошану для рад своєї матери.

Стара баварська князївська пара дізнала тяжкого удару судьби тим, що найстарший їх син, а брат Елисавети одружив ся був із одною акторкою. Найстарша сестра Елисавети, княгиня Турну — дуже вчасно повдовіла і стратила також першого сина, а управа полишенного великого маєтку спочивала від тодї в руках старенької князївської баварської пануючої пари і спричиняла їм богато клопоту. Трета донька баварської пануючої пари вийшла була замуж в сїмнайцятім роцї житя за Франца II, короля обох Сицилїй, але в рік по шлюбі прогнали

підданні свою королівску пару і судьба королевої без держави і при боці супруга, котрого мораль була дуже незавидною, була вельми прикрою. Четверта донька Матильда вийшла замуж у вісімнайцятім році житя за ґрафа Людвика фон Транін, розпустника, що віддавав ся ріжним неморальним збоченям а остаточно сам собі відобрав житє.

Наймолодшою сестрою Елисавети була Зофія, пізнійша княгиня фон Аленкон, що задля своєї незвичайної краси і гумору була голосною.

В девятнайцятім році житя Людвик II. засів був на баварськім престолі. Ріжні ціхи його характеру вже тоді вказували на духову неміч. Він не любив своєї столиці Монахіюм, тому велів побудовати собі замок в горах, где любив перебувати на самоті.

Він залюбив ся був потайком в своїй своячці Зофії, сестрі Елисавети. Здавало ся, що він відчуває незвичайно горячу любов до Зофії, бо велів в її честь зробити її бюст, котрий примістив в своїм парку — і не раз цілими годинами приглядав ся тому творови штуки. Коли-ж зближав ся день вінчаня — він несподівано зірвав заручини, розбив бюст своєї нареченої — і відтягнув ся на самоту. Через таке його поступоване потерпів морально княжий двір, родичі Зофії, особливо через те, що його поступок кинув плямою на їх доньку. Але Зофія була цілком безвинною. Оповідано, що одна акторка, яка хотіла позискати любов Людвика, подала йому инші докази невірности Зофії зглядом него. Більше ніж певним однак є то, що та історий-

ка про невірність Зофії була лише видумкою на те, щоби уневиннити поганий поступок Людвика.

Елисавета відчувала жаль до Людвика за нелюдський поступок його зглядом її сестри, але вскорі забула про те, та була опісля одною з тих, що уважали Людвика за геніяльного мущину. Що для других видавало ся манією, то уважала вона за геніяльність Духово вона чула ся з ним посвоячеиою, чому й не дуже треба дивувати ся. Обоє вони походили з рівного роду, і обоє мали браки під зглядом духовим, Елисавета — відвідуючи часто свою вітчину — гостила часто і в короля Людвика і уважала його товариство великою почестию для себе.

Недалеко „Фельдафінг" — на так званім „Острові Рож" велів Людвик побудовати собі пустельню, где радо і часто стрічав ся з Елисаветою. Людвик зовсім не числив ся з видатками і затягав довги про сплату котрих цілковито не журив ся. Він велів будувати ріжні заведеня або у невідповідних містах, або цілком непотрібні, що було доказом його духової слабости. В кінци дійшло до того, що його здетронізовано, перевезено до одного замку, Шльос Берг, і полишено його там на сталий побут під відповідним доглядом лікарів, і сторожию. Замок знаходив ся над озером — вокруг котрого була приміщена також відповідна сторожа, котрої обовязки були, унеможливити утечу Людвика. Людвик тягом думав про утечу через озеро, і ждав до того відповідної нагоди. Одного погідного вечера, коли він проходжував ся по парку в товаристві лі-

каря і двох сторожів, удавав він цілковитий спокій душевний, а лікар, бажаючи не ограничати йому приємности серед чудної природи, велів двом сторожам віддалити ся на якийсь час, і лише сам товаришив Людвикови — наближаючи - сь до озера. Коли вони наближили сь до озера, Людвик несподівано так сильно ударив прибічного свого лікаря, що той заточив ся і упав до води; тоді Людвик прискочив до него і цілою силою повалив його в воду знова і так довго придержував його голову під водою, аж той затопив ся. Тепер Людвик кинув ся на воду і почав плисти в напрямі до другого берега, щоби втічи в гори до легковірних селян, і при їх помочи утічи до Швайцарії, або до Франції. В воді же Людвик умер на удар серця, хотяй про се лише догадують ся, бо сьвідків тої сцени не було, але коли віднайдено тіла лікаря і Людвика, то легкі тіла лікаря були наповнені водою, а в тілї Людвика не можна було того запримітити.

Доперва слідуючого дня по полудни довідала ся про те Елисавета. Дивним случаєм тої самої ночи мала вона дивний сон, котрий є доказом, що діють ся часом такі річи між небом а землею, про котрі наше шкільне знанє і мріяти не може.

Коли вона уснула, отже в тім самім часї, в котрім на другім боцї озера відбувала - сь та страшна подія, приснило ся її, що перед її ліжком стоїть Людвик, а з його одежи леть ся так богато води, що почала наповняти комнату. Із криком перестраху зірвала - сь вона на ноги, а коли на її крик збігли - сь її покоївки, вона оповіла їм свій стра-

шний сон. За 18 годин опісля одержала вона страшну вість про смерть Людвика II.

Елисавета — одержавши ту смутну вість, удала ся сейчас до Баварії, щоби бути учасницею похоронів Людвика. Вона вже довший час його не бачила, бо доступ до нег був на якийсь час через лікарів взборонений.

Прибувши на означене місце Елисавета вложила в руки умершого китицю білих цьвітів — приклякнула попри його домовину і довший час перебула в тихій молитві. Вкінци вона попала в цілковите обезсилене — з котрого її ледви привернено до сьвідомости.

Вона була того переконаня, що Людвик впав жертвою злобної політики, а того самого переконаня були і гірські селяни — і мало ще не прийшло до повстаня в нутрі держави, але притомність ума міністра фон Лутц успокоїла розярені маси народу і тим способом спас ся „державний корабель" перед ударом о скалу.

Коли опісля Елисавета роздумувала над судьбою Людвика і на певних доказах переконала ся, що він таки занепадав духово, почала обавляти ся сама про себе, думаючи, що всї члени її родини улягають тій самій немочи духа. Розуміеть ся, що така думка підривала її здоровле фізично і духово, бо як — твердить психіятрія (наука про умові забуреня), страх перед божевілем — е вже частию божевіля.

Коли скінчило ся жите „орла", то самітна „голубка" літала смутна від моря до моря, від одного

краю — до другого краю. „Орлом“, і „голубкою“, звали себе Людвик і Елисавета у своїй мріїлпвій переписці.

Житє Елисавети ставало ся щораз неспокійнійшим. Здавало ся, що вона справді є тої гадки, що демон божевіля кружить над її головою, та що вона мусить перед ним утічи. Тому вона тягом подорожувала поза границями австрійської держави, шукаючи спокою серед півкультурних народів в далекій чужині. Вона довідала - сь була із певних жерел, що її уважано не за цілком нормальну особу, і в такій думці вона ненавиділа жадних офіціяльних оказій і не любила відбирати почестий від тих людий, про котрих вона була тої гадки, що вони лише приглядають ся її захованю ся, щоби переконати ся, чи вона справді є такою ненормальною, за яку її потайки дехто на цісарськім дворі уважав.

Свої подорожи водою відбувала Елисавета на своїм корабли „Мірамаре“. Був се незвичайно гарно викінчений і прикрашений, коштовний корабель, На верху того корабля знаходив ся шклянний павільон, где Елисавета найбільше пересиджувала. Із того павільона мала вона гарні краєвиди на всї сторони. —

В р. 1885 обїхала вона цїлий Всхід (краї на сході), відвиділа знова північну Африку, і чим більше нечистими були міста, тим спокійнійшою почувала себа вона. Не треба цим розуміти, начеб то вона любила нечистоту, бо в дійсности вона видавала міліони корон на те, щоби яб раз як найдаль-

ше віддалити ся від щоденного житя. Як добродійка — заходила вона до найбіднійших мешканців і давала свою гойну поміч. В північній Африці і у Греції вона напевно видала більше гроший на підмогу бідним — ніж у Відни. У тих півкультурних сторонах уважано її прямо за богиню. Вона радо відбувала подорожи на всході, бо там подобав ся її народ і там чула - сь вона вдоволеною.

Хотяй вона старала ся подорожувати інкоґніто (не явно), то все таки люди довідали ся про достоїньство її особи і всюда дуже радо її витали, а вона своїми щедрими дарами робила їм милі несподіванки і любила приглядати ся товпам народу, що тиснув ся громадою, щоби побачити незвичайну добродійку.

Дванайцятий Розділ.

Осуди про Елисавету зі сторони її професорів. Ахілейон на острові Корфу. Замок в Лінцу.

Професори, що часто подорожували з Елисаветою і належали до її двірського окруженя --- виражають ся у своїх творах про цісареву вельми додатно, характеризуючи її як цілком духово нормальну женщину, вельми геніяльну даму. Вони проживаючи в її товаристві, бачили лише її добрі прикмети і в своїм осуді про її характер вони виражали ся лише субєктивно (після своїх власних вражінь.) Щоби однак по правді описати характер чоловіка, то треба пізнавати його через певного рода перспективу; треба приглядати - сь його житю обєктивно (безсторонно).

Найблизші отже приятелі Елисавети могли пізнати її духову неміч найпізнійше, бо вони осуджували її житє лише після своїх власних вражінь. Тому --- читаючи їх осуд про характер Елисавети -- най шановні читачі сами осудять по чиїй стороні є більше правди --- бо автор сеї книжки описує характер Елисавети цілком безсторонно --- її - ж учите-

лї послугували ся односторонностию під тим зглядом.

І так професор Русоповлюс замічає, що головною цїхою характеру Елисавети було всюди, где лише вона прибула, ширити щасте, надїляти бідних благословеньством. Вона не могла холоднокровно дивити - сь на чиїсь терпіня. Всюди і всегда старала ся потїшити кождого, з кім лише стрінула ся в своїм житю. —

Дуже залюбки перебувала Елисавета в Франції, где цікавість людий про її особу не була так великою як у Австрії, і де вона мала нагоду стрічати ся із своїми сестрами, бувшою королевою Неаполю, із княгинею фон Аленкон. Одного дня, коли вона в товаристві професора Русоповлюса йшла вулицею Бойс - де - Бульон, сказала вона:

,,Я дуже радо люблю йти і їхати по тих чудових дорогах! Нїколи я не сподївала ся, що прийде колись час, коли я, ідучи пішки по тих дорогах, буду вчити ся і грецької мови. Париж е еще принадним для мене спомином про Наполеона І. Дивую- сь однак дуже, що так великий характером чоловік був аж до того степеня жадний почестий, що сягав по цїсарський престол!"

Професор Русоповлюс заводив часом з Елисаветою бесїду і про полїтику, і на свое здивоване переконував ся, що її погляд на правлїнє держав був часто дуже влучний. Одного разу говорила вона ось що:

,,Загально уважають републику за наймудрійший спосіб правлїня державою, а мій професор

ґраф Іван Майлат — написав на сю тему кілька праць.

Я сама мушу сказати, що в теорії република під кождим зглядом являє ся мудрійшою формою державною, але для Австрії, до котрої належить стілько ріжних народів, вона була би невідповідною. Для такої скількости ріжних народів — здасть ся мені — є найвідповіднійшою таки династія. Через те здасть ся мені, що ряд монархічний є найвідповіднійшим, особливо для австрійських народів. — Мені здасть ся — додала вона — що така розмова заскочила Вас несподівано, та дивуєте ся, що я про такі річи розбалакала - сь. — А як Ви думаєте про книжку, під заголовком „Погляд на оглянене ся взад", що появила ся в пядесятих роках в Льондоні?"

Та книжка була видана одним молодим чоловіком, котрого батько був урядником на цісарськім дворі австрійськім. Ту книжку заборонено було продавати і читати в Австрії.

„Чи посідаєте ту книжку — питала вона дальше здивованого учителя?"

„Ту книжку не вільно мати в цілій нашій монархії", відповів він. —

„Про то я Вас не питаю, а лише про то, чи Ви її посідаєте."

Професор Русоновлюс мовчав — і знайшов ся в крутім положеню, не знаючи, що має сказати.

Тоді цісарева засьміяла ся, а винявши з кишені маленький ключик — отворила ним шуфлядку у

своїм бюрку і сказала: „Ви мабуть думаєте, що я не читала щось подібного ніколи!“ і подала йому кілька книжок і брошурок, між котрими була одна книжка під заголовком „Упадок і Розбір Австрії“, що, яке появило ся, було зараз по війні з 1866 р. і зробило великий вплив на горожан австрійських. В тій книжці твердженo, що австрійська монархія не може довше устояти ся, та написано в ній много докорів габсбурській династії.

„Чи знаєте, хто написав сю книжку?“ — запитала Елисавата свого професора знова?

Коли професор вагав ся дати якусь ясну відповідь — вона замітила: „Я вже бачу, що Вам автор сеї книжки є незвісний, отже скажу Вам, що батько автора тої книжки є Вам дуже добре знаний, але батько не може бути відвічальним за свого сина, котрий в думці про загальне добро у своїй думці посунув ся трошка за далеко!“

Тут подаю слова і другого грецького професора цісаревої, Др. Хрістоманоса, котрий в роках 1890 до 1893 — подавав Елисаветі лекції сучасної грецької мови, а по смерти Елисавети написав про ню ось що:

„В літі 1890 р. представлено мене в замку в Лінц — Елисаветі. Я мав вижидати її в огороді, в котрім росли прегарні цьвіти і овочеві дерева! Особисто я еще ніколи не бачив цісаревої, а лише знав її із фотоґрафій і портретів. — Я був тоді — мушу признати ся — радісно зворушений, із за того, що тепер мало сповнити ся моє давно зроджене бажане. Я сидів на лавці під тінистим деревом, а серце

сильно било ся мені в грудях. Нагло — появила ся перед мною висока стать в чорній одежі.

В одній руці тримала вона білу парасольку від сонця, в другій — великий чорний вахляр, а на лици її — малювалась чарівна усьмішка повитаня.

І хотяй фотоґрафії цісаревої були подібні до неї лише о стільки, як штучні діяманти до правдивих діямантів, то таки я пізнав її сейчас, і відчув радісне вдоволене із за того, що тепер я знайшов ся в присутности найдосконального і найкрасшого єства в подобі женщини.

Я вимовив тоді в зворушеню кілька слів, висказуючи своє високе поважане для Її Величества і заявляючи її свою радість із за того, що можу перед нею явити ся, а вона видячи моє замішане — у своїй незвичайній ввічливости почала зі мною сейчас розмову щиро — отверто, начеби ми були собі від довшого часу добрими приятелями, а не так — як цісарева із бідним, звичайним собі смертельником.

Я мав щасте перебувати в товаристві цісаревої через три роки; я бачив її очима красу природи, котру вона незвичайно вміло розуміла вишукувати і обясняти. Вона взбудила в мені велике жерело подиву для моря, гір, лісів і широких, просторих рівнин — степів; доперва при її товаристві научив ся я цінити красу природи і почав відчувати любов до цьвітів і єдности і краси природи взагалі. У сонци її присутности відчувало ся щасте, цілковото вистарчаюче для людського житя на земли. Її же піддані не знали її і ніколи по справедливости не

моступали зглядом неї; бо коли хто є так досконалим, як вона, то напевно буде мильно понятим другими. В дійсности цісарський престіл є лише дуже низьким стільчиком супроти так досконалої, лагідної женщини.

Вона сама отверто говорила, що уважає за свій сьвятий обовязок — всіма можливими способами зменьшувати нужду бідаків і потішати засмучених в нутрі широкої держави її мужа. Вона була королевою милосердя, досконалої душевної доброти. — Вона не любила блеску, виставности і церемоній, а коли годила ся коли-будь на них, то сама не виріжняла ся блеском дорогоцінностий. В сути річи вона належала більше до круга ангелів, ніж до людий, котрі жиють по містах і втікають від того, що є чистим і несплямленим з природі.

Коли я часом бачив її високу, делікатну стань на вершку горбка, то тоді вона нагадувала мені кипарис, що колишить ся над цвинтарем духів і осіяна золотими лучами вічнотреваючого сонішного сьвітла!

Як молодо вона виглядала, вона, що в дійсности була вже бабкою! Як чистими, ясними були її великі очи, в котрых відбивала ся еще і тепер простота діточої душі, ті очи, котрі мусіли забути так много гірких сліз у пропастях плачу сего сьвіта! Где лише вона прибула, там взбуджувала вона одушевленє; всї витали її дуже радо і бажали її благословеньства Божого.

Вона всегда цінила і поважала те, що було гарне, і коли одного дня на острові Мадейра прине-

сла її клітицю червоно - рожевих камелій незвичайно гарна дівчина темної краски лиця, темночервоних уст і з чорними блескучими косами, то вона подаючи її золоту монету сказала до мене: „Се досить дешево за те, щоби оглядати таку повну красу лиця і цілої стати!“

Її захват для поезії і музики обявляв ся великою мірою через високий полив, з яким вона виражала - ся про славних поетів і писателів.

Улюбленому поетови старих германських воєнних пісень, Генрихови Гаппови, веліла вона поставити памятник в огороді при замкови Ахілейон на Корфі.

Вона цілком не бояла ся смерти. Одного разу вона сказала до мене: „Коли кого вже опустила любов до житя, то смерть вже наложила на його рамя свою як лід зимну руку.“ Иншим разом коли її корабель боров ся із збуреними филями моря, сказала вона: „Чи есьте приготовані на смерть, або чи думаєте, так як многі, що смерть є дуже тяжко сповненим геройством? Що до мене, то дуже мало мене се обходить, где і як я замкну свої очи на віки, позаяк на кождій туземній дорозі житя буває така хвиля, в котрій внутрішно вмирасть ся, і се дїсть ся не конечно аж в тім часї, коли наступає дійсна смерть. І дійсно нема нічо приємного в тім, як ми з бігом часу бачимо свою щораз більшу неміч. Що до мене отже, то кажу отверто, що есьм приготована на смерть кождої хвилї, а у Вас — як у фільозофа — повинен бути подібний настрій душевний.“

Я не міг не подивляти незвичайних прикмет сеї чистої душі, котра, поєднавши ся з найбільшим ворогом людства, жила у внутрішнім спокою, начеб сповняла задачу, котру любила лише для того, що бачила її у сьвітлї свого обовязку.“

Се фантастичне представленє взором двірського, делікатного безкритичного одушевленя услужних духів, котрі наче ті планети крутять ся вокруг сонця взглядів пануючих.

В творі „Послїдні роки житя цїсаревої Елисавети“ (Відень, 1909) авторка — двірська дама, що була при цїсаревій в часї її смерти в Женеві, сьпіває пісню в честь Мученицї — а поминає всї слабости її характеру.

Треба памятати, що майже всї двірські дами — походять із давних шляхотських родів — безземельних, дістають образованє коштом цїсарського двора. Своє становище уважають вони за ідеальне, служачи цїсарській родинї, і маючи досить великі матеріяльні користи. Виявивши перед сьвітом яку пляму в характері або на души володїтельки, після думки двірських дам було би се більшим злочином, ніж образа Бога; такий поступок привів би цїлу родину до руїни, бо всім членам даної шляхотської родини вступ на двір цїсарський був би взборонений. Тому то пісні похвальні в честь пануючого дому зі сторони двірської служби були завсїгди пересадні і фантастичні що до оцінки характерів членів пануючої династії.

В роцї 1880 удала ся Елисавета на остров Корфу, щоби там жити якийсь час на самотї серед тихої

Замок Ахілєйон на острові Корфу.

краси природи. Вона веліла там вибудовати величавий замок — т. зв. Ахілейон — котрий будовано півтора року. Елисавета сама подавала будівничому свої фантастичні ідеї що до будови замку — і пильно слідила за тим, щоби її воля була виповнена.

Замок той був віддалений від міста Корфу на дві годині ходу. В поблизькім же місточку Ґастурі, грецкий ряд завів уряд почтовий і телеґрафічний для ужитку і вигоди цісаревої, а мешканці місточка були незвичайно вдоволені побутом Елисавети на замку Ахілейон — бо за свою услужність зглядом неї були часто щедро надгороджувані. Із горбка, на котрім побудовано замок, простягав ся чудовий краєвид. Задної сторони видно було голубо-зелене море — а з другої сторони мальовниче альбанське побереже.

Перістіль (передсівок) був окружений дванайцятьма мармуровими стовпами, котрі Елисавета купила в Римі. Малюнки на стовпах, зроблені Палійтом і Пастіґліїном — представляють краєвиди із грецької мітольоґії. В клітці сходовій находить ся звісний малюнок „Побіда Ахіля", представляючи грецького героя, як він стоячи на своїм воєннім возі, волочить тіло убитого Гектора вокруг мурів Трої. Малюнок на стелї представляє землю із її продуктами.

В однїй комнаті, в замку Ахілейон, на стіні находить ся малюнок, представляючий — на зеленій луці сплячу Баварку, а до неї приближаєть ся хлопець, щоби її поцілувати. Той образ коштував десять тисяч франків. Всї комнати того замку були

прикрашені ріжнородними малюнками і коштовними меблями. В купальни збірник на воду був виложений чистим білим мармором. Комната призначена для цісаря була прикрашена малюнком, представляючим чотири пори року. Самий замок — окрім численних образів, що прикрашували комнати — коштував поверх 80 міліонів корон.

Безпосередно зараз за головним будинком замку знаходить ся просторий огород рож, где росте 25 тисяч рожевих корчів: — деревець ріжнородних родів, котрі в тім лагіднім півсоню майже безперервно цвитуть і розсівають майже задурюючий запах. Дальше тягнув ся просторий парк — в котрім росли ріжнородні тропічні рослини — цьвіти, ріжного рода пальми, а між ними знаходить ся мала грецька сьвятиня, окружена огородом запашних цьвітів — а від неї простягає ся чудовий вид на море. Тут залюбки пересиджувала Елисавета і чула ся вельми щасливою серед живої краси теплого півсоня.

По однім боці огороду находять ся красно уряджені стайні з місцем на 50 коний. Дахи стаєнь поросли дикими рожами і иншими рослинами.

Недалеко замку находить ся мала пристань, а подальше вежа з морською ліхтарнею.

Від 21 ого, марта, до 27 ого, цьвітня 1896 р. перебувала цісарева в послідний раз на замку Ахілеон.

Також на весну 1897 р. хотіла вона прибути на замок, але війна, що вибухла між Грецією а Туреччиною, змусила її занехати той плян.

Замок той хотіла Елисавета подарувати своїй доньці Валерії але та цілком отверто заявила, що її він не подобає ся. Тоді цісарева постановила продати його.

Вона бажала, щоби той замок дістав ся в чиїсь добрі руки, щоби спомин про него не спричиняв її надмірного жалю, але таке її бажанє не могло сповнити ся.

Замок той був надто дорогий, а й удержанє його в порядку потягало ся за собою щорічно чимало гроший.

Купців на него не було! До року 1907 удержував його в порядку каштелян, бувший підофіцер цісарської фльоти, котрий діставав 600 корон річно, за що утримував сімох робітників, а збір оливок лишив ся йому самому як винагорода за цілорічний труд.

Коли Елисавета пізнала, що не так легко найдеть ся купець на той замок, тоді веліла перевезти всї дорогі річи із Ахілейона на замок „Ляйнц", збудований на північ від Відня — у Віденськім Лїсї. Тут Елисавета знайшла улюблену тишину також.

Величезний простір землї — где стоїть замок, є окружений високим муром. Поза муром — густий ряд тїнистих ріжних дерев творить наче другий мур, що окружає замок. Перед самим замком простягають ся чудові замкові огороди, в котрих ростуть ріжнородні тропічні рослини, які з настанем зимної пори року бувають перенощені о величезних теплярень.

На тім замку знаходить ся чимало артистичних образів — між иншими найдорожший образ „Лови Діяни", намальований Макартом.

Так замок Ахілейон як і замок „Ляйнц“ були вельми коштовними і виставними, положені серед чудової краси природи — але не могли вдоволити вибагливости цісаревої, котра все шукала за новим місцем побуту, за новими вражінями серед тишини.

— Ахілейон — побудований в р. 1890 - 91, зістав куплений цісарем Вільгельмом II. в р. 1907.

Тринайцятий Розділ.

Страшний випадок у Маєрлінґ.

Що з рівних причин можуть повстати ріжні — дійства, то на се здасть ся — нема лучшого приміру в історії, як житє обох супругів Франц Йосифа і Елисавети — та престолонаслїдника Рудольфа і Стефанії. В обох супружествах істнували однакові відносини, а прецінь як ріжнородними були наслїдки. Наслїдки переходили із ріжнородности характерів. Тут стало знова доказаним се, що, если двоє то саме чинять, воно таки не є то саме. Франц Йосиф був невірним супроти своєї супруги, але при тім всїм він був цїсарем і королем в цїлім того слова значіню, повний рицарської пошани для своєї жени, сьвідомий того, що він повинен чинити зглядом неї і свого високого становища. Цїлком же инакше представляють ся відносини супружі у Рудольфа. Він оженивши-сь не з любови, не чув ся з'обовязаним до вірности супружої, а при тім був він безглядним.

Елисавета могла би була поправити свою судьбу, колиб була звернула увагу свому мужеви на свої права, як його супруги. Стефанія же упоми-

нала ся у свого мужа о належні її права, переслідувала його сценами заздрости, але Рудольф чув ся цим лише ображеним, він не хотів чути про якийбудь супружий обовязок і через се приходимо до суперечок, сварки, а навіть до тілесних ображень. Щось подібного не могло-б було стати ся у Франц Йосифа.

Катастрофа, що зробила конець житю престоло наслідника, належить до найстраннійших випадків між пануючими в девятьнайцятому столітю. Розумість ся само собою, що цілком докладно про той страшний випадок ледви чи хто коли довідає ся, бо — всї представленя тої — драми є лише поезією страшної дійсности — як говорив про се в однім листї бельґійський король Леопольд, а поезія звичайно є бодай в части відмінна від дійсности. Драму з Маєрлінг — я представив — пише Стефан Мароше — в осібнім творі — під заголовком „Незакрашена Правда". Тут лише в коротцї переповіджене те, що докладно описане у згаданій книжцї.

В першій лінії належить до тої драми — любовна історія цїсаря Франц Йосифа, що мала місце двацять лїт перед драмою з Маєрлінг. Докладно про се сказано в творі „Незакрашена Правда", а тут коротко скажемо, що овочем тої любови молодого тодї цїсаря, була Марія Вечера, головна особа в „Драмі з Маєрлінг" котра була любовницею престолонаслїдника Рудольфа.

Розуміє ся, що престолонаслїдник коли закохав ся по уха в Марії Вечері, не мав найменьшого понятя про те, що вона є його сестрою. Се було точ-

Марія_Вечера.

но захованою тайною цісаря, котрий мас ся розуміти, був противний тим любовним замірам Рудольфа. Але Рудольф отверто заявив, що він не може жити без Марії. Через те приходило до численних непорозумінь в цісарській родині. Елисавета нічо не знала про страшну тайну свого мужа. Вона не знала чия донька була ся красавиця Марія. Характер же Рудольфа мусів бути дуже хиткий не сталий, коли він всіма силами старав ся, щоби віддати ся пристрасти тілесній, на блудній дорозі забуваючи на свої обовязки супружі і на своє високе достоїньство.

До незгоди в родині причиняла ся і одна графянка Ляріш Валерзе, сестріниця Елисавети. Вона рівнож старала ся поріжнити Рудольфа з його женою, щоби опеля мати з ним любовні зносини.

Можна однак бути певним того, що катастрофа з Масрлінг виратувала підданих Австро Угорщини від більших нещасть, які безперечно були би впали на державу, коли-б Рудольф став був колись цісарем. Він би був спосібний до всього иншого, лише не до керми державою.

До як великого степеня він був засліплений своїми змисловими пристрастями видно з того, що він старав ся навіть дістати церковний розвід із Стефанію, що однакож ніяким способом не могло здійснити ся.

Істнує кілька описів трагедиї на Масрлінгу. За найбільше правдивий опис уважано „Обявленя принцезни Одескальхі“, з року 1899.

Принцезна Одескальхі описує послідні події на Масрлінгу ось так:

Ловецький замок Маєрлінг.

Архикнязь знаходив ся в товаристві мисливської дружини. Вечером дня 29 січня уряджено веселий великий пир (сьвяточне приняте з забавою), а слідуючого ранка мало розпочати ся польоване. Звиняючись болем голови, удав ся архикнязь до своїх комнат, а ніхто з присутних гостий не прочував, щоб рівночасно з архикнязем прибула на замок Маєрлинг і баронівна Вечера. Обід для неї і архикнязя подано до осібної кімнати, а здасть ся, що Вечера подбала того вечера о те, щоби архикнязь випив як найбільше шампана, щоби відтак заснув твердим, до смерти подібним сном.

Відтак на замку запанувала велика тиша, настала темна ніч.

Нагло зірвав ся архикнязь Рудольф зі страшним криком зі свого ліжка. Пронибав його страшний біль. На ньому сповнила ся страшна грізьба, яку заповіла Марія Вечера свого часу ґрафині Ляріш - Валерзе. Але в який страшний спосіб сповнила вона сю свою німету! Хто може збагнути, яке море думок в тих хвилях пронибало архикнязя. Він, наслідник престола, що колись мав засісти на трони, і на якого числив народ з тужчим ожиданем, від тепер мусить втікати перед своєю жінкою і перед всім жіночим родом. Пекло відчинило ся в його голові, куди би не глянув — ганьба, встид. А перед ним жінка, яка чує ся бути ошуканою, яка хотіла бути чимсь більшим ніж любкою, а не мала права до того, і яку він любив цілим своїм єством — спротивлене ся чувств. І все це налітає на него нараз в один час.

Тільки хвильку думає він над тим всїм, після чого інстинктовно хватає за револьвер — і — шалїючи з гніву і болю, вбиває женщину, яка залїзнала його з небом і пеклом. —

Опісля падає сам — знеможений. Тепер він спокійний, лише тужливий, біль пронизає його, туга покінчити з собою заволоділа ним. Ще не вспів зібрати гадок до купи, звернути проти себе самого смертоносне оружа, він упавший, засуджений. О Маріє, боязлива жінко, він так безконечно любив тебе і задля тебе одної зломив слово дане свому батькови.

Настав новий день. Зірвав ся перестрашений Рудольф і тепер доперва поняв своїм розумом свій поступок і так само холоднокровно звернув оруже против себе. . .

Слїдуючого ранка, 30 ого, січня о годинї осьмій заїхав повізник перед замок, щоби завести Рудольфа до Відня, а кавалери ожидали як звичайно все точного цісарського сина, щоби з ним попращати ся. Вкінци всї занепокоїли ся і граф Гойос, який найблизше стояв до архикнязя, постановив сам увійти до спальнї. . . Крик переляку прикликав других присутних.

На ліжку лежала в нічнім убраню Марія Вечера, красна еще і по смерти. Тільки висохла кропля крови на її пульсї коло вуха зраджувала, що стало ся — та що вона вмерла без борби. Коло неї лежав архикнязь Рудольф з розбитою чашкою. На земли коло него лежав револьвер.

Із того опису видно, начеби Рудольф бажав покинути Марію Вечеру і тому вона постановила пімстити - сь на нім. Але більше як певно, що той опис трагедії графині Одескальхі — був фантастичний бо Рудольф любив Вечеру надзвичайно і не бажав з нею розлучати ся, але противно — бажав лише з[illegible] жити, а понехати свою шлюбну жінку.

По Німеччині кружила і така поголоска, що ар[illegible] князя найперше з'евнуховано, а опісля вбито. А[illegible] ті поголоски не є вірними, а точнійші досліди вказують на цілком инший вихід, який меньше - більше мав такий перехід: —

Рудольф бажав донести Марії про вислід свого листа до папи в справі розводу. Він просив її отже щоби приїхала до Маерлінгу. Отсе був зміст листа, який Марія дістала рано дня 28 ого, січня, і після того поспішила скоро до Рудольфа. Тепер ще не постановив був Рудольф жадних рішучих кроків. Тільки одно знав він, що його супруже невільництво не може вже довше тревати. Та як він з него має увільнити ся, не мав про се ясних понять, але наслідком всего того було, що він зненавидів своє становище — як наслідник престола — і загалом всьо те, що цісарський двір і римо - католицка церква приписує.

Можливим є, що архикнязь був би став ся прелтечею Івана Орта, коли - б був жив дальше. Може був би виїхав з Марією Вечерою в иншу часть сьвіта, щоби жити лише для своєї любови. Був би також не багав ся змінити віроісповідане, коли-б було кому подати йому яку раду в тім критичнім для не-

го часї, але що поможе тепер висказувати всяке „може“. коли доля хотїла инакше.

Зі всїх образів будучности, про які мріяв архикнязь, не сповнив ся ні один.

Довго сидів він в своїй кімнатї призначеній до умової працї — і снував преріжні пляни будучности, коли нараз почув туркіт воза, який задержав ся перед палатою. Се приїхала Марія. Скоро прибігла вона до Рудольфових кімнат в товаристві камердінера Льошека. Залюблені впали собі в обнятя, неговорячи нї слова ізза надмірного зворушеня.

Коли - ж Марія увільнила ся з обіймів Рудольфа, втопила свій допитливий зір в Рудольфа, якого зажурене обличе не обіцювало нічого доброго.

„Щож чувати нового мій коханий Рудольф?“ запитала вона його — троха заклопотано.

„Від церкви надійшла відповідь.“

„Щож?“ спитала Марія в великім занепокоєню.

Рудольф мовчав. Се мовчане сказало її всьо. Як би то він був радів, коли - б була наспіла прихильна відповідь.

„О. Рудольфе!“ Отже ми нїколи не будемо могти належати до себе! Я вичитую злу новину з твого лиця.“ говорила Марія із слезами в очах.

Тепер Рудольф оповів її про сцену в замку підчас якої повідомлено його про рішене церкви.

Він оповів її про всїх ворогів його розводу — а особливо цїсар є противним проти його злуки з нею. Для Рудольфа було се непонятним, чому якраз цїсар про сю його любов нічого не хоче чути і знати, і він питав свою любку, чи може вона має які поясненя до такого дивного цїсарського рішеня.

Як могла вона, найневинійша знати, яка темна сила розбиває щасте двох любячих ся осіб? Вона лише оповіла Рудольфови, що так само і її мама є противна їх подружу, але не хоче подати близших причин такій забороні. Розуміє ся, що обоє залюблені — не могли зрозуміти причин опору цісаря і баранової.

Архикнязь просив Марію лишити ся на замку Маєрлінґ і через ніч. Вони мали собі оповідати так богато і кувати пляни будучности, або може вже і рішали про страшне закінчене своїх болів. Та се послідне здаєть ся бути неправдоподібним, бо еще не було остаточної причини до сего. Вони еще укладали пляни про своє будуче житє, а не про смерть.

На второк, 29-го січня заповіджено лови, на які зголосив ся також князь Пилип Фон Кобурґ і ґраф Гойос. Архикнязь однак не брав участи в польованю — звиняючись нездоровлєм. Про присутність Марії Вечери, гості запрошені на польоване — нічо не знали і скоро всї відїхали, полишаючи Рудольфа в замку. — Рудольф і Марія після обіду вибрали ся на короткий прохід, з якого — задля нечайної темряви скоро повернули домів. Які пляни обоє рішили на будуче, останеть ся незвісним на вечтда. Тепер ходило о се, що Марія мусїла вертати домів і треба було тільки рішити, в який спосіб мало се стати ся. Рудольф думав, що Марія може з його Братфішом заїхати аж до дому, коли тимчасом вона думала що краще їй заїхати сим возом до найблизшої станциї зелїзничої, а звідтам послїдним потягом заїхати до Відня.

Коли Рудольф і Марія ще про се говорили, дійшов до них слух словної перепалки на коритари. Рудольф власне хотів відчинити двері, щоби подивити ся що там діяло ся, та рівночасно хтось запукав до дверий, і до середини кімнати увійшов Братфіш.

„Що там за шкандал на дворі?“ запитав Рудольф входячого.

„Так, знаєте, Ваша цісарська Високість, на дворі — є якийсь чоловік, що хоче прийти до середини, а Льошек не хоче його впустити“, — сказав Братфіш.

„Хто-ж там є?“

Так — що я знаю; я чув, що якийсь Буляці чи Бояцо. Він заявляє, що хоче говорити з Вашою Високостию.

„На Бога“, крикнула Марія, „се буде мій вуйко!?“

Льошек не хотів позволити впертому незнакомому і крока зробити через поріг, але архикнязь переказав через Братфіша, щоби того чоловіка впустити до середини. До Марії же — сказав Рудольф, щоби вийшла тимчасом до другого покою, а він прийме її вуйка, єсли се він дійсно прибув. Не забавило довго, як до середини увійшов Бальтазі, він був троха зденервований і пізнати було по нім, що він перебув з Льошеком суперечку. Рудольф думав, що може Бальтазі приносить йому якусь важну новину, але помимо того він вважав за відповідне, пригадати йому приналежний обовязок відповідного поведеня.

„Я думаю", почав Рудольф троха з гори, „що се є проти доброго звичаю, силою вдирати ся до чужих кімнат."

„Вибачайте, Цісарське Величество, я се признаю, але що я міг робити, коли прислужник не хотів мене замельдувати, а я мав важні причини поговорити з Цісарською Високостию."

„А сї причини були?" запитав архикнязь.

„Чи є моя сестрінниця тут?"

„А єсли є"? відповів архикнязь зденервований.

„Думаю, що мама також має право слїдити за своєю донькою, коли вже два дни не було її дома, і се право не кінчить ся навіть перед дверми наслїдника престола, єсли є певна причина догадувати ся, що вона за ними знаходить ся."

„Ся журба вашої сестри, панї бароновоі є новостию для мене. Щож може бути причиною припущеня, що Марії зле поводить ся в моїм домі. О скілько я знаю, панї баронова знає про мої зносини з Марією і певно мусить вона знати, що Марія відвідує мене не перший раз."

„Се правда, але тут розходить ся о сї неприсутність в дома через два дни. Але я не хочу Вашому Цісарському Величеству наприкряти ся і лише коротко хочу полагодити ціль мого прибутя. Чи Марія є тут?"

„Так, вона є тут."

„Чи вона є здорова?"

„Так."

„Чи можу я взяти її зараз до дому?"

Архикнязь Рудольф'в послїднім роцї житя.

Архикнязь не мав ніякої причини збороняти сего, бо поворот Марії до дому був вже й так рішений, але йому не сподобав ся сей інквізиторський тон бесіди вуйка баронівни Вечери, тому відповів троха остро:

„Баронівна привикла руководити ся після моїх бажань, тому то вона верне домів аж тоді, коли мені подобаєть ся її на се зізволити.“

„Цісарське Величество, я думаю, що найблизші з родини мають також право і я то право хочу використати, щоби запитати її, чи хоче вона їхати домів зі мною.“

„Тут в моїм домі ви мусите свої претенсиї троха обмежити, бо тут я назначую, скільки властиво права вам прислугує!“

„Цісарське Величество! Я є вуйком і приходжу з припорученя матери!“

„Заберіть ся звідси геть і то сейчас, бо в противнім случаю зроблю ужиток з мого домашного права!“

„Не скорше, аж побачу Марію!“

„Ви змушуєте мене до крайности!“

„Се не моя вина. Я не вимагаю нічого неможливого, але обстоюю при своїм жаданю!“

Архикнязь хватив за револьвер, і звертаючи його против Бальтазого — гнївно крикнув: „Сейчас виносіть ся звідси сами, а ні, то вас винесуть!“

Бальтазі хотів скоро кинути ся на Рудольфа щоби видерти в него револьвер, але в одній хвили револьвер вистрілив і вуйко Марії повалив ся на землю. В хвили, коли дав ся чути вистріл револь

веровий, відчинили ся двері і до середини увійшов ґраф Гойос, повернувши щойно з польованя. В бічнім покою прислухувала ся ділій афері Марія, але не знала про се, що Рудольф вхопив до руки револьвер, коли-ж почула вистріл, вбігла і вона до того покою.

Туг побачила вона своло вуйка на земли, держачого руку на грудях, де пропибла його куля.

Ґраф Гойос підніс його голову до гори, але в першій хвили перестраху не знав, що зробити з раненим. Рудольф стояв при своїй жертві, держачи револьвер в руці і сам не здавав собі ясної справи з того, як він міг сповнити такий страшний злочин. Втім ранений сказав до Рудольфа:

„Цісарське Величество, я хочу еще говорити дещо до Вас і до Марії, я маю щось тяжкого на серцю.“

Ґраф Гойос поглянув на Рудольфа з здивованем, а той дав йому до пізнаня, щоби віддалив ся з кімнати. Коли ґраф опустив кімнату, промовив Бальтазі ось ті слова: „Не знаю, як довго я еще буду жити“, шептав він тихим голосом, але ніз розпращаю ся із сим сьвітом, хочу вам ще одно сказати: Ти Маріє і Ви Цісарське Величество занехайте свої любовні зносини і всякі надії на супруже жите в будучности, бо“ — продовжав він тихо дальше.... оповідаючи їм про все, що перед кількома годинами росказувала йому його сестра.

Він висказав їм всьо, а залюблені з острахом глядїли тепер на той провал, який отворив ся між ними.

Граф Гойос і Льошек занесли раненого в дальшу кімнату. Залюблені лишили ся знова самі. Довго не могли промовити до себе ні одного слова, в кінци з плачем впали собі в обнятя.

Як відмінний дух вступив в них нараз!

Вони побачили себе тепер так близькими, а проціпь заразом і так далеко від своїх давнійших мрій.

Все минуло ся пропало! Вони могли себе любити, як свояки, але — не могли — не повинні до себе ніколи належати. Доперва тепер вони зрозуміли сей опір, який ставили їх любови баронова і цісар.

Наче луска впала їм з очий і вони докоряли собі в души за свою впертість, яка не позволила їм вислухати добрих рад їх найблизших.

* * *

Ніч, яка вколисує все до солодкого сну — спочинку, сушить слези і гоїть болї, не могла принести жадної потїхи залюбленим на замку Маєрлїнґ. Години їх були почислені, а радше сказати-б, вони самі визначили собі час, який могли перебувати еще між живими. Не плакали вже, бо їх біль був завеликий, щоби міг бути злегшений слезами. Вони сидїли і писали прощальні листи до сих, які були їм любі і дорогі і яким вони хотїли донести про свої послїдні думки.

Коли вже понаписували всї свої листи, пережили еще раз в своїх уявах години минулого щастя, обняли ся ще раз, а потім....

Що опісля стало ся — нїхто із смертельників

не бачив, але день 30 ого. січня розніс ту новинку між людий. Жадна фантазія тут не потрібна, бо сама правда є досить страшна у тій новині.

Часописи сьвіта по тій катастрофі на Маєрлінґу розписували ся дуже широко про сю подію і не треба було якихсь поетичних талантів для опису тої страшної траґедиї, бо дійсність тут сама була гіркою і страшною правдою. —

Глубока тишина панувала на замку Маєрлінґ, аж рано о 5ій годині, коли ціле товариство збирало ся на лови, зауважено, що архикнязь еще не встав, що всіх се дуже здивувало, бо звичайно він все точно вставав раненько і сам давав своїм людям вказівки що до польованя. Подібно, як його родичі — не любив архикнязь лежати довго в ліжку. Тим разом — здавало-сь, що архикнязь робив виємок з сеї загально принятої для себе засади. Також Льошек, що після його інструкцій завсїгди готовив для архикнязя в його вбиральни купіль, яку Рудольф звик був брати щодня, не почув ще ні одного звука, який би вказував, що пан його вже встав. Поволи ставав він неспокійний. Година минала за годиною, а вкінци Льошек занепокоїв ся на-добре, питаючи самого себе, „а може архикнязеви притрафило-сь щось злого?“

Він не знав, чи баронівна фон Вечера знаходила ся еще на замку, бо попередного вечера архикнязь посилав його з одним припорученем до Бадену

Він найперше тихенько кликав: „Ласкавий Пане!“, опісля, коли не діставав жадної відповіди — кликав голоснійше — однак все було тихо. Те-

пер пробував, чи двері відчинять ся, та запримітив, що двері зачинені з середини кімнати, а звичайно архикнязь спав при замкнених дверях. Одну хвилину стояв він опанований перестрахом, опісля сильно запукав до дверий, але не було ніякої відповіди...

Переконаний, що мусіло стати ся щось незвичайного, поспішив до їдальні, де ждали на архикнязя до сніданя принц Пилип фон Кобурґ і ґраф Гойос.

Скоренько оповів їм, що до тепер він досьвідчив, з чого присутні не богато могли з'розуміти, але пізнали що щось незвичайного мусіло стати ся, що доторкало архикнязя — а може і баронівну фон Вечера.

Ітак поспішили вони до кімнати Архикнязя. Пукали до дверий, а коли ніхто не відзивав ся, старали ся розбити двері. Верхню часть дверий вдало-сь їм виломити, а принц Пилип перший переліз до середини кімнати і відчинив двері. Всї увійшли до середини.

Вид, який їм тепер представив ся, майже заморозив їм кров в жилах. В свою чорну сукню одягнена — лежала на ліжку Марія Вечера: блїда її твар, спочиваюча на шовковій подушцї — була звернена до стелї. Коло неї лежав архикнязь, звісивши ноги на підлогу. На мисливськім убраню коло него видно було кров. В правій руцї спочивав реґольвер, а в нїм бракувало одної кулї.

Вони підняли його горішну часть тїла, щоби побачити, чи не має в ньому еще хоч іскорки жи-

тя, але побачивши велику рану на його голові, переконали-сь, що всяка надія на його житє цілком злишна. Перестрашені — дофнули ся в зад, стративши память на хвилю. Принц Пилип, фон Кобурґ спостеріг на підлозї порожну біленьку фляшинку з золотим корком, механічно підніс її і положив на столї. На фляшицї виднїла ся напись: „Стрихнїна".

Потім всї три підняли Рудольфа і положили його цїлого на ліжко. Опісля вийшли звідтам, зачинивши за собою двері. —

Принц Пилип був перший, який опамятав ся. Він видав приказ, щоби бережено входу до Маерлїнґу старанно, не позволяючи нікому входити до замку. Потім припоручив він ґрафови Гойсови поспішити до Відня, щоби занести сю страшну відомість куда слїдувало і відобрав присягу від служби, щоби перед нїким не виявила того, що тут стало ся.

Нїм ґраф Гойос вибрав ся в дорогу, еще раз з принцом Пилипом оглянув спальню архикнязя, щоби переконати ся, чи не має чого там, щоби вказувало на причини сего страшного дїла. І тепер знайшли на столику, що стояв коло ліжка, листи написані Рудольфом і Марією.

Таким є загально розповсюднене представлене страшної драми залюблених. Говорять також, що і Марія мала рану від кулї на голові — і догадують ся, що коли випита отруя сейчас не дїлала убийчо, то Рудольф вистрілом револьверовим відобрав житє найперше Марії, а опісля собі.

Не розходить ся о се, чи Марія умерла від зажитої отруї чи від револьверової кулї, але одно є певним, що вони обоє розпращали ся з сим сьвітом за спільним порозумінєм, а цїлком безпідставним є твердженє, начеби Марія мала пімстити ся на Рудольфі.

Наше твердженє, що Марія добровільно і спільно з Рудольфом постралала житє та не поповнила жадної пімсти на Рудольфови, є доказане полишеними листами Марії. Сї листи звучать:

„Дорога Мамо!

Прости менї, що я зробила. Я не могла ставити опору любови. В згодї з ним похоронїть мене коло него на цвинтари в Алянд. Есьм щасливійша по смерти, нїж за життя.

Твоя Марія."

Своїй сестрі вона писала:

„Дорога Сестро!

Ідемо обоє щасливі в непевний позагробовий сьвіт. Згадуй мене часом, будь щаслива і вийди замуж тільки з любови, Я не могла сего зробити.., а позаяк і не могла оперти ся любови, тому відходжу з ним. Не плач за мною. Я йду спокійно на смерть.

Тут була чудова погода, думалисьмо про Шварцав.

Пригадай собі лінію життя моєї руки.

Бувай здорова!

Твоя Марія."

Дивним способом напечатано в часописях сї

полишені листи Марії Вечери — через ріжні особи ріжно. Ми уважаємо висші подані за найправдоподібнійші, але не можемо і ручити за них.

Рудольф правдоподібно полишив чотири листи. Два з них були написані до родичий, а змісту їх ніхто не знає, третий до князя з Браґанци, з яким архикнязь жив в тісній приязни — а лист той звучав ось так:

„Дорогий Приятелю!

Я мушу вмерти. Задля моеї чести не можу поступити инакше. Бувай здоров! Нехай Тебе Бог благословить!

Рудольф."

Четвертий лист був адресований до дивізийного начальника Шеґенього. Зміст того листа був слідуючий:

„Любий Шеґені!

В залученю знайдете рукопись мого тестаменту, зроблений еще перед двома роками. В моїм кабінеті в цісарськім замку знайдете найбільше моїх паперів; полишаю їх Вашій розпорядимости і рішеню, котрі з них надають ся до публичного напечатаня. Сі папери замкнені в шуфляді в столику, що стоїть при софі, а маленький золотий ключик лежить там також. Коли отримаете сей лист, я вже не буду при життю. Мушу вмерти.

Передайте моїм всім приятелям мої найсердечнійші поздоровленя. Най Бог благословить нашу дорогу вітчину!

Рудольф."

Всї найдені листи забрав ґраф Гойос до себе і виїхав ще в мисливськім убраню до Бадену, де стацийний начальник мусїв задержати найблизший поспішний потяг, який там нїколи не ставав. В сей спосіб вдало-сь ґрафови дістати ся до Відня ще перед полуднем.

Граф Гойос велїв себе сейчас замельдувати ад'ютантови ґрафови Парови на послухане в цїсаревої.

Вже його мисливський мундур викликав на дворі — загальне здивоване, а в додатку його блїде обличе і цїле його єство вказувало, що мусїло стати ся щось незвичайне.

Граф Гойос увійшов в товаристві ґенерального адютанта так скоро до комнати цїсаревої, що вона перелякана аж підскочила. Граф Пар знав вже від Гойоса про нещасте, і тому вираз лиця обох казав догадувати ся, що се мусить бути якась страшна новина, яку мають її переповісти. А коли про той страшний випадок довідала ся, довший час не знала, як має повідомити про се і свого мужа. Хтож сьмів тепер подати сю страшну вість цїсареви?

Цїсарева обдумувала ту справу з обома кавалерами, що властиво було робити. Біль же закамінив її серце — і вона цїлком відважно пішла переказати сю страшну вість цїсареви. Її голос цїлком відмінив ся, а з лиця зникла вся краска. Се була найтяжша хвиля в її життю.

Затаївши свій біль в серцю — вона повідомила про всьо цїсаря — і потїшала єще свого мужа. Опісля пригадала йому, що Стефанїя єще нїчо не знає про се нещасте — і обоє пішли до її кімнати.

Стефанія налякала ся, коли побачила цісарську пару в своїй кімнаті так несподівано.

По хвилї глубокої мовчанки вона нагло закричала: „Що-ж стало-сь з Рудольфом?“

„На жаль — мушу сказати“ промовив цісар — „ми одержали дуже сумні вісти від него.“

Стефанія зблїдла і задрожала на цїлім тїлї.

„Він не живий!“ зойкнула вона і повалила-сь на підлогу.

З великим трудом вдало ся цісареви і цісаревій привернути її до сьвідомости, а тодї в обережний спосіб сказано її, що стало ся на замку Маєрлінґ.

Страшний біль пронизав її серце, бо вона невинна думала, що вона може є причиною самовбійства Рудольфового.

Ми знаємо, що Елисавета не мала жадної симпатії для своєї невістки, але тепер пробудило ся в неї велике співчутє для Стефанії, і коли-б се було стало ся еще за життя Рудольфа, то — здаєть ся відносини родинні були-б змінили ся на ліпше.

Тепер цісарева була переконана, що Стефанія вірно любила Рудольфа, бо тут, перед її очима вона вила ся з болю на софі. Вона любила щиро свого мужа. Хто про се сумнївав ся, міг тепер про се найлучше переконати ся.

Але вони обоє не могли разом лїйти ся, бо води були за глубокі. Їх характери були дуже відмінні. Однак анї Рудольфа анї Стефанії не можна винити за їх нещасливе пожитте супруже, бо вони його не викували, а лише т. зв. „політичні вагляди“ допровадили до того.

Коли Елисавета скінчила своє оповідане — Отефанія — забажала поїхати на замок Маерлінґ, щоби там перебути весь час похорону свого мужа.

„Ти не можеш тепер сего чинити“, сказала Елисавета.

„Найперше прийди цілком до себе, відпічни по тім страшнім болю — якийсь час в ліжку, а коли подужаєш, то поїдемо обі до замку Маерлінґ.“

Давши потрібні прикази службі — вийшла Елисавета — і удала-сь до своїх покоїв. Там вона віддала-сь свому горю цілим серцем — і так умучила ся, шо попала в цілковите безсиле, з котрого доперва при великих трудах кількох лікарів — привернено її до сьвідомости житя.

Пробудивши-сь з омліня — прошептала Елисавета слідуючі слова: „О коли-б я була вже не вернула до сего житя! Я була би злучила ся з моїм Руді! Але так не могло стати ся, бо ще маю сповнити свої материнські обовязки.“

Чотирнайцятий Розділ.

Настане Вечер.

Ніхто не подивує ся, що тіни тяжкого суму, котрі вже перед тим переслідували цісареву Елисавету, по драмі з Маерлінґу — пригноблювали її душу що-раз то більше аж запанували над нею цілковито.

На Елисавету зробила смерть Рудольфа страшне вражіне. Ніколи, навіть в часи своєї довгої розлуки, після утечі від свого мужа, не була більше замкненою як тепер. Навіть в горячих молитвах не знаходила потіхи, якої з них сподівала ся. Гарні черти єї облича видавали-сь неначе закаменілі. Тепер більше як колибудь перед тим була вона подібна до статуї Ніоби (особи з грецьких переказів, нещасливої матери).

Також і в її обличу витворили ся ворушуюча риса болю відреченя і підданости волі найвисшого єства.

Вона подарувала тоді всі свої прикраси своїм донькам, а для себе задержала тільки кілька нараменників, які одержала від цісаря а з якими ніколи не хотіла розлучити ся. Були се брилянти на

золотих вючках, які так легко розширяють ся, що могла їх втягати на руку не відчиняючи їх зовсім.

Кляра Чуді подає образ невисказаного терпіня цісаревої. Вона пише ось що: „По геройски держала ся цісарева, коли впало на ню се несподіване нещастє.“

Але по перших тижнях самоопанованя наступила реакція в вибухах розриваючої серце десперації.

Тепер говорила вона сама, що не посідає більше — „ні сили до житя, ні бажаня вмерти.“

Лікарі відкрили в неї хоробу серцеву, на яку терпіла вона аж до кінця свого житя.

Коли служба єї входила до переднокоїв її комнати, то часто чула як цісарева плакала, та сьвітови вона так дуже бояла ся показувати свої болї, що крила ся перед всїма.

Частїйше тепер як колинебудь перед тим втїкала вона з двора.

Нарід не бачив її вже нїколи, а тим менше віденьска аристократія. Коли вона являла ся у Відни то не замешкувала вже більше своїх старих комнат в тій части цісарського замку, що зветь ся „Амалїєнгоф.“

Там опанувало її вражінє з того дня, в якім вона мусїла донести страшну вість цісареви якої не важив ся донести йому нїхто инший.

Її окруженє ставало що раз тїснїйшим. Вона щораз то більше бояла ся поглядів людських. Вона давала найострійші приказы, щоби всякі цікаві очи здалека держали-сь від неї. Своєю жаждою за само-

тою ображала вона навіть свого мужа і своїх дітий.

До Угорщини виїжджала тепер також рідше — і нігде не задержувала-сь довше, як один місяць.

Рожі нилїли в еї городовій сали на замку Геделе, а дороги якими любила їздити верхом, поросли бурянами. —

Давнійше в хвилях болю — смутку любила їздити на кони, і вона безперестанно вганяла з місця на місце. Вона трепотїла, як неспокійний птах по сьвіті, і не могла нїгде знайти спокою.

Від часу до часу відвиджував її цїсар підчас сих безперервних подорожий, і тодї нїби на хвилину оживала. Але як тілько цїсар відїхав, то попадала в ще більш понуру тоску. Вона завсїгди сидїла жалібний стрій і була завсїгди зігнута до долини

Де тільки показала-сь, являла ся там неначе образ журби. —

В дни Рождества Христового — по смерти престолонаслїдника Рудольфа, залюбила ся архикняжна Марія Валерія у свому кревнякови, рицарському і любителеви штуки Францови Сальватор, князеви Тосканському.

Глубоко зворушений злучив Франц Йосиф руку своеї доньки з рукою молодого її судженого — і сказав:

„Я знав про се вже від довшого часу, а тепер скажу вам — будьте так щасливими, о скільки се лише можливим для людий!“

Валерія оперла свою голову о груди батька,

Цїсар і цїсарева на проходї.

опісля приступила до цісаревої і сердечно її поцілувала.

„Мамо! Як дуже я чую ся щасливою із-за того, що не потребую відїжджати від Вас — коли вийду замуж, але все буду могла жити при вас!“ сказала урадована донька.

Того самого вечера вона висказала своє бажане, як найскорше поїхати до своєї бабуні Бавариї, щоби отримати і її благословеньство.

На другий день поїхала Елисавета з донькою до свого будучого зятя — до Монахіюм.

Князь Макс в році 1888 —недовго по діяментовім шлюбі — помер у Позенгофен. —

Княгиня Людвика була вже стара і немічна. Смерть Рудольфова принесла і її великий смуток. Але вона була духово еще цілком кренкою як в давних роках; а стріча з своєю донькою і внучкою зробила її велику радість.

Весну 1890 ого року перебула Елисавета з Валерією і її судженим у Вісбаден і гарнім Гайдельберґу.

Цісарський потяг зелїзничий, — що віз Елисавету до Відня, виколїїв ся недалеко Франкфурту над Меном. Кілька вагонів перед і за Сальоновим вагоном цісаревої поперевертали ся і розбили ся, але Елисавета і її товариство подоражи — вийшли наче яким чудом ціло.

Повернувши до столиці — Елисавета довідала ся, що її найстарша сестра, Елена з Турн і Таксіс умерла несподївано у Реґенсбурґ. Цісар поїхав на

її похорони а звідси до Монахіюм, щоби потішити її пригноблену смутком матір.

Вкоротці опісля обходжено весіле Марії Валерії з Францом Сальватором, Усьміх, що по смерти сина зник був з уст Елисвети, появив ся на весілю її доньки знова. В той день вона скинула з себе жалібну одежу, а виступила в сірошовковій сукні.

Але та радість хвилева зникла скоро знова. Щира любов Валерії до неї — злегшувала її тягар смутку.

Тепер же Елисавета знала, що хотяй її донька віддала ся за австрійського принца, то помимо того вона вже не буде могла мати постійного товариства своєї доньки, і предчуваючи свою тяжку самоту Елисавета гірко заплакала...

Її смуток еще побільшив ся, коли її матір захорувала і 25 ого січня 1892 року умерла. Тоді то Елисавета удала ся на замок Ахілейон знова, где веліла збудовати в память свого сина памятник — і где вона переживала час в тяжких споминах про своїх рідних померших. —

Тут вона уникала товариство дружини — і удавала-сь сама навіть в найвисші верхи гір.

Худа, чорно одягнена цісарева творила смутний, безнадійний контраст супротив ясної, весняної краси острова.

„Я віддихаю легше і свобіднійше на самітних височинах, где инші чують ся цілком опущеними", говорила вона.

На Киріягу маю повну приємність; тут я могла би зірвати із моїм принципом подорожованя і ли-

шити ся на завсїгди."

Її прибічна двірська дама і її читач бачили її в тім часї щоденно лише кілька годин; вона жила майже на цїлковитій самотї у сьвітї снів. Але у многих терпінями богатих днях в часї сих тяжких років знаходила вона наймилїйшу розривку в читаню поетичних творів Гайного або в діях Шекспіра.

Вона головно переймала ся чувствами своїх улюблених поетів до того степеня, що вони в її уяві видавали ся її живими особами—стоячими перед нею.

Творами новійших писателїв вона займала ся дуже мало.

Одинокий раз по смерти свого сина появила ся вона на цїсарськім торжестві а то, коли російський цар з царицею в половинї девядесятих років відвіджували Відень. Тодї то її присутність на величавій гостинї викликувала більше заінтересоване і цїкавість нїж російська царська пара.

Вона була тодї, як звичайно, одягнена в жалобі. Помимо всїх терпінь — які переносила по причинї тяжких ударів судьби — уважано її еще тодї за найкрасшу женщину на цїсарськім дворі.

Але в дїйсности вона своїми думками переносила-сь в далекі тихі сторони — а не подивляла нї блеску виставної гостини нї не інтересувала-сь гостями.

1896 р. обходжено тисяч-лїтну річницю угорської держави. Елисавета була тодї душевно розстроена більше чим колинебудь перед тим, і довго не могла дати ся наклонити взяти публично участь

у тім торжестві. Але посольство представило її, що її неприсутність кине тінь на загальний настрій торжества Угорщини. І так помимо душевних і тілесних терпінь рішила ся вона остаточно взяти участь у згаданім торжестві.

Вона сиділа попри свого мужа на троні, одягнена в чорну шовкову коронкову сукню. Після угорського звичаю її волосє було прикрите чорною заслоною.

Її обличе було біле і виразно малювало сь в нім душевне пригноблене. Вона сиділа тихо і неповорушно на троні, начеби нічо не бачила і не чула: вона подобала на статую.

Опісля виступив з своєю промовою голова сойму. — Франц Йосиф прислухував ся бесіді з пильною увагою.

Але в лици цісаревої не видно було ніякого зацікавленя; воно оставало все однаково блідим, однаково неповорушним.

Бесідник споминав і її імя, але вона сиділа неповорушно як статуя. На спомин імени Елисавети— бесідником — загреміли в коронаційній сали радісні оклики „Елїен", аж стіни задрожали. У тім „Eljen Erzabet" містили ся горячі молитви угорського народу до Бога — просячи здоровля для цісаревої.

Тепер — неповорушна стать — склонила легенько голову в знак подяки за щирі желаня. На її лици відбила ся повабна радість, а оклики „елїен" повторили-сь із більшою силою чим передше і тревали через кілька мінут.

Аристократи Угорщини поздіймали свої перами прикрашені колпаки і махали ними в знак свого щирого пошанованя для Елисавети.

Їм королева схилила голову еще раз. Сніжно біле лице зарумянило ся. Її очи отворили ся широко; давна краса і блеск показали ся в її лици і погляді — а слези показали ся в її очах чистими перлами. Всї присутні відчували, що любов між королевою а угорським народом була еще так само взаїмною і сильною, як була і передше.

Вона виймила коронкову хустинку до носа і отерла нею свої слези.

Голова Сойму продовжав свою промову. Краска з лиця Елисавети поволи зникала; і скоро вона сиділа знова при Франц Йосифови як „Mater dolorosa" (терпяча матїр).

Се було вже послїдним разом, где вона виступила у народнім торжестві в Угорщинї.

Цїсарева вела дальше непостійне вандрівниче житє.

При тім їла вона все меньше а наслїдком сего було, що вона щораз більше опадала на силах тїлесних. Під кінець року 1897 вона так ослабла, що остаточно рішила ся засягнути рад лїкарських, і то тим більше, коли також попала у невралоґію (ослаблене нервів), що відбирала її майже цїлковито сон. Із Біяріц, где не могла знайти полекші в своїй слабости, поїхала вона до Парижа, где почала лїчити ся у славного специялїсти від нервових недуг Др. Мецґера.

Сей славний лїкар поклав був собі засаду, не

являти ся до жадного пацієнта до помешканя, але велів всім приходити до своєї резиденції. Також для терпячої цісаревої Елисавети не хотів він зробити виїмку. Цісарева мусїла приїздити до його помешканя дуже вчасно ранком, бо в пізнїйших годинах була змушена ловний час ждати в почекальни із своєю чисельною службою. А що в ту пору в Парижи ранком було все досить зимно — то цісаревій замість ліпшати, погіршувало-сь здоровлє що-раз більше, а так, що вона заперестала бувати у Др. Мецґера, до котрого і так не мала великого довіря. Слухаючи ради свого окруженя — цісарева рішила-сь засягнути лікарської помочи у др. Нотнаґля у Сан Ремо.

Сей по докладнім збаданю переконав ся, що цісарева терпить головно на недокровність і приписав її певну дієту, котрої придержувати-сь Елисавета мусїла йому приобіцяти. Дієта складала ся головно із добре упеченого поживного мяса, зуп з буліону і т. п. Досить інтересним є се, що в супереч загальному поглядови — наче би то всьо те, що не смакує в їдї — не причиняло ся до здоровля — Елисавета почала здоровшати від часу, коли стала придержувати ся приписаної дієти, і їла то, що її приписував лікар, хотяй не раз чула відразу до приписаних страв.

Її сили тїлесні повернули, її хід став знова елястичний як передше, її очи одержали сьвіжий блеск наново, а сама Елисавета часом жартуючи говорила, що єсли вона так тягом буде кріпшати на здоровлю — то відмолоднїє з часом до того степеня,

що скоро буде виглядати як дівчина.

Також устали болі, що мучили цісареву незвичайно в часї занепаду її сил тілесних. Нервний біль цїлої її будови тїла був рівний нервному болеви зубів, тільки много разів сильнїйший. Сам Др. Нотнаґель не міг вийти із здивованя, як вона могла видержати так великий біль — а опісля так скоро повернула знова до сил.

Незвичайно тїшила ся Елисавета і із-за того, що її волосє — котре в часї її слабости так обильно випадало — тепер одержало свою давну сьвіжість і полиск — і більше не випадало.

Своїм волосєм вона дуже тїшила-сь і була горда ним, і не без оправданя, бо коли його розпустила при своїй щоденній тоалетї, то воно сягало її до стіп, і то не лише в її молодости, але аж до її смерти. — Говорять вправдї, що вона в послїдних лїтах свого житя своє волосє фарбувала, але такі вісти є безосновні. Однакож треба вірити, що вона старанно держала своє волосє в чистотї, а раз в місяць умивала його в спеціяльнім препаратї. Неодну читачку буде інтересувати се, як Елисавета в специяльний спосіб умивала своє волосє.

Розчесавши своє волосє, натирала його старанно розбитою масою із жовтків тригцяти яєць, і полишала його так через кілька мінут, а опісля змивала той жовток в мягкій теплій водї вамоченою мягкою губкою. Відтак витирала його муслїновими ручниками, і держала його розпущеним так довго, поки цїлком не стало сухим.

Цїсарева терпіла тягом на безсонність, котрої

не міг усунути і Др. Нотнаґель.

У Сан-Ремо займала ся Елисавета головно читанем, рисованем і музикою, а коли поздоровшала, виходила на довші проходи по просторих, сонїшних, по обох боках пальмами обсаджених вулицях, що окружають Сан Ремо із трох сторін. Вона любила виходити аж до пристани і залюбки дивила ся на ліґурійське море — відтак на мальовничий краевид, який творило під горбком розложене місто, красуюче ся пальмовими огородами, оливними гаями на збочи гори і стрункими пінїями (дерево подібне до нашої сосни і росте в Італії і островах на Середземнім мори).

Одного дня затримала ся вона перед віллею (домом, гарно збудованим на відосібненю) Віленейве, давнїйше Вілля Ціріо званою, що десять лїт перед тим була замешкана хорим престолонаслїдником нїмецької держави, Фридрихом Вільгельмом, і задумала ся.

„І сего представителя північної могучости стрінула така сумна доля, такий сумний кінець!“ сказала вона тихо, більше сама до себе, ніж до свого товариства говорячи. „Також він терпів то чого не заслужив, в чім не провинив ся. Він ніколи не був щасливий — помимо блеску і богацтва, котрі його окружали — кто ж є щасливим — окрім тих, що жиють в поросї? Котрі не думають дальше, як з днесь до завтра!

Але иншим — нам, що мусимо дивити-сь на то, чого ми не можемо змінити, нам не цвите, не усьміхає ся жадне щасте — ніяке! У кождім цьвіті,

нам подаванім, знаходить ся вже хробак, котрий її розточує!. Суєта, суєта всюда!"

Вона звернула ся до дальшого ходу, задумана, а горяча слеза покотила сь по її сумнім лици.—

Єще більше, ніж давно, вона залюбки нагромаджувала у своїх комнатах ріжнородні цьвіти, а передовсім дикі — пільні, коли часто сама збирала в часї проходів в гірських сколицях, заносила до дому, вкладала у вази наповнені водою — і ставляла їх у своїй спальни, а коли не могла спати, то тягом придивляла ся красї пільних цьвітів.

Із Сан Ремо удала ся цїсарева, коли підсоне стало там за горяче, після ради Др. Нотнаґля — до Бад Навгайм.

Тут однак не подобав ся її пут ізза того, що гостї купелий надто уперто її приглядали ся, її подивляли. Причиною її невдоволеня із побуту у Бад Навгайм було і те, що від часу 1866. року — вона не терпіла всього того, що носило на собі марку нїмецькости, чим давала доказ, що стала не лише австрийкою в цїлім того слова значіню, але також, що не похваляла братовбійчої війни, яка відбула ся між Австрією а Нїмеччиною.

Брак вихованя у тубильців пішов так далеко, що громада цікавих почала товпити ся часом в округ готелю, в котрім мешкала Елисавета, щоби лише побачити цїсареву. Одного дня громада цікавих заступила прямо її дорогу; доперва на домаганя і просьби кавалерів із прибічної дружини цїсаревої громада цікавих простачків зробила можливий прохід для цїсаревої.

Елисавета не могла стерпіти того, если стрінула із незвітними людьми, бо думала, що вони приглядають ся її тому, бо узнають її за умово - хору.

І так вона постановила опустити Навгайм. Але где мала тепер поїхати? Підсонє на полудни було за горяче, в Німеччині не могла полишити ся, а повертати до Франції — не мала також охоти, Анґлія була тоді для їзза політичних причин — для неї також не відповідною — отже вибрано Швайцарію.

Дійсної охоти — туди поїхати — Елисавета також не мала. Швайцари — як нарід — її також не подобали ся, були для неї не симпатичними, а також надто демократичний устрій Швайцариї — не притягав її до себе, а думка, що там мають прибіжище усі політичні втікачі, навіть відбирала її охоту туди їхати. Також деякі члени її подорожного товариства — робили її увагу, що вона може впасти жертвою анархістичного заговору.

„Я їду прецінь інкоґніто (під прибраним назвиском) під назвиском ґрафині фон Гогенембс", відповіла вона. „Коли я згадую злочини, котрі бувають заподівані часто анархістами, то я не думаю тоді про себе саму, але про цісаря, і лише задля него я бою ся їх. Бо і політично я есьм незначна особа, щоби аж стягати їх ненависть до себе. Є загально звісним і те, що я цілком не мішаю ся до політики і справ внутрішних держави і не маю наміру зміняти свого дотеперішного поступованя в тім згляді, і сподіваю ся, що анархісти не узнають мене за володітельку у властивім значіню того слова".

Дальші відмовні замітки її дружини — не їхати до Швайцарії — не зломили заміру Елисавети туди їхати, а лише його прискорили. Вона —як говорять її прибічні двірські дами — була надто відважною — тому сьміло відбувала свої подорожи.

Скоро опісля замешкала Елисавета у Монт де Кавкс. Тут знайшла вона цілковитий спокій, котрий мав дуже корисний вплив на її душевний настрій — і хоч була тілесно не дуже здоровою, то душевно була цілком задоволеною — так що приказку „mens sana in corpore sano" (в здоровім тілї — здорова душа) — можнаби часом розуміти противно. Елисавета серед чудової краси природи чула ся цілком вдоволеною і навіть кілька разів запрошувала свого мужа, щоби приїхав хоч на короткий час перебути разом з нею щасливі хвилї її житя серед сільскої тишини. На жаль —політичні обставини були тодї так невідрадні критичні, що Франц Йосиф не міг опустити Відня хочби і на короткий час.

Залюбки вона проходжувала ся по шпилькових лїсах, що окружають Монт де Кавкс. Вдихане богатого в озон (відміна кисня, з особливим запахом) воздуху покріпляло її тілесні сили. Коли вона опісля вертала з проходу через ліс, луку і поле, то звичайно збирала много цьвітів, котрими вона так радо прикрашувала свої покої.

Елисавета приобіцяла була відвідати баронову Ротшільд у Преґні. Баронову Елисавета пізнала свого часу у Парижи, коли поїхала була туди, що би відвідати свою сестру, бувшу королеву Неаполю

лю. Баронова Ротшільд представляла Елисаветі місто Преґні як малий рай, котрий жде її прибутя.

Коли Елисавета щобудь вже раз постановила, то звичайно мусїла то виконати. Її адютант, Барон фон Берцевічи старав ся відвести її від тої наміреної подорожі до Преґні, а головно просив її, щоби не ночувала в Женеві.

,,Ви будете таки нещасливим круком, любий Берцевічи!'' сказала Елисавета — сьміючи ся,

,, Я мушу дїйсно ставити опір Вашим розпорядженям, бо в противнім случаю Вам може подобаєть ся приказувати менї ставити кождого ракку до рапорту, і обходити ся зі мною цїлком по войсковому! Але — навіть тодї — коли-б Ви грозили менї арештом, то таки не дам ся відклонити від повзятого заміру бути в Женеві, а Ви за кару полишити ся тут, щоби без причини журити ся о мене! Я возьму з собою лише ґрафиню Штарей і мого секретаря, Др. Кромара. За годину виїду, а завтра рано поверну домів!''

Др. Кромар виїхав наперед, щоби поробити відповідні приготованя на побут цїсаревої в Женеві. За найвідповіднїйше місце вибрав він готель ,,Beaurivage'', в котрім Елисавета одного разу вже через якийсь час земешкувала. Секретар не хотів здраджувати її прибраного назвиска, але властитель готелю пізнав его сейчас — і безперечно догадував ся, для кого комнати є замовлені. До тих комнат належали: Сальон, спальня, купальня, і дві инші — комнати — призначені для ґрафинї Штарей. Слуги і покоївки земешкали висше на иншім поверсї. Ко-

ли Др. Кромар поробив всї приготованя, виїхав він, діставши відпустку, до Террітет, где мав стрінути ся із многими своїми приятелями із Австриї.

Коли приготовлювано комнату купельну, замітив один із гостий готелевих, що таке уряджене є надто коштовне

,,О, се нїч не шкодить", відповів властитель готелю, із певною гордостию зза того, що цїсарева знова замешкає в его готелюї ,,не розходить ся тут о дороге уряджене, бо, між нами кажучи, сї комнати є призначені для цїсаревої австрійської, і я знаю, що заходи мої будуть добре винадгороджені".

Та вість понесла ся скоро по цїлім містї — так що майже всї мешканцї міста Женеви знали про недалекий приїзд Елисавети. Тимчасом Елисавета перебувала у Преґнї.

Одною з найкрасших і найбільш мальовничих місцевостий на березї женевського озера є безсумнївно близько Женеви лежаче Преґнї.

Замок вибудований у францускім стилю Ренесанс, на однім горбі, дивить ся далеко понад цїле озеро своїми округлими копулами, а красуєть ся своїми ріжнобарвними огородами, що тягнуть ся аж на край берега до озера. Із того замку представляє ся чудовий вид: з одного боку стелить ся голубе широке озеро, а з другого боку блищить ся срібним сьвітлом гора т. зв. ,,Монтблянк".

Огороди — окружаючі замок, красують ся ріжнородними цьвітами, деревами, чистотою, водограями, і сьпівом ріжнородних птиць. Тут проходжувала ся Елисавета, глубоко задумана — того самого дня, котрого зістала смертельно ранена злобним анархістом.

Пятнайцятий Розділ.

Смерть Елисавети з руки убійника.

Казка про „білу даму", котра загощує до цісарського замку у Відни все тоді, коли має хтось із цісарської родини вмерти, є загально звісна. Та „біла дама" мала — як говорять — появити ся на цісарськім дворі коротко перед смертию Максиміліяна цісаря Мексика, перед виїздом в далеку подорож до Рога Доброї Надії, Архикнязя Івана, що під назвою Івана Орта предприняв був далеку подорож, з котрої вже не вернув ся домів, в дни смерти архикнязя Рудольфа — і перед смертию доньки архикнязя Альбрехта, що умерла від попеченя ся огнем. Розуміє ть ся, що таким поговірком не можна вірити, бо вони все появляли ся аж тоді, коли яке нещасте вже стало ся, а ніколи перед тим. Звичайно двірські слуги любили видумувати всілякі казки про „білу даму" — або „чорного крука" доперва по смерти якої особи, що походила з Габсбурської династиї.

Рік 1898 приніс одну подію, яка знова пригадала цілому сьвітови Маєрлінґ. Бо кождий мусів мимовільно згадати Рудольфа і його траґічний кі-

нець, як тільки почув телеґрафічну вістку про смерть Елисавети, яка впала жертвою анархіста Люченього. В тім році туга опанувала була цісареву, як ще ніколи досі, в неї вже показувались признаки умової слабости. В половині липня принесли офіціяльні австрийські і мадярські часписи слідуюче донесене:

„Їх Величество цісарева і королева виїде в половині липня до Навгайму, щоби користати з тамтейших купелий.

Їх Величество терпіла довго на недокровність, яка ще в наслідок сильного запаленя нервів при довго треваючій цілими тижнями безсонности значно побільшила ся послідної зими. Кромі сего розширювало ся її серце.

При цілковито спокійних обставинах хороба не дає поважних причин до побоювань. Однак лікарі радять Їх Величеству пілдати ся лїченню у висше згаданім місци купелевім, щоби скріпити мушкули серця".

Дня 29 серпня виїхала цісарева осібним поїздом до Монт де Ко, де почувала себе дуже скріпленою на силах, і майже що дня вибирала ся на прохід у поблизькі гірські околиці. Бажала побути там яких чотири або пять тижнів.

Дня 9-го вересня вибрала ся вона на прогульку до замку Преґні, який належав до родини Ротшильдів. День перед тим ходила вона із своїм читальником Фридрихом Баркером близько водного по мосту Терітет. Тут обоє посідали на мохом оброслій скалї на березї. Цісарева перелупила бросквн-

ню і часть подала свому читальникови.

В тій самій хвили надлетів близько них чорний ворон і видер їй з рук овоч своїм дзюбом і крилами.

В історії габсбурського дому крук відгравав кілька разів ролю віщуна дуже сумного випадку. Тому то і тепер читальник уважав для цісаревої наглу появу того птаха як лихий знак. Він радив їй понехати зовсім задуману подорож до Преґні і Женеви.

„Любий приятелю", відповіла Елисавета, „я не бою ся нічого. Єсьм фаталїсткою. Що має стати ся, то станеть ся.

Зустрічаємо в неї віру у фаталїзм як се було і в Рудольфа. Чуді розказує дальші події в слїдуючий спосіб:

„На другий день ходила Елисавета тільки в товаристві одної двірської дами ґрафині С. до Преґні. Була вона в як найкрасшім гуморі і почувала себе незвичайно здоровою. З бароновою Ротшильд виталась і пращалась незвичайно приязно і весело.

Того самого дня по полудни поїхала до Женеви і заїхала до готелю „Beaurivage" (Боріваж), де вже давнїйше перебувала.

Вона принесла з собою велику китицю запашних цьвітів — і сейчас вложила їх у вазу з водою.

В комнатах своїх застала вона також цьвіти, жовті і білі астри, на котрі вона звернула свою увагу і додала: „Вони є дуже гарні", але се цьвіти для померших!

Елисавета — заметкавши в готели — по вечері писала кілька листів — і весела удала ся на спочинок.

Раненько пробудила ся у веселім гуморі. скупала ся а тідтак кінчила свою тоалету, щоби вийти на прохід із ґрафинею Штарей.

В книжці під заголовком „Послідні роки житя Цісаревої Елисавети" та ґрафиня описує послідний прохід цісаревої і її смерть — в слідуючий спосіб:

Дня десятого вересня, 1898 р. о годині одинайцятій перед полуднем вийшла я з Її Величеством з готелю і удалисьмо ся до склепу Бекер на площі „Rue Bonivard" где цісарева бажала почути музики орхестри Аделїни Патті Бекер вволив сейчас бажаню Елисавети -- і інструмент форми орґану почав видавати звуки орхестри досить вірно. Опісля слідували музичні твори Аіда, Кармен, Ріґолетто, і инші.

В тім часї коли Елисавета була занята слуханем музичних творів — увійшла до склепу пекаря якась дама котра дуже пильно приглядала ся цісаревій, а відтак приступила до мене, представила ся менї — як бельґійська ґрафиня „X", і просила мене, щоби запізнала її із цісаревою, котрої сестри вона мала добре знати.

„Я дуже жалую, що не можу вволити Вашому бажаню, ґрафине", відповіла я її отверто, „не маючи до того уповажненя" по чім дама віддалила ся, чуючись ображеною.

Ми опісля купили величезний арістон із 24 приналежними рекордами для дітий у Вальзе. Ці-

сарева сама вибрала рекорди — і замітила: „Се така гарна музика, що також Франц і Валерія нею утішать ся".

Коли вже булисьмо на відході предложив Бекер перед нас книжку гостий. Я запримітила, що Елисавета була трошки сим заклопотана, але опісля сказала до мене сьміючись. Напишіть лише Ерзебет Кіраліне (Королева Елисавета), чого він і так не зрозуміє, а нім хто єму се обяснить, то ми будемо вже далеко поза Женевою".

Відтак ми вийшли знова на улицю, і мене щось дуже непокоїло — так, що я просила цісареву, щоби вона вертала до готелю і приготовляла до повороту домів.

Прибувши до „Боріваж", удалась Елисавета до своєї комнати, перебрати ся. Там вона троха за довго затримувала ся так що я почала непокоїти ся, обавляючись опізненя до корабля, бо в такім случаю ми лишили-б ся були сами лише з одним льокаєм — коли ж вже инша служба була би відїхала.

Сею гадкою зденервована — зайшла я до її комнати і запитала її, чи не позволить вона післати льокая до капітана корабля повідомити того, щоби він заждав на нас — в случаю еслиб ми трошки опізнили ся з прибутєм до корабля. Вона на се згодила ся.

Опісля цісарева випила з великим апетитом шклянку молока. „Ваше Величество", сказала я, „є вже півдодругої години, ходім вже, бо спізнимо ся!" Але вона повільно вихилила шклянку до

Цїсарева Елисавета в послїднім часї житя.

дна, опісля подала мені шклянку молока і сказала з любою усьмішкою: „Добре добре Ірма, але перше покушай сего доброго молока".

Мені рука задрожала по причині зденервованя, я взяла шклянку молока, але не могла всього молока випити, а цісарева бачучи то, запитала мене:

„Може Вам робить ся недобре", а при тім здивовано дивила ся на мене. „Цілком ні, Ваше Величество" відповіла я, „есьм лише занепокосна бо бою ся, що спізнимо ся до корабля„ Остаточно вона була готова до виходу.

Пригадую собі дві постати, котрі при нашім виході дуже незенько уклонили ся. Се були мабуть готельник і дверник. Було точно 35 мінут по першій, як вийшлисьмо поза браму.

Всегомучий Боже! Чому то слідуючих пять мінут Ти не викрислив із безконечної ріки Твого часу!

Ми йшли попри берег озера. Ми йшли попри памятник „Бравншвайґера", коли цісарева, весело — як дитина, що не може затаїти в собі радости, коли чимсь тїшить ся, звернула мою увагу на два дерева, кажучи: „подивись, Ірма, каштани цвитуть. Також у Шенбрунї є такі — два рази до року цвитучі каштани, і цісар пише до мене, що вони також тепер красно зацвили".

„Ваше Величество, чи чуєте сиґнал корабля!?" сказала я і мимоволї числила удари дзвона — раз, два...

В тій же хвили побачила я у певній віддали одного чоловіка, котрий наче ким гонений, біг від

Люченій убиває цісареву Елисавету.

одного дерева до другого і так перебігаючи і хідник наближав ся до нас. „Що і сей еще нас троха припинить в нашім поспіху!“ подумала я мимоволї, слїдячи за його дивними рухами, коли він просто прискочив до Елисавети і замірив ся до неї з своїм кулаком.

Елисавета в одній хвили впала на землю. Я нахилила ся над нею з криком перестраху, вхопила її в свої рамена і запитала її: „Чи Вашому Величеству не добре?“

Цїсарева отворила очи і поглянула на мене. Опісля вона встала поволи із землї, піддержувана мною.

Її очи блищали, лице зачервонїло ся і виглядала тодї — невисказано красно і велично.

„Чи Вам що не стало ся, Ваше Величество?“ запитала я знова.

„Нї“, Відповіла вона з усьмішкою на устах, „нїчс менї не стало ся.“

Що у тій безбожній руцї злочинця знаходив ся штилет, ми тодї навіть не думали і не сподївали ся того.

В тім надбігли люди, і одні пігнали за злочинцем, щоби его прихопити, а инші випитували нас, чи цїсаревій що не стало ся — або чи вона не відчу вас якого болю? Надбіг був і дверник готелю Боріважу, та просив, щоби ми вернули ся до готелю.

„Пощо?“ відповіла цїсарева, поправляючи свое волосе, „нїчо прецїнь не стало ся, спішім радше на корабель!“

Подякувавши публиці ввічливість — ми пішли скоро в напрямі до кор ч. „Скажіть мені, чого хотів від мене сей чоловік?“ запитала вона мене в дорозі.

„Котрий чоловік, Величество. дверник готелю?“

„Ні, той другий, той страшний чоловік!“

„Я не знаю, Величество, але се мусить бути — злобний волокита“.

„Може він хотів забрати в мене годинник“, сказала вона по хвили.

І так пішли скоренько до корабля. По якійсь хвили вона запитала мене: „Чи я не є блїда?“

„Троха“, відповіла я — налякавши ся.

За нами надбіг по якімсь часї — дверник готелю і сказав, що злочинця зловлено.

„Що-ж він говорить?“ запитала цїсарева.

В тім я запримітила, що вона щораз гірше виглядає, риси її лиця зміняють ся, краска лиця уступає — а лице сильно блїдне — тодї я запитала її еще раз: „Скажіть, Ваше величество, чи Ви не чуете якого болю?“

„Думаю, що болять мене трошка груди“, сказала вона, „але не есьм того певна“.

Ми прийшли вкінци до пристани. А коли булисьмо вже на корабли, Елїсавета нечайно захитала ся, і упала на поклад — сталась безсильною.

„Лїкаря! Лїкаря! Води! закричала я до надходячого льокая.

Цїсарева лежала смертельно блїда з примкненими — очима у моїх раменах.

Льокай і инші люди надбігли з водою.

Коли я окропила її лице водою, отворили ся її очи, а у них запримітила я її близьку смерть.

Один пан звернув мені увагу, щоби вийти на поклад на верх корабля, где сьвіжий воздух і где омліла скорше може прийти до сил.

При помочи двох мущин ми винесли її на поклад- на отвертий воздух і положили на лавці.

,,Лікаря! Лікаря! чи нема жадного лікаря на корабли?" закликала я голосно вокруг себе, коли сейчас якийсь пан предложив поміч своєї жени, що розуміла ся вже троха на штуці лікарській і знала як обходити ся з хорими.

Мадам Дарделе старала ся привернути Елисавету до притомности. Вона веліла мені розтяти її ґорсет, а сама натирала її лице і чоло оцтвом з водою кольонською.

Пароплав тимчасом рушив з місця.

Під впливом холодного воздуху — Елисавета прийшла ще раз до памяти.

Вона поволи отворила свої очи, глянула кругом себе — начеби хотіла пізнати, где вона знаходила ся, опісля піднесла ся—усіла, і запитала нас: ,,Що стало ся?"

Я предчувала, що над нами повисла чорна хмара непредвидженого смутку, та що небаром настане темна ніч, в котрій смерть розлучить Елисавету зі мною.

Її очи були смутні, а сама була цілком безсильна. Вона дивили ся далеко в безкрайний сьвіт, відтак знова замовкла — замовкла раз на всегда, упа-

ла мені в рамена — і я знала, що хвилї її житя почислені. Коли розтято ґорсет — цїсаревої — побачено, що вона має рану на грудях—в околици серця. Рана була незначна, а в округ зачорнїло ся тїло. Що-ж се було? Тепер всї переконали ся, що її пробив штилетом якийсь анархіст.

В тій хвили страшного відкритя гіркої дійсности, піднесла я свою просьбу до Господа нашого Ісуса Христа, нашого Спасителя, що притерпів за нас смерть мученичу, і просила, щоби додав менї сил переболїти ту велику втрату, яка постигла мене через смерть цїсаревої.

Я мусїла щось робити.

Я просила капітана, щоби навернув корабель до Женеви, бо хора дама є австрийською цїсаревою і не можна допустити, щоби вона умирала без лїкарської присутности і помочи — а може ще вдасть ся її виратувати від смерти.

Капітан вислухав мою просьбу і навернув корабель до Женеви.

Тепер післала дві депеші, до Кромара і до Берцевічи — через пана Дарделе.

Елисавету перенесено на барах з корабля до готелю Боріваж. Як тільки її там положили, вона вздихнула ще два рази глубоко, і се був її послїдний знак житя.

Прикликаний лїкар Др. Ґоляй ствердив лише смерть. Я вказала докторови рану, а він відповів: „я сподївав ся, що так наглої смерти мусить бути якась важна причина“.

О годинї 2 і 40 мінут по полудни ствердив лі-

кар смерть цісаревої. Найкрасша, найшляхотнійша душа, що була виставлена на так тяжкі — удари судьби, опустила землю, а її зникнене описано одним лише коротким словом: Смерть!

Смерть спричинив штилет, який в лівім боці коло четвертого ребра перебив легкі і серце цісаревої.

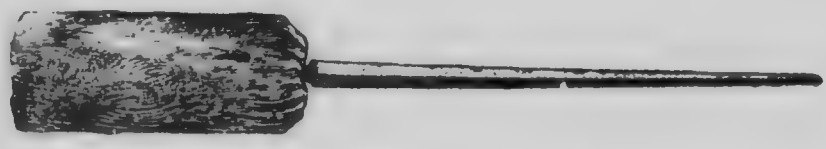

Штилет, яким Люченї пробив цісаревну.

Вбійник Люченї, який скоро після свого злочину зістав арештований, сповнив бажанє цісаревої „скорої і безболїсної і не на своїм ліжку смерти".

Таке є справозданє ґрафинї Штарей про убійство цісаревої в дни десятого вересня, 1898 року.

Ґрафиня Штарей лише з великим трудом з'могла над собою запанувати — по втраті так улюбленої і дорогої товаришки житя — і сейчас почнила деякі зарядженя. Вона післала депеші до цісаря і єго ґенерала-адютанта, ґрафа Пар, а опісля прибрала комнату, в котрій лежала умерша Елисавета — в жалобу. На катафальку положено тїло цісаревої прикрите білим шовковим покривалом, у зложені на грудях руки вложено вінець з білих рож. В ногах звисала шовкова коронкова заслона, що сягала по долїку — на котрій виднїла ся надпись: „Repose en paix" (Відпочинок в спокою), а кругом

Люченій, убійник цісарової Елисавети.

катафальку спочивали ріжнородні вінці з живих цьвітів, в котрих Елисавета за свого житя знаходила так велику приємність.

Підчас коли у передсмертних хвилях житя її очи і риси лиця покрили-сь були якимсь сумом, пригнобленем, то тепер по смерти, вони відзискали свою давну барву знова — а на лици, білім і блескучім як мармор — малював ся небесний спокій. Уста її легко були отворені — наче готові до усьміхки, наче би вона еще по смерти хотіла простити всім, що заподіяли були її в житю яке небудь зло.

Її тіло привезено до Відня. Вздовж дорогою, куда перевожено її тіло желізницею — дзвонили дзвони в поблизьких селах і містах, а люди з відкритими головами віддавали послідну прислугу своїй умершій цісаревій.

Вже о третій годині досьвіта спішили народні маси на цісарський замок, щоби еще раз побачити свою умершу цісареву — та взяти участь в похороні.

На площі Альбрехта зібрали ся величезні маси народу, а військо, призначене для береженя порядки — ледви могло удержати людий у певнім ладі, щоби робити місце спішачим до замку аристократам. Від осьмої години рано до полудня лежало тіло Елисавети в замку цісарськім — а лише малій части людий був дозволений доступ до місця, где спочивало тіло цісаревої, щоби могли віддати послідну честь для неї.

Коли в полудне задзвонено в дзвони, рушив похоронний похід до церкви. Всюда чути було плач

Цїсар Франц Йосиф I. в часї смерти Елисавети.

людий, а навіть найтвердше загартовані мущини не могли встримати ся від плачу. Церков була прибрана в жалобу. На стіну повішено герб цісаревої з цаписею: Elisabeth, Imperatrix Austriae, Regina Hungariae".

В головах на катафальку спочивала корона Елисавети, як цісаревої Австриї і королевої Угорщини, а в ногах на шовковій подушці лежали її білі, швецкі рукавички і чорний вахляр, з котрим вона за житя рідко коли розлучала ся. Величезна скількість ріжних вінців вкривала катафальок. На однім вінци — присланім із Анґлії була поміщена напись:

Sister, thou art gone before us,
And thy saintly soul is flown,
Where tears are wiped from every eye,
And sorrow is unknown.

(„Сестро, ти нас вже лишила,
І твоя душа взлетіла,
Де ніт болю й плачу в нікого,
І з жалю ся увільнила".)

Вінці походили від царів, королів, цісарів, князів, від богатих і бідних людий.

На другий день почав ся властивий похорон. Духовник Груша міг промовити ледви кілька слів, бо сам був до глубини душі зворушений тою несподіваною смертию цісаревої. По Богослуженю — отворено цісарський — родинний гріб, а нім вложено тіло цісаревої, цісар приклякнув, схилив голову, поцілував труну, в котрій спочивали тлінні останки єго супруги, з котрою він тепер мусів роз-

лучити ся. Опісля спущено труну до гробу, а учасники похорону почали виходити з церкви.

І так ми прийшли до кінця опису житя тої, що хоч була жінкою —супругою великого достойника, була цісаревою і королевою, а мимо того переживала так тяжкі удари судьби і згинула з руки убийника.

Її образ житє — се тільки доказ того, що житє на сьвіті — є лише марнотою марнот, і то тимбільше, если хто привязує незвичайну вагу до туземного житя, забуваючи на вічність, котрою рядить Несмертельний Бог — Дух.

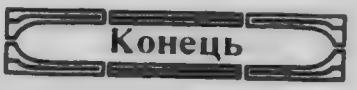

Пісня про цісареву Елисавету

Наш пан цісар з цісаревов
Стали ся радити,
Які би то тим жовнярам
Презента зробити...

„Слава Богу найвисшому
Кілько ми прожили,
Подаруймо тим ментелї,
Котрі в нас служили...“

Наш пан цісар і Франц Йосиф
Він перший по Бозї,
Наша панї цісарева
Вмерла на дорозї.

Наш пан цісар тай Франц Йосиф
У Відни царствує,
А за панев цісаревов
Цїлий край банує.

Тай банує, тай бунує,
є чо банувати!
Цісарева добра була
Як рідная мати.

Рідна мати добра була
Бо нас породила,
Цісарева добра була
Весь край боронила.

Скасувала всї кайдани,
Вулицї тай буки,
А тепер ся натерпіла
Від ворога муки...

Наша панї цісарева
З Баварського роду
Заїхала купати ся
На швайцарську воду.

Бодай тая Швайцарія
Була ся запала
Булаб наша цісарева
В молоцї скупалась.

Ой Лючинї нехрещений,
В Парижу роджений,
Чи він сесе самий зробив,
Чи він підкуплений.

Що прискочив до царівни
Наче пес скажений,
Тай пустив в нї острий
Пильник та ще й натроєний.

Пустив у нїю острий пильник,
Дав до него тріла,
Пробив панї цісаревій
Таке красне тїло...

Як зачала цісарева
В корабель ступати,

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI/ISO TEST CHART No. 2

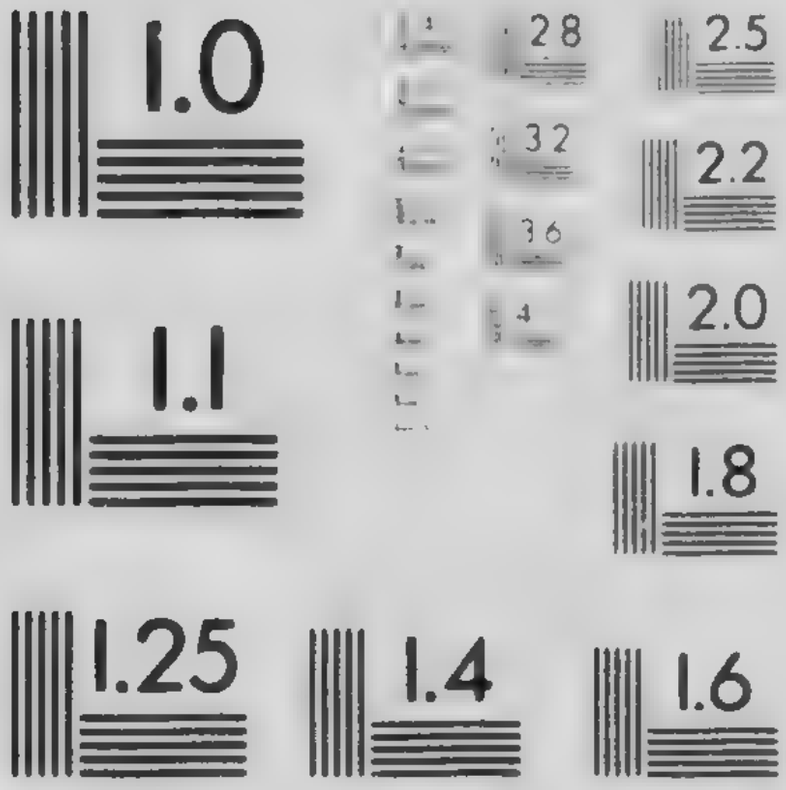

APPLIED IMAGE Inc

Мусїла там свою душу
Богови віддати.

Ой капітан від корабля
Зачав пізнавати,
Тай зачав він до цїсаря
Сумний лист писати.

Ой як зачав наш пан цїсар
Та той лист читати,
То не міг він дві годинї
З жалю обізватись,

Тай не міг він обізватись
З жалю дві годинї.
Ой бо був то жаль великий
Габсбурській родинї.

Жаль родинї, жаль підданим,
Є чо жалувати,
Цїсарева добра була
Як рідная мати.

Часи панованя Франца Йосифа I.

Молодість Франца Йосифа I. Нині пануючий цісар Франц Йосиф I. уродив ся дня 18. серпня 1830 р. в Шенбруні. Родичі его, архікнязь Франц Карло і баварська княжна Софія, старали ся дуже про образоване сина і вишукали для него найліпших учителів. Міністер Меттерніх подавав ему засади правлїня, а найзнаменитший тодішний полководець Радецкий був его учителем в области военної штуки. Під его проводом взяв участь 18-лїтний архикнязь в боротьбі під Санта Люча коло Верони. Франц Йосиф визначив ся в тій боротьбі холоднокровностию і серед граду куль заохочував жовнірів до хоробрости.

Маніфест Франца Йосифа I. Дня 2. грудня 1848. р. обняв молоденький архикнязь становище австрийського цісаря серед дуже тяжких обставин. Новий цісар видав до своїх народів маніфест, в якім находили ся отсі слова: „Самі пересьвідчен про потребу і високу вартість вільних, відповідних духови часу інституций, вступаємо з довірем на ту

дорогу, що має Нас завести до корисної переміни і віднови цілої держави. На основах правдивої свободи, рівноправности всїх народів держави і рівности всїх горожан перед законом, на підставі участи заступників народів в законодавстві повстане нова вітчина, в давній величенї, з відмолодженими силами. З сильною постановою задержати незатемнений блеск корони і ненарушену цїлість монархії, але готові подїлити ся правами з заступниками народів, числимо на те, що з Божою помочию і в порозуміню з народами удасть ся Нам получити всї краї і племена монархії в однім державнім тїлї".

Одначе надії молоденького цїсаря, що в згоді з народами вспіє перетворити держави на нових основах, не сповнили ся і треба було силою здавити ворохобню поодиноких народів.

Здавлене революції в Італії. Італїйське населене розчарувало ся в надії, що сардинський король зможе зєдинити цїлу Італію з австрийськими провінциями Льомбардиєю і Венециєю під своїм скиптром Тому на вістку про пораженє Карла Альбрехта і заключене розему з Австриєю вибухли в ріжних італїйських державах революциї, звернені проти тамошних володарів, в цїли витвореня одної італїйської ребублики. Грозила небезпека, що рівнож населене в сардинській державі повстане проти свого володаря. Щоби не допустити до сего повстаня, зірвав Карло Альбрехт розем і зачав наново війну з Австриєю. Але Радецкий побив его і тепер в битві під Новарою. Тодї Карло Альбрехт зложив корону на користь свого сина Віктора Ема-

нуіла, а сей заключив сейчас мир з Австриею. Всюди вернули до своїх держав італійські володарі, а Австрия, завдяки побідам Радецкого задержала ще на якийсь час Льомбардию і Венецию. Цїсар віддав заряд тих провінций Радецкому. Часть австрийської армії могла тепер звернути ся проти Угрів.

Здавлене ворохобні в Угорщині. Далеко грізнійша була революция в Угорщині. Цїсар Франц Йосиф І. заповів у своїм маніфесті, що хоче удержати єдність держави. Супротив того тратила Угорщина свою окремішність. Угри хопили за оружє. Їх проголосив сойм в Дебрецині Угорщину републикою, а відсудив габсбурсько-льот. рід від власти. Президентом тої нової угорської републики вибрали Людвіка Кошута Цїсар мусїв оружем приневолити Мадярів до послуху. В тій цїли відбув зїзд з з російським царем Николаем І. Цар приобіцяв Австриї поміч, бо бояв ся, щоби революцийний рух не переніс ся до Росиї. Під проводом Паскевича ввійшла російська армія на Угорщину. Повстане Мадярів здавлено і Паскевич про се повідомив царя короткими словами: „Угорщина лежить у стіп Вашого Величества". Незадовго піддала ся послїдна твердиня Коморно над Дунаем і в цїлій Угорщині настав спокій. Австрийське правительство покарало проводирів ворохобні смертию або конфіскатою маетків.

Ще передтим розвязано кромериський сойм і конституциї не введено в житє, лиш дальше всевладно панував цїсар.

Великі европейські війни і їх значінє для Австриї.

Цісар Франц Йосиф I. мусів в початках свого пановання не лишень бороти ся з революцийним рухом у своїх посілостях, але також вести кроваві війни. Від часів упадку Наполеона царив в Европі довгий мир. Що йно в другій половині XIX. ст. зачав ся ряд воєн між европейськими державами, в яких Австрия стратила деякі посілости. Початок зробила так звана кримська війна.

Кримська війна 1853 — 1856. Цар Николай I. хотів знищити Туреччину. В тій цїли виступив в обороні православних, що жили в турецкій державі і зажадав від султана великих уступок. Коли султан заохочений Анґлією і Францією відмовив тим жаданям, Росия вислала військо, яке заняло Молдавію і Волощину. Тоді в обороні Туреччини виступила Анґлія і Франция, де був тоді цісарем Наполеон III. і виновіли війну Росиї. Цар приказав уступити своїм військам із Молдавії і Волощини. Тоді австрийські війська обсадили ті краї, щоби не допустити Росиї на балканьский півостров, Анґлія і Франция вели війну з Росиєю тільки на Кримі і тому та війна називає ся кримською. Союзні війська стали облягати морську твердиню Севастополь із сторони моря і суші, але стрінули опір. Крім того вибухла на Кримі холера і дав ся сильно відчути брак поживи. Наполеон III. шукав ще союзника і намовляв Австрию до виповідженя війни Росиї. Але Австрия вдоволилась окупованем Мол-

давії і Волощини, а до війни не вмішала ся. Тоді сардинський король Віктор Емануїл II. жертвував поміч Анґлії і Франції. В часї війни помер цар Николай I. а твердиню Севастополь здобули союзники по довгій облозї. Новий цар Александер II. згодив ся на заключенє мира в Парижі 1856 р. На основі сего мира заборонили европейські держави удержувати Росиї военну фльоту на Чорнім морю. Росия зрекла ся також протекторату над православними на Сходї. Молдавію і Волощину, з яких уступили австрийські війська, перемінено на князївства під зверхностию турецкого султана. Зі сполуки тих князївств повстала опісля нинїшна Румунія.

Війна Австриї 1859 р. з Сардинією і Франциєю. Велику користь з кримської війни витягнув незадовго потім сардинський король і цїла Італія. Ґр. Кавур, мінїстер Сардинії, заключив з Наполеоном III. тайний договір. Наполеон III. обіцяв дати поміч Сардинії в війнї з Австриєю і прилучити до сардинського королївства Льомбардию і Венецию, а за те Франция мала дістати від Сардинії Сабавдию і Ніццу. По заключеню сего союза стала Сардинія виступати визиваючо супроти Австриї, заступати ся за населенем Льомбардиї і Венециї та збирати війська. Коли ґр. Кавур відмовив жаданю Австриї, щоби Сардинія розоружила ся, вибухла війна 1859 р. На поміч Сардинії виступив Наполеон III Французькі війська получили ся з сардинськими і під Маджентою виборoли велику побіду. До Італії прибув сам цїсар Франц Йосиф I. і в дру-

гій боротьбі під Сольферіном заохочував особисто жовнірів словами. „Наперед жовнірі! памятайте, що й у мене є жінка і діти“! Але і в тій боротьбі понесло австрийське військо пораженє. Тоді заключив цісар Франц Йосиф І. мир з Наполеоном III. в Ціріху, на підставі котрого відступив єму Льомбардию. Наполеон III. віддав сей край Сардинії, а в нагороду за труди і поміч прилучив до Франциї Сабавлию і Ніццу.

Війна Австриї з Прусами.

Головний міністер Прусиї, Отто Бісмарк задумав зеднати всю Німеччину і тому приготовив ся заздалегіть до виконаня сеї тяжкої задачі Тому рішив завчасу піднести число війська і его добре уоружити. Коли пруський сойм противив ся ухваленю тих військових жадань, Бісмарк заявив в своїй мові прилюдно: „Не через бесіди, але кровю і зелізом наступить зеднанє Німеччини“. Свої жаданя Бісмарк перевів, а відтак позискав Італію до союза проти Австриї обіцянкою, що за участь в війні дістане Італія Венецию. Війна вибухла 1866. р. Безпосередною єї причиною був спір о Шлезвік і Гольштин. Ті краї належали до Данії, але Австрия і Пруси увільнили їх війною, що єї спільно вели з Данією. Але опісля настав спір між Австриєю а Прусами, бо Пруси бажали ті краї заняти для себе, а Австрия хотіла витворити з них окрему державу. З причини тих двох країв вибухла вкінци війна, в якій Австрия мусіла бороти ся на півночи з Прусами і на полудни з Італією.

В війні з Італією віднесла Австрия побіди як на морю, так на суші. Австрийський адмірал Теґеттгоф знищив італійську фльоту коло острова Лісси, а архикнязь Альбрехт побив італійське військо під Кустоцою. Але ті побіди не мали ніякого значіня, бо про вислід цілої війни рішили події на военнім терені на півночи.

Три пруські армії ввійшли під проводом самого короля Вільгельна I. до Чехії і під Кеніґрецом віднесли повну побіду. За посередництвом Наполеона III. станув мир в Празі 1866 р. Австрия віддала Шлезвік і Гольштин Прусам і була приневолена виступити із німецького Союза. Пруси значно побільшили свої простори бо крім Шлезвіка і Гольштину заняли ще Ганновер, Гессию, Нассав і місто Франкфурт над Меном. Відтак з північно-німецьких держав утворили т. зв. північно-німецький союз під своїм проводом. З полуднево-німецькими державами заключили Пруси тайний договір, на основі котрого обіцяли вони дати військову поміч Прусам на случай якої небудь війни.

Мимо побід, віднесених під Кустоцою і Лїссою, відступила Австрия також Італії Венецию Таким способом стратила Австрия рівночасно послідні краї в Італії і верховне становище в Німеччині. В руках габсбурско-льотаринського роду остали ся тільки австрийські, чеські і угорські краї. Під впливом тих невдач надав цісар Франц Йосиф I. 1867 р. конституцию для Австриї, а в Угорщині привернув конституцию з 1848 р. під умовою, що Угри признають деякі спільні справи з Австриєю. В падолисті 1868 р. появив ся офіцияльний титул: „австрийсько угорська монархія“.

Берлїнський конґрес 1878 р. Австрийсько-угорська монархія і Анґлія не хотіли признати мира заключеного між Росиєю і Турцією по росийсько-турецькій війні бо бояли ся зросту впливів Росиї на балканськім півострові. Для полагодженя сего спору зібрав ся конґрес представників великих европейських держав до Берлина 1878. Там запали ось ті постанови. Росия дістала часть Арменії і Доброджу, котру вимінила з Румунією за Бессарабію. Сербія, Чорногора і Румунія дістали повну независимість від турецького султана, а Греция дістала опісля часть Епіру і Тессалію. З краю, положеного між Дунаєм а балканськими горами, утворив конґрес князївство Болгарії під зверхностию турецького султана.

Вкінци поручено австрийсько-угорській монархії заняти Боснію і Герцеґовину, а також новобазарський санджак, себто округ.

Окупация Боснії і Герцеґовини. Заняте Боснії Герцеґовини стрінуло великий опір зі сторони магомеданського населеня тих країв. Австрийські війська мусїли звести під проводом Филиповича і Йовановича цілий ряд кровавих боротьб, заким заняли Боснію і Герцеґовину. Заняті краї були з того часу під зарядом австрийських урядників, але ще довго через 30 літ, був султан їх зверхником.

Чародійна рожа і Перстень ..... 20 к.
Оповідання про Григорія ..... 20 „
Чого учить Христова ..... 15 „
Карола, пропаща жінка з міста Дрездена, 160 сторін ..... 40 „
Убійники, карна драма в 5-діях, II видання ..... 15 „
Горислав, історія про одну Господню, його життя і страсти ..... 25 „
О двайцяти чотирьох, байки ..... 20 „
Серце чоловіка сьвятинею Бога, або обідком дівчини ..... 15 „
Історія про скрипку Івана ..... 15 „
Пісні про Ілиаду і Одиссею за М. Оленицьким, 5-те поправлене видання ..... 40 „
Оповідні пророцтва Арабської пустині Михальда ..... 20 „
На утіх Оленицького в Доброві ..... 10 „
Коли легко буде ..... 5 „
Грішники, карна оповідка ..... 5 „
Хвоєчки і вовчики ..... 10 „
Що дужчить соціялізм ..... 10 „
Правда про воду ..... 0 „
Оборонець пролетаріяту ..... 5 „
Новий збірник народних пісень, дум, думок, колядок і пісень весільних ..... 25 „
Що стало ся з Рудольфом, син цісаря і наслідника престолу, смерть кронпринца Рудольфа з 26 образками ..... 10 „
Вергілєвна, правдива історія про життє Кармелиці, її пожадливість і мученичу смерть, 192 сторін з образками ..... 60 „
Королева Титанія, брошур ..... 40 „
Петрі й Добушуна, карна повість в II частях, 300 сторін ..... 65 „
Пригода шляхтича Чванькевича на полі й на морі, карна 50 „
Порадник на шлях любовні листи ..... 35 „
Ідеї Божий ..... 10 „
Куди ідеш Господи! (Quo Vadis?) оповідання з часів переслідування християн, з образками ..... 50 „
Найкрасші руські пісні ..... 20 „
Що кожда жінка ..... 20 „
Вітчим ..... 20 „
Товариство любви ..... 10 „
Український спішник, дар ..... 40 „
Іван Дурак, історія о трох братах. Пропустити [illegible] народно оповідано ..... 25 „
Історія про Лучи Володимира і єго сина, з образками, з поданку Грама Шевчука ..... 25 „

Ruska Knyharnia

859 Main st. Winnipeg, Man.

Жадайте оказового числа!

Приймаєть ся передплату на тижневу ілюстровану часопись

„Канадійські Вісти“

Цілею нашої часописи є давати українському нашому правдиву просвіту, підносити його в середину морального і культурного, шанувати національну свідомість і поставити його на рівні з другими культурними народами.

В „Канадійських Вістях“ поміщуємо крім політичних статті вісти з життя Українців в Галичині, на Буковині, в російській Україні, в Сполучених Державах, в Бразилії та в Канаді; дальше подаємо короткі описи замаловажніших подій з цілого світа, поміщуємо різні поради і інформуємо про важніше домашні новинки. Для розвеселення Вп. Читачів містимо в нашій часописі „Веселий куток“. В „Дитяткі“ друкуємо гарну і займаючу повість.

Нашу часопись прикрашуємо ілюстраціями з сьогоднішнього життя. Крім того на всякі запити наших передплатників подаємо безкоштовно поради.

Політика входить в програму нашого видавництва о стілько, о скілько, вона торкаєть ся нашого національного життя.

Полтики (сварок і лайок) не поміщуємо. Дописи радо поміщуємо, але тільки ті, що обговорюють загальну справу, яка торкаєть ся нашого національного або громадянського життя.

„Канадійські Вісти“ є органом „Русської Книгарні“. Виходить раз в тиждень в четвер.

Річна передплата виносить 1 доллар на рік.

Кождому передплатникови даємо премію.

Передплату треба висилати на адресу:

„Kanadijski Visty“

P. O. Box 2020 E. Winnipeg, Man.